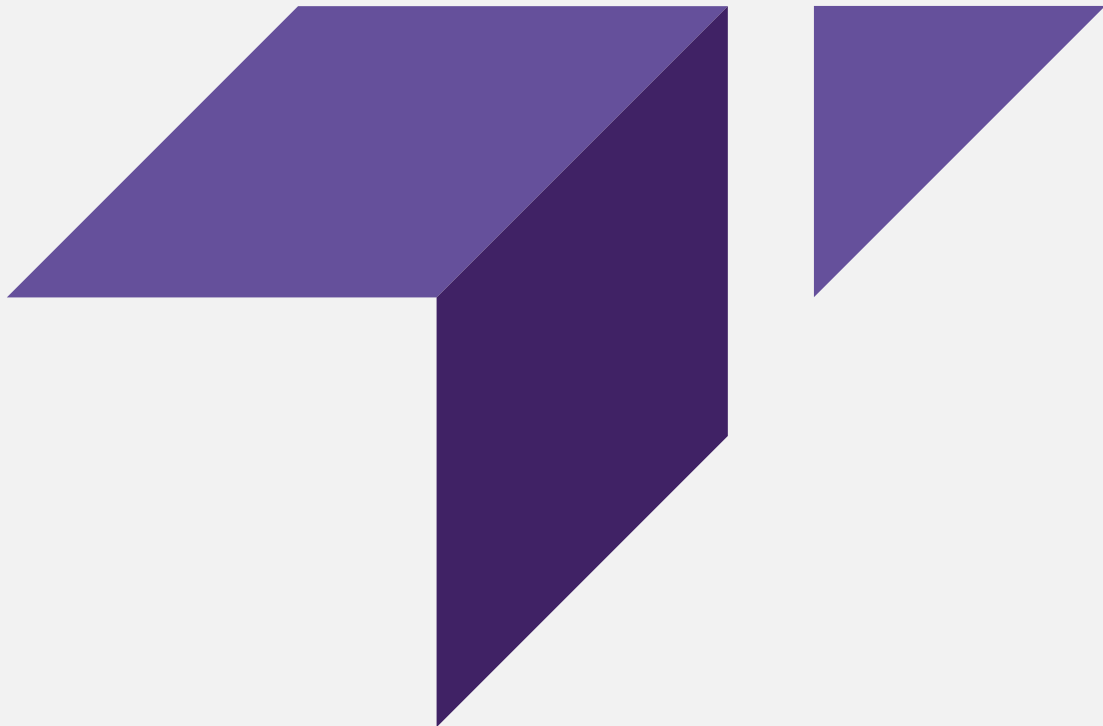

Tillstånd och trender

för regional tillväxt 2020

Vi stärker Sverige genom att stärka företagens konkurrenskraft

Tillväxtverket ska skapa så bra förutsättningar som möjligt för företag i hela landet att vara konkurrenskraftiga. Det innebär att vi öppnar dörrar och river barriärer – för ett Sverige där fler företag vill, kan och vågar.

Kunskap, nätverk och finansiering är våra viktigaste verktyg. Tillväxtverkets insatser skapar direkta resultat hos de företag och aktörer som vi samverkar med, men även förutsättningar för företag och regioner att möta framtidens utmaningar. Vårt största enskilda uppdrag är att bidra till att EU-medel investeras i projekt för regional konkurrenskraft och sysselsättning.

Tillväxtverkets publikationer kan laddas ner på tillvaxtverket.se. Vill du beställa en tryckt publikation eller söker du en publikation som publicerades innan 2015 hänvisar vi till vår webbshop publikationer.tillvaxtverket.se.

© Tillväxtverket

Stockholm, mars 2021

Digital: ISBN 978-91-88961-93-8

Rapport 0357

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Wolfgang Pichler

Telefon, växel 08-681 91 00

Förord

Det regionala tillväxtarbetet betonar långsiktighet och hållbarhet. Ett sådant fokus kan tyckas anmärkningsvärt i en tid där politikens uppmärksamhet styrs av kortsiktiga händelser och behov inom samhället, näringslivet och ekonomin på grund av coronapandemin. Det är i skrivande stund oklart när vi kan förvänta oss en normalisering. Säkert är dock att ekonomin inte kommer vara densamma efter krisen. Säkert är också att politiken med tiden återigen kommer ägna sig åt ett mer långsiktigt perspektiv där hållbar regional utveckling är ett utpekat mål. Statistiken i rapporten avspeglar tiden före coronapandemin. Men även om näringsliv och samhälle förändrats snabbt under pandemin verkar mycket fungera på samma sätt som alltid.

Tillväxtverkets rapport Tillstånd och trender för regional tillväxt 2020 försöker bidra till hållbar regional utveckling genom att tillhandahålla grundläggande fakta, statistik och analyser om regionala förutsättningar och tillväxtprocesser.

Den regionala utvecklingspolitiken har breddats de senaste åren med många viktiga samhällsdimensioner som exempelvis kultur- eller folkhälsofrågor. Vi har ändå valt att begränsa oss till ett företagsperspektiv. I tre kapitel, *Mot en hållbar regional utveckling, Utvecklingskraft i alla delar av landet* samt slutligen *Stärkt lokal och regional konkurrenskraft* beskriver vi olika aspekter av regional tillväxt. Genom detta kan vi också bygga på den omfattande kunskapsbasen inom myndigheten som utvecklar och hanterar olika satsningar för att stötta företag, näringsliv och regioner i deras utvecklingsarbete.

I rapporten beskriver vi tillståndet och utvecklingen i Sveriges regioner utifrån statistik från SCB på mikronivå som ger oss möjlighet att belysa olika frågeställningar i detalj. Vi refererar också till forskning, och andra relevanta underlag och analyser från Tillväxtverket, andra myndigheter och regioner. Dessa kan också ses som fördjupningar av våra mer översiktliga beskrivningar.

Tillstånd och trender för regional tillväxt 2020 ska tjäna som ett övergripande referensmaterial där alla som är intresserade av den regionala utvecklingen kan få en sammanhållen bild över läget och trender. Olika delar av rapporten kan också ses som en fördjupning av de kortfattade beskrivningar och indikatorer om regioner som Tillväxtverket tillhandahåller för utgiftsområdet regional tillväxt till regeringens budgetproposition.

Rapporten har arbetats fram av Eva Hagsten, Sofia Tano, Abboud Ado, Peter Malmsten, Fredrik Junkka, Sofi Sjöberg och Wolfgang Pichler som också har varit projektledare. Medarbetare på analysenheten har fungerat som referensgrupp för projektet.

Anna Johansson

Avdelningschef
Tillväxtverket

Kristian Seth

Analyschef
Tillväxtverket

Innehåll

Sammanfattning.....	5
1 Mot en hållbar utveckling i alla delar av landet	11
1.1 Ekologiskt hållbar regional utveckling	12
1.2 Social hållbarhet – inkluderande tillväxt i regioner	17
1.3 Ekonomisk hållbarhet regionalt	24
2 Utvecklingskraft i alla delar av landet	31
2.1 Sveriges ojämna befolkningsfördelning – om gleshet och täthet som förutsättning för utveckling och tillväxt	31
2.2 Växande och krympande regioner	36
2.3 Befolkningsstruktur och rörlighet	37
2.4 Kunskap och kompetens som bas för regional utveckling och tillväxt	44
2.5 Tillgänglighet till grundläggande infrastruktur och service	51
3 Stärkt lokal och regional konkurrenskraft	61
3.1 Företag och företagens geografi.....	61
3.2 Individer som startar och leder företag	64
3.3 Sysselsättningsförändring och sysselsättningsdynamik i företag	68
3.4 Kompetensförsörjning är avgörande för konkurrenskraften i företag och regioner.....	72
3.5 Ett näringsliv i förändring.....	76
3.6 Skillnader i arbetsproduktivitet inom branscher mellan regioner.....	85
Litteratur.....	91
Bilaga	98

Sammanfattning

Mot en hållbar regional utveckling

Rapporten inleds med en beskrivning av hur utvecklingen ser ut i landets 21 regioner från ett hållbarhetsperspektiv. Ekonomisk, social och ekologisk hållbarhet belyses från ett begränsat antal övergripande indikatorer som har beröring med företagens möjligheter att påverka utvecklingen. För att minska utsläpp och miljöpåverkan, skapa fler och bättre jobb samt nödvändiga inkomster till välfärden krävs också medverkan från politiken på olika nivåer, inte minst den regionala. Nedan följer en sammanfattad bedömning av läget i Sveriges regioner.

Ökade regionala skillnader i ekonomisk utveckling

Sveriges konkurrenskraft, mätt som BNP per arbetade timmar, är stabil på en relativt hög nivå jämfört med andra OECD-länder, vilket kan ses som en indikation på en hållbar ekonomisk utveckling. Mellan regioner har dock skillnaderna ökat när det gäller övergripande mått på ekonomisk utveckling. Tillväxt i bruttoregionalprodukt är dock positiv i samtliga regioner. Sysselsättningsutvecklingen efter finanskrisen år 2009 visar att endast ett fåtal regioner stod emot de olika kriserna i början och mitten av 2010-talet. Samtidigt återhämtade sig de flesta drabbade regioner relativt snabbt. Samtliga regioner har sedan vuxit i antal anställda, men endast ett fåtal har nått upp till den tillväxttakt som rådde innan finanskrisen. Det är argument som kan användas för att motivera ett aktivt regionalt tillväxtarbete riktat mot företagen.

Fler har jobb och ökade inkomster - mellanregionala skillnader kvarstår och förekommer även inomregionalt

En inkluderande tillväxt där samtliga grupper i samhället får ta del av det ökade välståndet är väsentligt för social hållbarhet. En god ekonomisk utveckling har lett till att såväl andelen förvärvsarbetande som förvärvsinkomsterna ökat i samtliga regioner under perioden 2008 - 2018. Däremot minskar skillnaderna mellan regionerna endast marginellt vad gäller förvärvsintensiteten, och fortsätter att öka för förvärvsinkomsterna. Skillnaderna mellan kvinnor och män har minskat något. Även läget för utrikes födda har förbättrats, men det kvarstår relativt stora skillnader mellan regionerna vad gäller gruppen utrikes födda med svagast anknytning till arbetsmarknaden. Det finns ingen enhetlig trend vad gäller skillnader inomregionalt men i de flesta regioner ökar skillnaderna. Det tyder på att mönster av territoriella skillnader reproducerar sig neråt i den geografiska hierarkin, det vill säga avspeglas även som skillnader mellan kommuner inom regionerna. Inomregionala skillnader är ett centralt perspektiv för flera områden, men ger betydande utslag när det gäller förvärvsintensitet och förvärvsinkomster. Inomregionala skillnader kan vara ett uttryck för bristande mekanismer och funktionalitet på den regionala arbetsmarknaden. Regioner har möjligheter, kunskaper och resurser att skapa en förbättring.

Behov av samordnade åtgärder i det regionala miljöarbetet och klimateffektivitet inom varuproduktionen halkar efter i ett antal regioner

Regionernas utsläppsminskning och klimateffektivisering pekar åt rätt håll, men en närmare analys visar att många regioner inte förmår att skapa sådana förbättringar i hela näringslivet. I knappt hälften av regionerna har varuproducerande näringar en sämre klimateffektivitet än tidigare. Här finns således utrymme att öka klimatambitionerna. Trots vissa framsteg på klimatområdet är den samlade bilden av miljöarbetet att åtgärderna inte

räcker till för att skydda ekosystemen i regionerna. Att stärka samarbetet mellan ansvariga myndigheter regionalt borde ge bättre resultat på området.

Företag påverkas av skilda förutsättningar och samhällsprocesser i olika delar av landet

För beskrivningar och analyser av samhälleliga och ekonomiska utvecklingar i rapporten används Funktionella Analysregioner (FA-regioner) som geografisk indelning. Detta eftersom processer relevanta för företag sällan kan fångas inom administrativa gränser som län eller kommuner.

Gleshet och täthet påverkar samtliga dimensioner av utveckling och tillväxt

Stora städer erbjuder företag fördelaktiga möjligheter att växa och utvecklas. Forskningen förklarar detta med agglomerationsfördelar som har visat sig vara en betydande drivkraft för utveckling och tillväxt. Det finns även andra geografiska miljöer där företag och entreprenörer skapar tillväxt. Även i glesa landsbygds-FA-regioner bor befolkningen relativt koncentrerad. Icke desto mindre är befolkningsunderlaget ofta litet och avstånden till olika marknader stora. För en utvecklingspolitik som vill främja företag och näringsliv är det viktigt att ta hänsyn till olika platsers förutsättningar och därtill kopplade sociala mekanismer i samhälle. Mellanregionala förskjutningar av befolkningsandelar är relativt små men varaktiga. Trögrörligheten i förändringen av bosättningsstrukturen indikerar dock att Sverige även i framtiden kommer att ha kvar många av sina territoriella särdrag och befolkning i både storstäder och i landsbygder vilket motiverar att även fortsättningsvis engagera sig i utvecklingen av hela landet.

Färre krympande regioner – men demografiska obalanser finns kvar

Flera utvecklingsprocesser som är betydelsefulla för företag påverkas av förändringar i befolkningsstrukturen lokalt och regionalt. En relativt stor invandring de senaste åren har lett till att flertalet FA-regioner växer, det vill säga vid en FA-regionstorlek på 30 000 invånare. Dock kvarstår många av de tidigare utmaningarna, så som utflyttning av unga vuxna (kvinnor) från mindre FA-regioner, med långtgående konsekvenser för familjebildning, arbetskraftsförsörjning och åldersstrukturen både regionalt och lokalt.

En något högre flyttfrekvens bland familjer, och framför allt bland familjer med föräldrar som är utrikes födda, kan ses som en potential att stärka ett i många delar av landet vikande arbetskraftsunderlag. Att locka till sig eller behålla nya invånare är dock ingen enkel uppgift. Många FA-regioner blir av med nästan tre fjärdedelar av nyanlända invandrare inom 10 år. Skillnaderna mellan FA-regioner är dock stora och vissa platser är mer attraktiva än andra när det gäller att matcha hushållens behov, krav och preferenser.

För näringslivet har det betydelse när de demografiska förändringarna gör att personer i arbetsför ålder blir färre och äldre i stora delar av landet. Antalet yngre personer räcker ofta inte till för att ersätta de äldre som är på väg att lämna arbetsmarknaden. Att skapa attraktiva miljöer för boende och företag är ett nyckelbegrepp inom den regionala utvecklingspolitiken. Generella kunskaper och analyser kan dock bara vara ett första steg i det långsiktiga arbetet för att utveckla platser och regioner. Entreprenörskap och specifik kompetensuppbyggnad i och för miljöer med stora demografiska utmaningar är något som behöver stärkas ytterligare på samtliga beslutsnivåer.

Ett kunskaps- och kompetensförsörjningssystem som inte når ut till hela landet?

Länders tillväxt och välstånd är i stor utsträckning beroende av befolkningens generella kompetensnivå. Många länder i Europa och bland OECD-länderna strävar efter en omvandling mot en kunskapsekonomi, vilket avspeglas i ökande andelar av personer med längre utbildningar – så även Sverige.

Andelen av befolkningen med längre utbildningar har ökat i alla FA-regioner. Humankapitaltillväxten är dock betydligt snabbare i FA-regioner som redan har en större andel högutbildade. Skillnader mellan storstäder, större universitetsregioner och övriga delar av landet tilltar således vilket indikerar att spridningseffekterna bortom högskoleregioner är små.

Andra typer av lärande och kompetensförsörjning blir därför allt viktigare för att förnya kompetensen hos arbetskraften både regionalt och lokalt. Men även vad gäller livslångt lärande har högskoleregioner ett övertag och övriga regioner släpar efter. Att stärka möjligheterna för yrkesverksamma att vidareutbilda sig blir därför särskilt viktigt – inte minst i landsbygdsregioner. Möjliga åtgärder som distansutbildningar försvåras dock av digitala klyftor mellan regioner och inom olika befolkningsgrupper vad gäller färdigheter, tillgång till digital infrastruktur samt förmågan att driva en digital omvandling.

Tillgång till service och marknader

Det finns relativt stora skillnader mellan olika delar av landet vad gäller tillgänglighet till offentlig och kommersiell service. Forskning visar att den generella tillgängligheten till servicefunktioner har förbättrats, samtidigt som den faktiska restiden för att tillgodose olika behov har ökat. Det kan tolkas som att hushållen i större utsträckning väljer handel och service på andra grunder än geografisk närhet. Det pågår ständiga förändringar i utbud och lokalisering av servicefunktioner. Nedläggningar blir i de flesta fall mer kännbara på platser med långa avstånd till större orter.

Digitaliseringen påverkar tillgängligheten till olika servicefunktioner i olika delar av landet. Det är emellertid oklart på vilket sätt och i vilken takt som omvandlingen kommer att ske. Specifika lokala förutsättningar bör vara utgångspunkten för att stötta processen med att hitta rimliga lösningar i städer och i landsbygder. Den digitala infrastrukturen skapar förutsättningar för servicelösningar men också för företag att nå ut till marknader nationellt och internationellt.

Även om de fysiska personkontakterna har minskat drastiskt under corona-pandemin kommer olika former av resor behöver göras igen efter pandemin. Det är därför viktigt att ha tillgång till ett ändamålsenligt och klimateffektivt transportsystem som underlättar nödvändiga (inter-) nationella affärsresor som komplement till digital kommunikation i hela landet.

Arbetspendlingen är viktig för arbetsmarknadens funktionssätt men kan förändras genom ökat distansarbete

En välutbyggd och fungerande infrastruktur är viktig för att matchningen mellan arbetstagare och arbetsgivare ska fungera. Förutsättningar för arbetspendling är dock olika regionalt. Mindre landsbygdsregioner har ofta betydligt lägre andelar arbetspendlare. Samtidigt är det enligt forskningen just i dessa delar av landet som de största potentiella vinsterna med ökad pendling finns. Detta eftersom stadens produktivetsfördelar sprids med pendlarna vidare till hemregionen och bidrar där till en ökad skattebas och stärkt köpkraft.

Arbetspendlingens framtid är också beroende av hur arbetslivet kommer att utvecklas. Coronapandemin har visat att distansarbete är möjligt för många yrkesgrupper. Den största potentialen för distansarbete kan hittas i storstadsregionerna. I denna regiongrupp bedöms upp till en tredjedel av alla arbeten kunna utföras på distans. I landsbygdsregioner är andelen ofta bara hälften av genomsnittet för riket. Många arbetsuppgifter i landsbygdsregioner tycks helt enkelt vara mindre lämpade för distansarbete. Det har dock också visat sig vara avgörande att ha tillgång till en kvalitativt hög digital infrastruktur. Trots omfattande offentliga investeringar finns stora regionala skillnader kvar när det gäller tillgång till bredbandsinfrastruktur med hög kapacitet, vilket kan vara ett hinder för att utveckla ett mer geografiskt flexibelt arbetsliv i olika delar av landet.

Regionala förutsättningar betydelse för företagandet och entreprenörskap

Andelen företag och företagare i befolkningen är något lägre i Sverige jämfört med andra länder i Europa. Inom Sverige är det landsbygdsregioner som ofta har relativt fler företag eller företagare per invånare. En hög företagartäthet behöver dock inte per automatik betyda många nya företag. Det finns betydligt fler nystartade företag per företagare i storstäder än i andra typer av regioner. Det tyder på sämre förnyelseförmåga av näringslivet generellt utanför storstäderna, vilket i sin tur kan vara en konsekvens av svårigheter att realisera nya affärsidéer.

Kvinnor utgör visserligen bara en tredjedel av samtliga företagare, samtidigt som de har en i genomsnitt högre utbildningsnivå än män. Fler kvinnor som företagare borde kunna stärka den entreprenöriella utvecklingen regionalt. Utbildningsnivån är dock generellt lägre bland företagare jämfört med anställda, inte minst i glesbygdsregioner. Det kan ses som en indikation på behov av fortsatt kompetenshöjande, men territoriellt anpassade insatser till företagare.

Andelen företagsledare med anställda når en topp vid 50-årsåldern. Så även när det gäller enmansföretag åtminstone i storstadsregioner. Utanför storstäder växer andelen företag med åldern, vilket resulterar i att enmansföretagare tillhör oftare den äldre generationen. Det kan tyda på strukturella problem och företagandet som en nödvändighet, men kan också vara ett tecken på fördelen med äldre företagare när det gäller att använda uppbyggda kunskaper som en resurs i näringslivet och ekonomin.

Jobbdynamiken mellan företag stärker kompetensförsörjningen regionalt

Sysselsättningstillväxten har varit stark under åren fram till början av corona-krisen. Bakom detta finns en ständigt pågående dynamik av skapade och försvunna jobb inom näringslivet och ekonomin som helhet. Under ett normalår som 2018 uppstod 410 000 jobb hos företagen samtidigt som det försvann knappt 356 000 arbetstillfällen. Dynamiken hjälper till att få rätt kompetens på rätt plats. Även under sämre tider skapas nya jobb. Beräkningar visar på att över 300 000 nya arbetstillfällen skapades hos företag under finanskrisen år 2009, även om antalet försvunna jobb under detta år översteg antalet nya.

Rörligheten mellan företag inom regioner och mellan regioner är viktiga mekanismer för att upprätthålla kunskapspridning inom näringslivet. Generellt är byten av jobb mellan arbetsplatser under ett kalenderår något mer vanliga inom näringslivet än inom övriga ekonomin. 95 procent av jobbytena mellan företag görs inom samma FA-region. Skillnaderna mellan olika FA-regioner är dock stora och storstadsregioner har visat på en mer omfattande dynamik i detta avseende. Det goda konjunkturläget innan corona-krisen

har förmodligen bidragit till relativt fler jobbyten även utanför storstadsregionerna, vilket borde ha förbättrat kunskapsspridning och kompetensförsörjning.

Att ha tillgång till arbetskraft med högskolekompetens är särskilt viktigt för näringslivets konkurrenskraft. Tillväxtverkets beräkningar bekräftar att utbildningskarriärer ofta avslutas i storstadsregioner, där lönerna och karriärmöjligheter är bättre än i övriga landet. Den snäva regionala omfördelningen av humankapital skapar problem i många mellanstora FA-regioner, och utgör en rejäl utmaning för de flesta mindre FA-regioner som sällan får tillbaka mer än en bråkdel av de ungdomar som valt att studera vidare.

Strukturomvandling och specialisering av näringslivet för att stärka regional konkurrenskraft

Förutom i malmfältsregionen (FA-regioner Kiruna och Gällivare) har utvinnings- och tillverkningsjobb minskat i samtliga FA-regioner. Sammanlagt har netto 103 000 industrijobb försvunnit och 390 000 jobb tillkommit inom olika tjänsteföretag under perioden 2008 – 2018. Anpassningar till omvärlden driver på strukturomvandlingen och förskjutningar mellan olika näringsgrenar. Samtidigt har vi sett att flera tillverkningsbetonade FA-regioner inte helt har återhämtat sig från bakslaget under finanskrisen, vilket tyder på tröga återhämtningsprocesser regionalt vid större påfrestningar.

Det råder ingen tvekan om att det är en fördel regionalt att ha många internationellt konkurrenskraftiga företag. Ett sådant synsätt finns bland annat i regionala specialiseringsstrategier där olika styrkeområden i näringslivet tas som utgångspunkt för långsiktiga omvandlingsprocesser för ökad konkurrenskraft. Eftersom det är möjligt att dela upp och lokalisera produktionen av en vara eller tjänst på olika geografiska platser och länder uppstår handel i värdekedjor samtidigt som det uppstår regionala specialiseringar.

Våra beräkningar visar att det finns specialiseringar i näringslivet i alla delar av landet. Specialisering innebär handel med andra regioner som dock också medför att dessa verksamheter åtminstone potentiellt kan ersättas av konkurrerande verksamheter internationellt. Sådana specialiserade, och potentiellt internationellt konkurrensetsatta, verksamheter kännetecknas av högre genomsnittliga inkomster än andra delar av ekonomin generellt. Relativt många regioner har dock en sämre kvalitet på humankapitalet och få sysselsatta med högre utbildningsnivåer inom den specialiserade delen av näringslivet. Detta tyder på lägre motståndskraft vid en ekonomisk chock samt svårigheter att ställa om långsiktigt. Men det kan också ge ledtrådar för att stärka och realisera en potential för internationalisering i olika delar av landet.

Stora skillnader i regioners produktivetsutveckling – storstadslän och Norrbotten drar ifrån.

Analysen visar att det förekommer regionala skillnader i arbetsproduktivitet både totalt och inom utvalda branscher. Arbetsproduktiviteten beräknas som förädlingsvärdet per anställd på regionens arbetsställen. Sambandet mellan produktivetsnivå och dess utveckling över tid visar att en viss konvergens förekommer mellan olika regioner, men endast inom verksamheter som tillhandahåller företagstjänster. Tillverkningsindustrin och verksamheter inom information och kommunikation är de branscher som uppvisar både de högsta produktivetsnivåerna och de största skillnaderna mellan olika regioner. Det är framför allt storstadsregionerna och Norrbotten som drar ifrån övriga regioner.

Lönesummeproduktiviteten inom företagssektorn används som indikator på FA-regionnivå och bekräftar övergripande mönster på länsnivå. Storstads-FA-regioner Stockholm och Göteborg, malmfälts-FA-regioner samt FA-region Älmhult ligger i topp i detta avseende. Det är inom tjänstenärings som skillnaden mellan FA-regioner är som störst. I och med att en allt större andel av produktivitetstillväxten kommer ske inom denna grupp av näringar är det rimligt att tro att de regionala olikheterna inom näringslivet kommer att öka framöver.

1 Mot en hållbar utveckling i alla delar av landet

Hållbar utveckling är ett övergripande mål för regeringens politik. Arbetet operationaliseras och specificeras inom ramen för det globala policyverket Agenda 2030 som med sina 17 mål för hållbar utveckling ger vägledning för arbetet med förändring mot ett hållbart samhälle. Målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna för en hållbar utveckling: den *ekonomiska*, *sociala* och *miljömässiga*¹. Det regionala och lokala perspektivet utgör en nyckelfaktor för agendans förverkligande och ses som en hävstång för att skapa förändring på kort och långt sikt.

Regionalpolitiken tycks genomgå ett skifte mot en mer holistisk syn på utveckling som därigenom siktar på långsiktighet och hållbarhet.² På så sätt inkluderas även aspekter av tillväxt som en del av ett samhällssystem. Hållbar utveckling är förvisso inget tillstånd som kan uppnås utan bör betraktas som en dynamisk förändringsprocess som ger uttryck för en *politisk vilja att förändra ett ohållbart tillstånd*.³ Utifrån ett regionalt perspektiv kan det således tillkomma olika prioriteringar och förskjutningar över tid mellan dessa tre hållbarhetsperspektiv. Betoning av hållbar utveckling är inget märkligt för regioner utan knyter an till en lång tradition av arbete med hållbarhetsfrågor i Sverige på samtliga samhällsnivåer. Jämfört med andra länder har man kommit långt, dock kvarstår även här problem med att hantera målkonflikter och inte minst problem med att definiera hållbar utveckling mer exakt.^{4,5}

Helhetssynen på utvecklingen framåt ger fokus och riktning men har framför allt lett till en ökad bredd på frågeställningar inom den regionala utvecklingspolitiken. Detta kan illustreras med regioners utvecklingsstrategier samt exempelvis regionernas arbete med analys och uppföljning av hållbarhetsutveckling inom ramen för BRP+, ett breddat mått på hållbar utveckling och livskvalitet i svenska regioner samt statliga myndigheternas arbete på området. En större bredd och helhetssyn medför att samsyn och samverkan inom och mellan samhällsnivåerna behöver stärkas ytterligare, vilket också är syftet med den kommande nationella strategin för regional utveckling. Även i denna rapport ägnas hållbar utveckling stort utrymme. Men, vi behöver begränsa oss och gör det genom att relatera till frågeställningar som ligger närmare företag, näringsliv och ekonomi och således även Tillväxtverkets uppdrag.

Indikatorer om för de tre olika hållbarhetsdimensionerna redovisas på länsnivå för att förtydliga politikens möjligheter och ansvar lokalt, regionalt och nationellt. Beskrivningar och analyser senare i rapporten kommer dock i huvudsak att göras på så kallade funktionella analysregioner (FA-regioner), det vill säga en icke-administrativ indelning som anses vara bättre lämpad att illustrera ekonomiska förändringsprocesser regionalt.

¹ Agenda 2030-delegationen (2019). Agenda 2030 och Sverige: Världens utmaning – Världens möjlighet.

² Tillväxtverket (2021). Decenniet för handling är nu. Så kan hållbarhetsarbetet inom den regionala utvecklingspolitiken stärkas.

³ Jacobsson B (2018). Den svåra samordningen - Regeringen och Agenda 2030. Uppsats. Södertörns högskola.

⁴ Björnstedt J (2013). Interaktion mellan de klimat- och energipolitiska målen. Miljöekonomi. Specialstudie nr 33. Konjunkturinstitutet

⁵ Naturvårdsverket (2011). Synergimöjligheter, målkonflikter och problem i miljömålsarbetet.

1.1 Ekologiskt hållbar regional utveckling

Ekologisk eller miljömässig hållbarhet har med bärkraften av de naturliga kretsloppen att göra och ses ofta som en ram för social- och ekonomisk hållbarhet. De senaste åren har engagemanget för miljöfrågor ökat generellt bland medborgarna, inom politiken och inte minst inom näringslivet. Regeringen, regioner och kommuner stödjer aktivt omställningen genom en rad olika insatser för att förbättra miljön. Även internationellt har förutsättningarna förbättrats exempelvis genom *Parisavtalet*⁶ som är ett globalt klimatavtal som trädde i kraft år 2016 eller *Den europeiska gröna given*⁷ som är EU:s färdplan för en hållbar ekonomi där det inte längre förekommer några nettoutsläpp av växthusgaser.

Oaktad ett ökat fokus och en större medvetenhet om problemen har de globala miljö- och klimathoten inte minskat. Tvärtom, koldioxidutsläpp, global uppvärmning och torka skapar stora problem för naturens funktionalitet och återhämtningsförmåga. Detta illustreras i många rapporter och studier. I den senaste temarapporten från FN:s klimatpanel⁸ presenteras data om kraftigt ökande temperaturer över land med stora konsekvenser för människor överallt på jorden.

Utsläppen i Sverige minskar, men...

Jämfört med 1990 har Sveriges territoriella utsläpp minskat med knappt 30 procent.⁹ Enligt Naturvårdsverket beror den långsiktiga utsläppsminskningen på åtgärder såsom utbyggnaden av fjärrvärmenäten och en större användning av biobränslen inom industrin och för inrikes transporter. Men, även Sveriges klimatpåverkan kan mätas på olika sätt. Medan de territoriella och produktionsbaserade utsläppen baseras på data om aktiviteter som utförs inom Sveriges gränser tar beräkningarna på den konsumtionsbaserade utsläppen också hänsyn till utsläpp i andra länder där varan eller tjänsten producerades.¹⁰ Som framgår i Figur 2 är de konsumtionsbaserade utsläppen betydligt högre när handeln med tjänster, råmaterial och andra produkter tas med i beräkningen. Även om siffrorna innehar en större osäkerhet, behövs skattningar om de konsumtionsbaserade utsläppen för att komplettera bilden av svensk klimatpåverkan.

Kortsiktiga variationer i utsläppen kan ofta inte direkt påverkas utan har att göra med temperaturen under vinterhalvåret och konjunkturella förändringar. Exempelvis minskade utsläppen inom basindustrin till följd av den ekonomiska krisen år 2009. Det kan antas ske ännu större minskningar till följd av corona-pandemin. Flera studier¹¹ pekar på att de globala utsläppen av koldioxid kan komma att minska mellan fyra och åtta procent under 2020 jämfört med utsläppsmängden året före. SCB har tagit fram prelimära siffror över Sveriges utsläpp under år 2020 som visar på en minskning på cirka 8 procent under det första kvartalet jämfört med föregående år.¹²

⁶ www.naturvardsverket.se/parisavtalet (2021-01-12)

⁷ EU-kommissionen (2019). Den europeiska gröna given. COM (2019) 640 final.

⁸ IPCC (2019). Climate Change and Land. Summary for Policymakers.

⁹ Naturvårdsverket (2020). Territoriella utsläpp och upptag av växthusgaser. (besökt 2020 12 20)

¹⁰ Naturvårdsverket - Tre sätt att beräkna klimatpåverkande utsläpp. <https://www.naturvardsverket.se/Samar-miljon/Klimat-och-luft/Klimat/Tre-satt-att-berakna-klimatpaverkande-utslapp/>

¹¹ Liu Z, Ciais Ph (2020). Near-real-time monitoring of global CO₂ emissions reveals the effects of the Covid-10 pandemic. Nature communications 11, article number 5172 (2020).

¹² SCB (2020). Utsläpp av växthusgaser från svensk ekonomi minskar första kvartalet 2020. Statistiknyheter från SCB.

Utsläppsminskningarna förväntas dock vara tillfälliga och för små för att förhindra en långsiktig temperaturökning, över Parisavtalets målsättning på 3°C.¹³ Det har också konstaterats att minskningen i Sverige inte heller är tillräcklig för att nå det övergripande klimatmålet om netto-noll utsläpp år 2045.¹⁴ Den årliga minskningen framöver behöver i själva verket ligga i nivå med tillbakagången som corona-pandemin föranledde under 2020.

Ekologisk hållbarhet omfattar flera dimensioner

Ekologisk hållbarhet omfattar inte bara klimatet utan också andra naturliga system. I Sverige har vi därför sedan 20 år tillbaka de nationella miljömålen för att stötta miljöarbetet framåt. Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Det är länsstyrelserna som ska utveckla, samordna och genomföra regionala åtgärdsprogram.

Figur 1 Uppföljning av miljömålen i regionerna, 2019

Länskod	Länsnamn	Frisk Luft	Bara naturlig försurning	Gifrfri miljö	Ingen övergödning	Levande sjöar och vattendrag	Grundvattnen av god kvalitet	Hav i balans samt levande kust o	Myllrande våtmarker	Levande skogar	Ett rikt odlingslandskap	Storslagen fjällmiljö	God bebyggd miljö	Ett rikt växt- och djurliv	Antal miljökvalitetsmål som har i	Positiv trend
1	Stockholm	→	→	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	1	0
3	Uppsala	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	2	4
3	Södermanland	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	2	1
5	Östergötland	↗	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	2	2
6	Jönköping	→	↗	↗	→	→	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	1	2
7	Kronoberg	→	→	→	→	→	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	1	0
8	Kalmar	↗	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	1	3
9	Gotland	↗	↗	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	2	3
10	Blekinge	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→		1
12	Skåne	→	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→		2
13	Halland	→	→	→	↗	↗	→	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘		1
14	Västra Götaland	→	→	→	↗	↗	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	1	2
17	Värmland	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	1	0
18	Örebro	↗	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	1	2
19	Västmanland	↗	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	2	2
20	Dalarna	↗	→	→	→	→	→	→	→	→	→	↘	↗	↘	1	2
21	Gävleborg	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	2	1
22	Västernorrland	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	2	1
23	Jämtland	→	→	→	→	↗	↗	↘	↘	↘	↘	↘	↘	↘	3	2
24	Västerbotten	→	↗	→	→	↗	↗	→	→	→	→	→	→	→	3	4
25	Norrbottn	↗	→	→	→	↗	↗	→	→	→	→	↘	↗	↘	4	3
Nära målet/uppå		12	5	0	3	0	9	0	0	0	0	2	0	0		
Positiv trend		9	9	1	4	5	2	0	2	0	0	0	0	6	0	

Uppnås målet?
Nej Nära Ja

Pilens riktning anger trenden

Källa: Naturvårdsverket (bearbetning Tillväxtverket)

Uppföljningen av arbetet på området omfattar redovisning av tillstånd och målbedömningar, men också redovisningar av åtgärdsarbetet inom myndigheter, kommuner, företag och övriga aktörer. Regionaliserade bedömningar av miljöarbetet ska

¹³ UNEP (2020). Emissions GAP report 2019.

¹⁴ Klimatpolitiska rådets (2019). Årsrapport 2019.

kunna vara ett stöd i det regionala och lokala arbetet med miljömålen. Visserligen har miljöarbetet gått framåt på flera områden, men samtidigt har få mål uppnåtts.

I Figur 1 ges en sammanfattning av läget och trender i Sveriges 21 regioner och därifrån kan utläsas att många miljöutmaningar tycks vara svåra att hantera och i vissa fall tycks samhället utvecklas i en riktning som gör att möjligheterna att nå miljömålen är små.¹⁵ Framsteg har framför allt gjorts på områden "Frisk luft", "Bara naturlig försurning" samt "Grundvatten av god kvalitet". Det är oroande att man inte lyckats nå fler miljömål, men ännu mer bekymmersamt är att utvecklingstrenden bedöms gå åt fel håll i flertalet målområden.

Olika sätt att se på regioners klimatpåverkan

Gräver man vidare i statistiken om miljöpåverkan från Sveriges ekonomi ner till regioner uppstår nya möjligheter att förstå hur klimatpåverkan kan reduceras. I absoluta tal är utsläppen av växthusgaser störst i storstadsregionerna. Bara en bråkdel av utsläppen sker i mindre regioner som Jämtland eller Blekinge. Samtliga regioner förutom Gotland och Uppsala redovisar också en minskning av växthusgaser under perioden 2008 - 2018. Det är naturligtvis viktigt att utsläppen minskar i absoluta tal, men för att öka förståelse kring påverkan av bakomliggande ekonomiska processer är det också nödvändig att relatera utsläppen till andra statistiska storheter såsom antalet invånare, sysselsatta och bruttoregionalprodukten. Först genom detta börjar strukturella mönster framträda som kan relateras till det regionala näringslivet.

Ett första intryck på regionala tillstånd och strukturer kan sammanfattas i så kallade miljöekonomiska profiler (Figur 4). Stockholmsregionen har den största andelen av Sveriges sysselsatta och bruttonationalprodukten (BNP), men utsläppen av växthusgaser är betydligt mindre än i Västra Götalandsregionen, som är Sveriges näst största region. För många regioner är andelen utsläpp av växthusgaser ungefär densamma som andelen av befolkning, sysselsatta och BNP. Regionerna Gotland, Södermanland och Norrbotten avviker dock tydligt med högre andelar utsläpp av växthusgaser än andelar av befolkning, sysselsatta och bruttonationalprodukt. Det har naturligtvis att göra med att det i dessa regioner finns många av Sveriges mest utsläppsintensiva industrier.

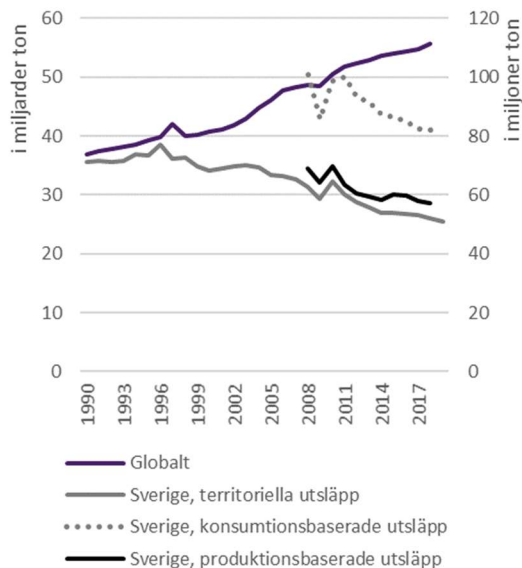
Utsläppsintensiteten är ett något mer sammansatt mått och räknas fram genom att dividera utsläpp av växthusgaser med bruttoregionalprodukten (Figur 5). En region med låg utsläppsintensitet kan antas vara mer klimateffektiv än en region med hög intensitet. Måttet kan dock bara ge en grov indikation på läget eftersom det än så länge är svårt att härleda utsläpp från tidigare led i en produktionsprocess där företaget importerat råvaror och halvfabrikat från andra länder och regioner.¹⁶ Ändå borde måttet vara en tillräckligt bra indikator på klimateffektivitet regionalt.

Nästan samtliga regioner har också minskat utsläppsintensiteten och på så sätt blivit mer klimateffektiva. Framför allt i regioner såsom Stockholm, Uppsala och Kronoborg produceras höga värden med relativt små utsläpp som insats. I vissa andra regioner förhåller det sig tvärtom. För att producera motsvarande ekonomiska värden behövs relativt stora utsläpp av växthusgaser.

¹⁵ Naturvårdsverket (2019). Fördjupad utvärdering 2019.

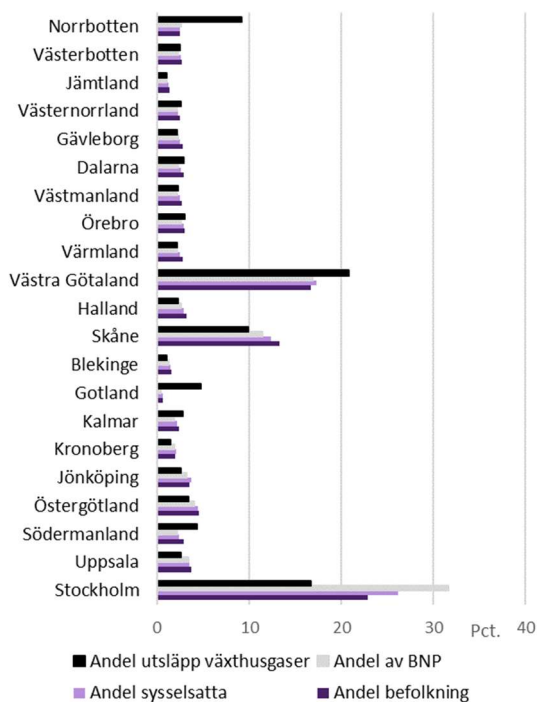
¹⁶ Det pågår ett metodutvecklingsprojekt hos SCB med finansiellt stöd från regionerna Skåne och Västra Götaland samt Tillväxtverket och Naturvårdsverket för att förbättra det statistiska underlaget på bl.a. miljöområdet. Genom att se på "in- och output" av och flödena mellan näringar och regioner kan eventuella miljöeffekter beskrivas bättre.

Figur 2 Utsläpp av koldioxid globalt (vänster) och växthusgaser i Sverige (höger) efter olika beräkningsmetoder, 1990 - 2018

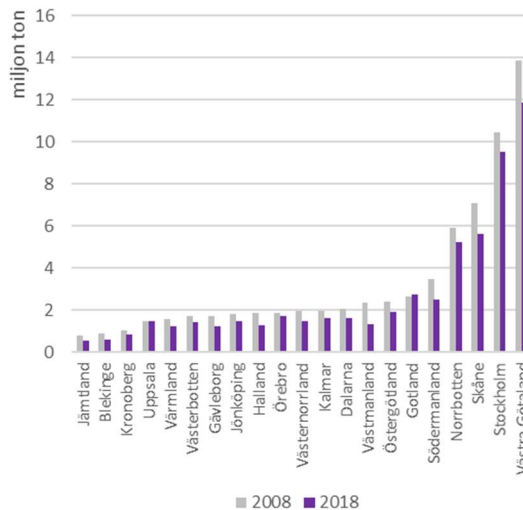
Källa: Världsbanken, SCB

Figur 4 Miljöekonomisk profil per region – invånare, sysselsatta, bruttonationalprodukt samt utsläpp av växthusgaser i regioner som andel av riket

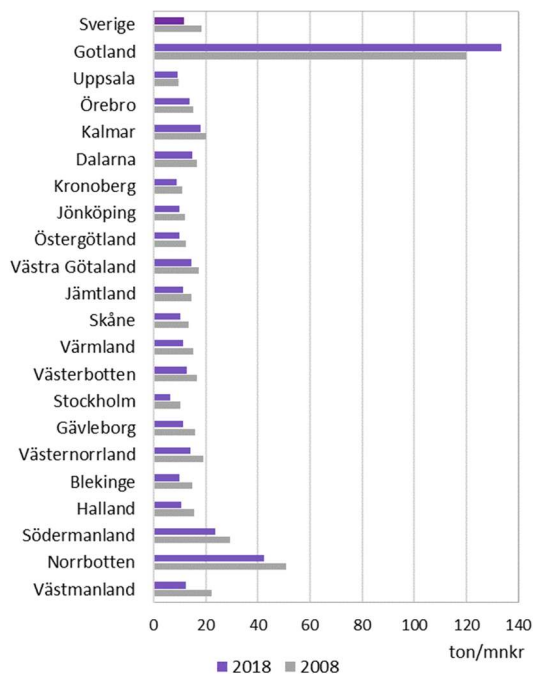
Källa: SCB/Miljöräkenskaper

Figur 3 Utsläpp av växthusgaser regionalt, 2008 och 2018

Källa: SCB/Miljöräkenskaper

Figur 5 Utsläppsintensiteten 2008 och 2018, regioner

Källa: SCB/Miljöräkenskaper

Mot ett klimateffektivt näringsliv

Miljöräkenskaper underlättar även regionala analyser av klimatutsläpp för olika ekonomiska sektorer – marknadsproduktion av varor, marknadsproduktion av tjänster, offentlig sektor och ideella organisationer samt hushåll.¹⁷ Vi begränsar oss här till att sammanfatta förändringar mellan 2008 och 2018 för varu- respektive tjänsteproducenter. Genom att se på regionala andelsförskjutningar relativt riket vad gäller näringsgruppernas förädlingsvärde och utsläpp är det möjligt att i grova drag identifiera drivkrafterna bakom utsläppsförändringarna och en eventuell miljöeffektivisering i näringslivet.

Av Tabell 1 framgår att 10 av 21 regioner har en positiv förändring inom båda näringsgrupperna. Dessa regioner omfattar knappt 38 procent av BNP och 43 procent av utsläppen totalt i Sverige. Regionerna Västmanland, Gävleborg, Värmland, Blekinge samt Södermanland visar på störst klimateffektivisering, såväl inom varu- som inom tjänsteproduktionen. Övriga regioner i denna grupp har en svag, men positiv förändring i åtminstone en av näringsgrupperna. 9 regioner uppvisar en positiv förändring inom tjänstenäringsgrupperna, men samtidigt även en negativ förändring för de varuproducerande delarna av näringslivet. I denna grupp återfinns regioner som Uppsala, Jämtland, Skåne, Örebro, Kalmar och Dalarna som samtliga har en klar försämring inom näringsgruppen varuproduktion. Stockholm har en negativ klimateffektivisering inom tjänsteproduktionen. Tjänstesektorn har expanderat mycket i denna region, men så även utsläppen av växthusgaser. Gotland är den enda region med en negativ förändring i båda näringsgrupperna.

Tabell 1 Klimateffektivisering 2008–2018 - trender i näringslivet regionalt

		Marknadsproduktion av varor	
		Ökad klimateffektivitet	Minskad klimateffektivitet
Marknadsproduktion av tjänster	Ökad klimateffektivitet	Södermanland, Östergötland, Jönköping, Blekinge, Västra Götaland, Värmland, Västmanland, Gävleborg, Västernorrland, Västerbotten	Dalarna, Halland, Jämtland, Kalmar, Kronoberg, Norrbotten, Skåne, Uppsala, Örebro
	Minskad klimateffektivitet	Stockholm	Gotland

Sammanfattande slutsatser

Svenska regioner har presterat bra när det gäller utsläppsminskning och klimateffektivisering under perioden 2008 till 2018. En närmare analys visar dock att många regioner inte har förmått skapa förbättringar i hela näringslivet. I 10 regioner redovisar tillverkningsbetonade näringar en sämre klimateffektivitet 2018 jämfört med 2008. Det borde inte vara orimligt att öka klimatambitionen i dessa regioner eftersom det

¹⁷ SCB (2017). Regionala miljöräkenskaper 2008-2015. Miljöräkenskaper 2017:2.

finns både offentliga medel, kunskaper och affärsnytta för att utveckla nya teknologiska lösningar för att klara omställningen¹⁸

Trots framsteg inom klimatområdet är den samlade bilden av miljöarbetet att åtgärderna inte räcker till för att skydda ekosystemen i regionerna. Det är som på andra områden viktigt att sträva efter ännu större synergier mellan miljömålen och de ekonomiska och sociala målsättningarna inte minst genom att stärka samarbetet mellan ansvariga myndigheter regionalt. Miljöräkenskaperna är ett centralt verktyg för att belysa kopplingen mellan miljöpåverkan och ekonomisk nytta. Verktyget behöver utvecklas ytterligare för att förbättra möjligheten till regionala analyser och slutsatser.

1.2 Social hållbarhet – inkluderande tillväxt i regioner

Den sociala hållbarhetsdimensionen spänner över ett brett fält av aspekter som kan handla om jämlikhet, välbefinnande, rättvisa, makt, rättigheter och individens behov. På senare tid har intresset för dessa frågeställningar ökat,^{19,20} inte minst tack vare av att regionala inkomstskillnader har kommit i fokus för politiken.²¹ Betydelsefulla internationella organisationer såsom IMF, Världsbanken och OECD har dessutom uppmärksammat sambandet mellan inkomstskillnader och ekonomisk tillväxt och börjat förespråka ett tillvägagångssätt som betonar inkluderande tillväxt (*inclusive growth*). Det betyder att ekonomisk tillväxt och fördelningen av det ökande välståndet inte kan ses som två separata frågor utan den inkluderande tillväxten behöver vara utformad så att den såväl ger förutsättningar för ekonomisk tillväxt som för en jämnare fördelning av välstånd.²²

Samma synsätt används även i denna rapport för att beskriva social hållbarhet regionalt. Utgångspunkten är *arbete* som den mest grundläggande aktiviteten för att skapa individuella och samhälleliga värden och resurser i samspel med andra. Förutom en god materiell försörjning utgör arbete en väsentlig del av människans liv och har dessutom ett egenvärde som ett sätt att integrera människor i ett socialt sammanhang. Arbete kan på så sätt också vara en utgångspunkt för frivilligt organisationsliv som bidrar till generell samhörighet och tillit i samhället.²³

Rapportens vinkling mot aspekten arbete medför att vi avbildar social hållbarhet med mått som visar på möjligheten till försörjning och därav resulterande inkomster. I rapporten används försörjningsintensiteten²⁴ som definieras som andelen förvärvsarbetande relativt befolkningen i en viss åldersgrupp och den sammanräknade förvärvsinkomsten som mått för regionens genomsnittliga materiella välfärd. Förvärvsinkomster och den skattekraft det ger i regioner hänger samman med näringslivets struktur i regionen, men även med förvärvsintensiteten.

¹⁸ Industrins ekonomiska råd (2018). Industri under omvandlingstryck – regional närvaro, klimatutmaningar och globaliseringskritik, s79.

¹⁹ OECD (2020) How's life? 2020 Measuring Well-being.

²⁰ McKinsey (2020). The social contract in the 21st century.

²¹ Rodriguez-Pose A (2017). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 11(1). Pp. 189-209.

²² Långtidsutredningen (2019). Huvudbetänkande. SOU 2019:65

²³ Putnam (2001). Den ensamma bowlaren. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse. SNS

²⁴ Alternativa begrepp är förvärvsgrad eller sysselsättningsgrad

Sverige har en hög förvärvsintensitet jämfört med andra länder

Inget annat land i EU har en högre andel förvärvsarbetande i åldersgruppen 20-64 år än Sverige.²⁵ Många har ett jobb och förvärvsintensiteten ligger på över 80 procent. Dock har även EU genomgått en gynnsam utveckling på sistone. Förvärvsintensiteten har börjat klättra över en nivå på 70 procent samtidigt som skillnaden mellan kvinnor och män har minskat betydligt jämfört med i början av 2000-talet. Fortfarande har män i EU i genomsnitt 11,7 procentenheter högre förvärvsintensitet än kvinnor. Detta kan jämföras med Sverige som redovisar en skillnad på 2,4 procentenheter (Figur 6).

För jämförelser inom Sverige används registerbaserad arbetsmarknadsstatistik som är bättre lämpad för regionala och lokala analyser. Förvärvsintensiteten inom gruppen 20 till 64 år ligger knappt under 80 procent för riket år 2018. Inte mindre än 12 av 21 regioner har emellertid passerat detta riktmärke. Halland, Jönköping, Jämtland och Norrbotten redovisar samtliga en förvärvsintensitet på över 82 procent. Lägst är förvärvsintensiteten i Värmland. Regionen påverkas dock av arbetspendling till Norge som inte avspeglas i den nationella statistiken.

Samtliga regioner har också haft en kraftigt positiv utveckling sedan den förra ekonomiska krisen år 2008/09. I genomsnitt ökade förvärvsintensiteten med 5 procentenheter. Den största andelsökningen under samma period hittas i Norrbotten, Värmland och Västerbotten. Sämre är utvecklingen i Kronoberg. Av storstadsregionerna är utvecklingen bäst i Västra Götaland. Ökningen är dock inte tillräckligt stor för att komma i kapp Stockholm som har en förvärvsintensitet på 80,5 procent år 2018. Den tredje storstadsregionen, Skåne avviker däremot tydligt med en relativt låg intensitet på knappt 75 procent. Viss gränspendling kan delvis förklara skillnaden i Skåne.

Inomregionala skillnader ökade i 14 regioner och minskade i 6 regioner. Region Gotland utgörs av en kommun och finns således inte med när standardavvikelser av förvärvsintensiteter i kommuner inom respektive region beräknas. I Region Värmland och Blekinge ökar skillnader inom regionen med över en procentenhet. Östergötland visar på minskande klyftor inom regionen (Figur 7).

Minskade könsskillnader och fler förvärvsarbetande bland utrikes födda

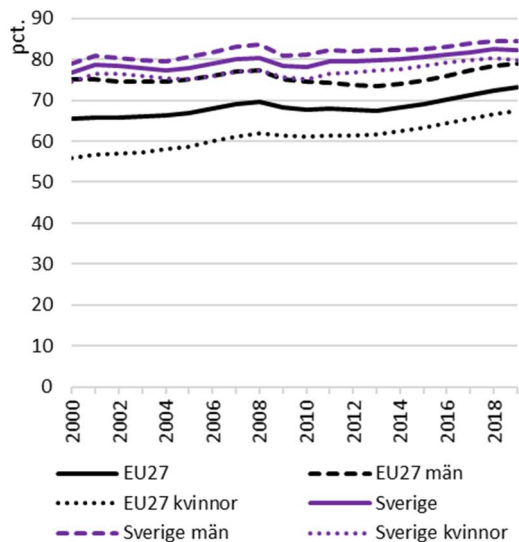
Likvärdiga möjligheter till försörjning och arbete för både kvinnor och män är en viktig grundförutsättning för social hållbarhet. Regionala skillnader i detta avseende ger en bra indikation på underliggande strukturella problem i samhället. Generellt har män en något högre förvärvsintensitet än kvinnor och för riket framkommer en differens på 2,7 procentenheter. Västmanland, Jönköping, Södermanland och Kronoberg uppvisar dock ett relativt stort gap på över fyra procentenheter. Detta kan jämföras med Norrbotten, Värmland, Gotland, Blekinge och Jämtland där skillnader i förvärvsintensiteten är mindre än 2 procentenheter. Minskade skillnader i förvärvsintensitet mellan kvinnor och män noteras för samtliga regioner jämfört med år 2009, förutom i Blekinge, Västerbotten och Västra Götaland.

Förvärvsintensiteten har även förbättrats för gruppen utrikes födda. I gruppen födda utanför Europa²⁶ var förvärvsintensiteten bland individer 20-64 år 57 procent år 2018. Gruppen har vuxit i antal i samband med flyktingkrisen år 2015 och många har av olika skäl haft svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden i Sverige.

²⁵ Enligt sammanställningar från Eurostat som baseras på medlemsländernas arbetskraftsundersökningar (Labour Force Survey)

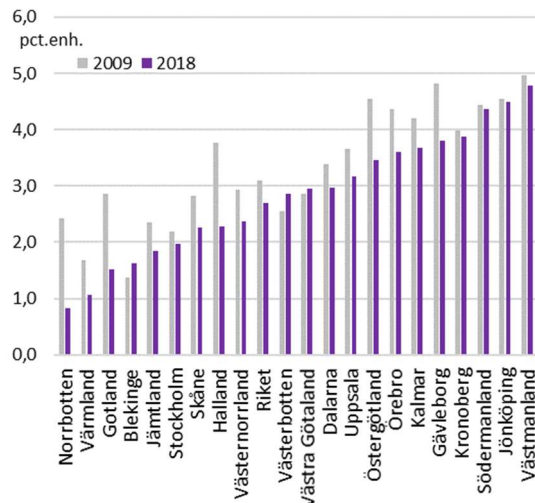
²⁶ Avser personer födda i Afrika eller Asien, vilka utgör huvuddelen av flyktinginvandring under 2010-talet.

Figur 6 Förvärvsintensitet i åldersgruppen 20-64 år, 2000-2019, Europeiska unionen och Sverige

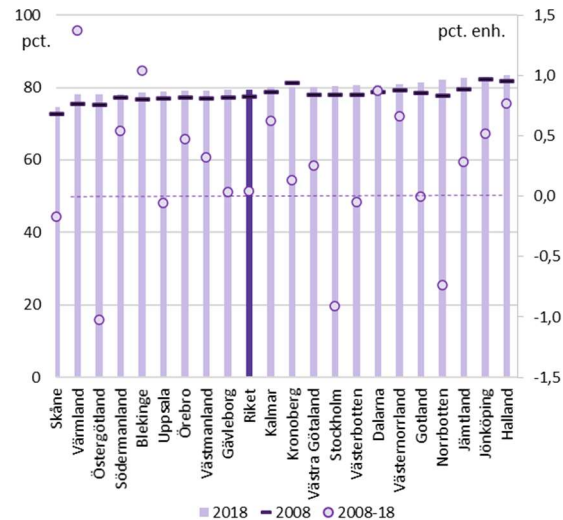
Källa: Eurostat (Labor force survey)

Figur 8 Förvärvsintensitet - skillnader mellan män och kvinnor (20-64 år), procentenheter, 2008 och 2018 regioner

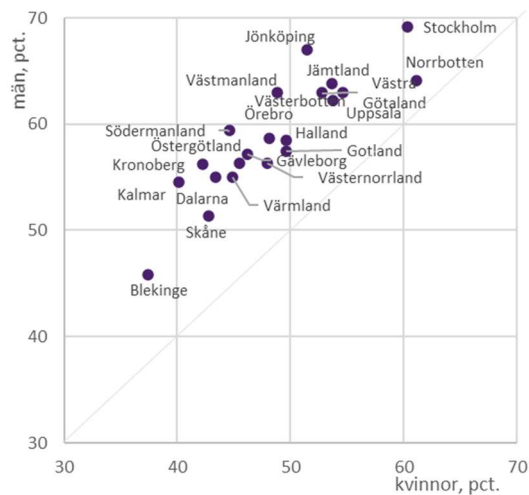
Källa: SCB/RAMS

Figur 7 Förvärvsintensitet i åldersgruppen 20-64 år, 2009 och 2018 per region (höger) samt förändring av inomregionala skillnader som förändring av standardavvikelser av förvärvsintensitet för kommuner inom regionen 2008-2018 (vänster)

Källa: SCB/RAMS

Figur 9 Förvärvsintensitet för gruppen födda utanför Europa – skillnader mellan kvinnor och män, år 2018 per region

Källa: SCB/RAMS

Det regionala perspektivet sätter fokus på skillnader mellan regioner i första hand och beräkningarna visar att dessa är relativt stora (Figur 8). Den högsta förvärvsintensiteten för gruppen födda utanför Europa finns i region Stockholm där 65 procent av befolkningsgruppen har en egen försörjning. Även i regionerna Norrbotten (63 procent), Jönköping (60 procent), Jämtland och Västerbotten (båda 59 procent) har många jobb. Sämre är situationen i regionerna Blekinge, Skåne, Kalmar och Dalarna. I dessa regioner har enbart 50 procent i gruppen födda utanför Europa en försörjning genom arbete. (Figur 9).

Inom gruppen födda utanför Europa är könsskillnaderna större vad gäller förvärvsarbetande andel av befolkningen 20–64 år. Kvinnor har i genomsnitt 10 procentenheter lägre förvärvsintensitet än män. Norrbotten är den region med minst skillnad i detta avseende (3 procentenheter). Stora könsskillnader finns i regionerna Jönköping, Södermanland, Kalmar och Västmanland. Det är emellertid välkänt inom forskning och utredningar att det kan ta lång tid för utrikes födda att hitta sin plats på den svenska arbetsmarknaden.²⁷ Skillnaderna antyder att regionala och lokala förutsättningar kan spela roll för integration och dessa bör därför stärkas i större utsträckning både vad gäller integration och jämställdhet.²⁸ En integration på arbetsmarknaden som sker så snabbt som möjligt borde ses som centralt för minskningen av inkomstskillnader mellan hushållen.

Jämlikhet mellan regioner i Sverige

Ökande inkomstskillnader har noterats i Sverige och i andra länder, vilket har lett till en omfattande diskussion internationellt som kom fram till att inkomstskillnader till och med kan vara skadliga för tillväxten.²⁹ Ett omfattande välfärdssystem som garanterar individuell trygghet anses vara en grundläggande förutsättning för samhällen att utvecklas och ekonomier att fungera mer effektivt. Samtidigt ska man komma ihåg att inkomstskillnader också är en drivkraft som får individer att sträva framåt och utbilda sig samt att utveckla idéer som tillämpas i konkurrenskraftiga företag. Detta tyder på att det behövs en balans mellan incitament för individuell utveckling och ansvar och jämlikhet i livsvillkor. Sverige har relativt små inkomstskillnader jämfört med andra OECD-länder och är fortfarande ett av världens ekonomiskt sett mest jämlika länder nästan oavsett hur man mäter³⁰ - samtidigt som landet har relativt hög konkurrenskraft.

Det finns olika strategier för att minska ojämlikheten. Man kan välja att skapa likvärdiga förutsättningar för individer att försörja sig, exempelvis genom en mer tillgänglig vuxenutbildning, frekventare kollektivtrafik eller fler bostäder. Ett annan väg är att omfördela inkomsterna mellan individer och hushåll genom olika transfereringar. I praktiken handlar det dock snarare om att kombinera olika tillvägagångssätt, vilket också betonas av Jämlikhetskommissionen.³¹ Flera av dessa faktorer styrs eller påverkas av regioner och kommuner.

Regioner styr och influerar många viktiga förutsättningar och samhällsfunktioner som i sin tur påverkar jämlikheten. Regionala skillnader i jämlikhet kan tänkas ge viss information för att bättre förstå orsakerna till förändringarna i jämlikheten. För att mäta

²⁷ IFAU (2017). Flykting- och anhöriginvandrares etablering på den svenska arbetsmarknaden. Rapport 2017:14.

²⁸ Reglab, Rollkoll – regionernas roll i integrationen. Dokumentation från Reglabs Lärprojekt 2016-2017

²⁹ OECD <https://www.oecd.org/inclusive-growth/#inequality-puts-our-world-at-risk> (2021-01-10)

³⁰ Waldenström D (2020). Perspektiv på ekonomiska ojämlikheten i Sverige. Ekonomisk debatt nr 4 2020, årgång 48

³¹ Jämlikhetskommissionen (2020). En gemensam angelägenhet. SOU 2020:46.

inkomster använder vi här statistik över *sammanräknad förvärvsinkomst* som innefattar alla skattepliktiga inkomster före skatt, till exempel sjukpenning, föräldrapenning, a-kassa och pension, det vill säga skatteunderlaget för regioner och kommuner. Kapitalinkomster (från bland annat räntor och värdepapper) ingår däremot inte. Flera påpekar dock att just kapitalinkomster är en betydande faktor bakom växande samhällsklyftor³², men dessvärre har vi här inte möjlighet att fördjupa oss vidare i den problematiken.

I figur 12 visas den sammanräknade förvärvsinkomsten i Sveriges 21 regioner för 2008 och 2018. Skillnaderna mellan regionerna är liten om man bortser från Stockholm som avviker kraftigt från övriga regioner. Inkomsterna har ökat i samtliga regioner. Störst är förändringen i regionerna Norrbotten och Gotland, medan förändringen är relativt blygsam i bland annat region Södermanland. Utvecklingen har heller inte lett till minskande skillnader mellan regioner.

Även inomregionala skillnader utgör en viktig aspekt av social hållbarhet.³³ Stora skillnader inom en region kan påverka sammanhållningen och tilliten mellan människor som bor där.³⁴ Ökande skillnader försvårar också finansieringen av gemensamma utvecklingsprojekt i regionen.³⁵ Inomregionala skillnader beräknas som standardavvikelse av den procentuella förändringen under perioden 2008–2018 för den sammanräknade förvärvsinkomsten i kommuner inom en region.³⁶ Inomregionala skillnader minskar i tre regioner: Gävleborg, Dalarna och Västmanland. I övriga regioner ökar skillnaderna och det delvis mycket kraftigt (Figur 11).

Den sammanräknade förvärvsinkomsten är högre för män än för kvinnor (Figur 12). År 2018 hade kvinnor ungefär 82 procent av männens inkomster. Förklaringen är bland annat att kvinnor oftare än män jobbar inom den offentliga sektorn, deltid, tar ut mer föräldraledighet än män samt som grupp har högre sjukfrånvaro än män.³⁷ Det finns även stora regionala skillnader. I Halland, Västmanland, Jönköping, Stockholm, Östergötland och Uppsala har kvinnor under 80 procent av männens sammanräknade förvärvsinkomst. Gotland och Jämtland har den minsta inkomstklyftan mellan könen och kvinnor i dessa regioner uppnår 87 procent av männens sammanräknade förvärvsinkomster. Dock har inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män minskat i samtliga regioner under perioden 2008–2018. Störst minskning kan noteras för regionerna Blekinge, Västmanland och Kronoberg, vilket sammantaget medför en viss inkomstkongvergens mellan regionerna i detta avseende.

³² Björklund, A., Jäntti, M., Robling, P., Roine, J. och Waldenström, D. (2019). Kapitalinkomster och inkomstfördelning. Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2019. SOU 2019:62. Sida 103.

³³ Tillväxtverket (2020). Regionala tillväxtarbete efter 2020. Regionernas framtida prioriteringar.

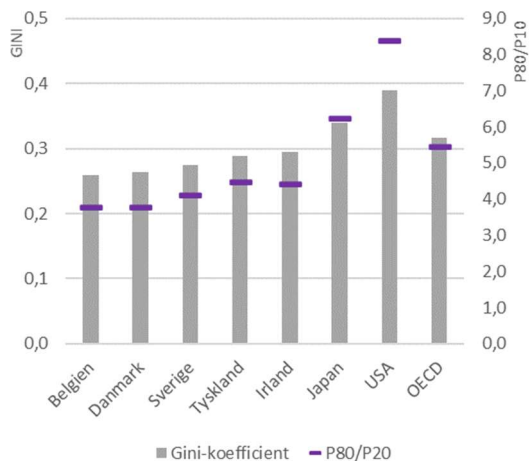
³⁴ OECD (2011). Regional Outlook 2011.

³⁵ Regeringen (2019). Regeringen underlättar för mindre kommuner att söka projektmedel för regional hållbar utveckling. Pressmeddelande från Näringsdepartementet.

³⁶ Region Gotland består av en kommun. Beräkningsmetoden för inomregionala skillnader kan därför inte tillämpas.

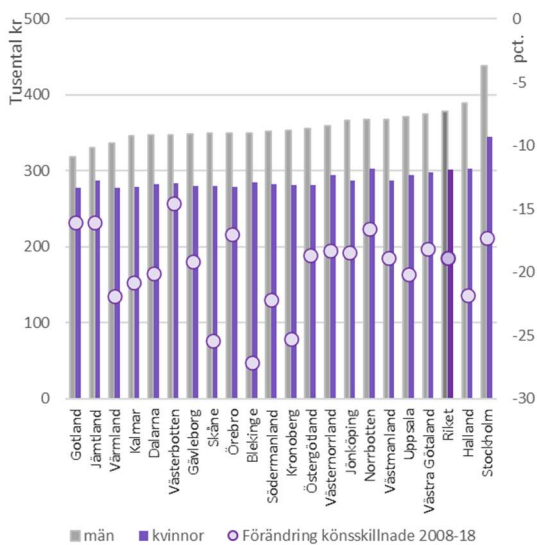
³⁷ IFAU - Forskning om kvinnor och män på arbetsmarknaden
<https://www.ifau.se/sv/Press/Forskningsrapporter/kvinnor-och-man-pa-arbetsmarknaden/>

Figur 10 Inkomstfördelning mellan inkomstgrupper uttryckt som Gini-koefficient och percentilkvot i olika länder och Sverige, år 2018 (eller senast tillgängliga år)

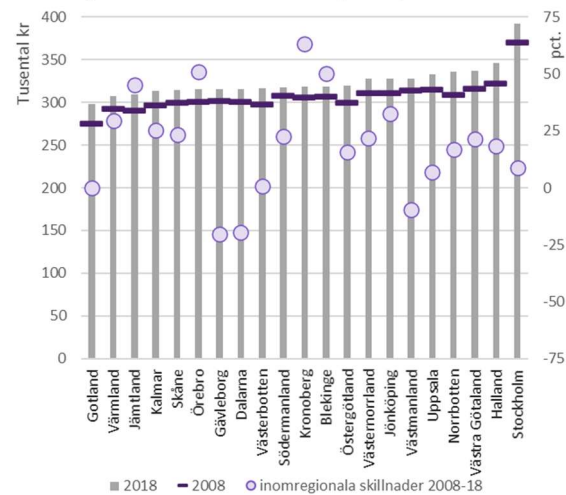
Källa: OECD

Figur 12 Sammanräknade förvärvsinkomster för kvinnor och män 20-64 år, kronor, 2018 (vänster axel), samt förändring könsskillnad i procent (höger axel) fasta priser

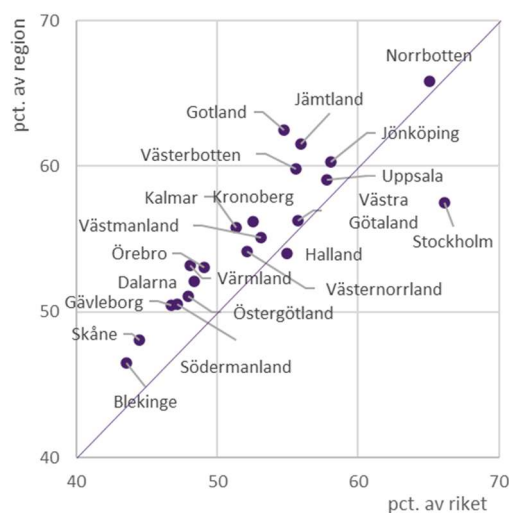
Källa: SCB/RAMS

Figur 11 Sammanräknad förvärvsinkomst för befolkning 20-64 år efter regioner, 2008 och 2018, samt standardavvikelsen av förändring för kommuner inom regionen under 2008-2018, fasta priser

Källa: SCB/RAMS

Figur 13 Sammanräknad förvärvsinkomst för personer 20-64 år födda utanför Europa* och en vistelsetid i Sverige på 5-9 år som procent av genomsnittet för riket samt regionen totalt 20-64 år, år 2018

Källa: SCB/RAMS

Social hållbarhet innebär också en snabb integration av invandrare. Vi skildrar läget för utrikes födda utanför Europa³⁸ som har vistats i Sverige mellan 5 och 9 år indikativt för hela gruppen utrikes födda. Vi avgränsar oss till denna grupp eftersom gruppen har vuxit kraftigast under 2010-talet i samband med flyktingkrisen och eftersom gruppen i genomsnitt haft svårast att etablera sig på arbetsmarknaden.³⁹ Efter 5-9 år i Sverige uppnår gruppen 56 procent av den sammanräknade förvärvsinkomsten totalt i riket, vilket kan jämföras med 65 procent av riksgenomsnitt för hela gruppen utrikes födda. På samma sätt som tidigare avses åldersgruppen 20-64 år.

Det finns stora regionala skillnader i hur individer ur denna grupp utrikes födda kan skapa sig förvärvsinkomster. I Figur 13 redovisas gruppens sammanräknade förvärvsinkomster som andel relativt till förvärvsinkomster i regionen samt riket. I båda hänseendena har Norrbotten de bästa förutsättningarna. Utrikes födda utanför Europa uppnår 66 procent av både regionens och rikets förvärvsinkomster totalt. I Gotland och Jämtland uppnår samma grupp över 60 procent av regionens totala förvärvsinkomster. Eftersom inkomsterna är generellt lägre där motsvarar detta inte mer än en genomsnittlig nivå relativt riket. Tvärtom är det i Stockholm. Här uppnår gruppen relativt höga andelar i jämförelse med genomsnittet för riket, men enbart 57 procent av regionens genomsnittliga värde för förvärvsinkomsten. Relativt låga andelar i båda avseenden finns i Blekinge och Skåne. Anmärkningsvärt är klyftan mellan kvinnor och män i denna befolkningsgrupp. Kvinnors inkomster motsvarar i genomsnitt 64 procent av mäns förvärvsinkomster i samma grupp. Bara i Norrbotten och Blekinge är läget bättre, i dessa regioner har kvinnor över 80 procent av mäns inkomster – vilket dock bara i Norrbotten kan ses som en framgång eftersom Blekinge ligger kvar på mycket låga inkomster totalt för denna grupp.

Tabell 2 Social hållbarhet som inomregionala skillnader i förvärvsintensitet och sammanräknad förvärvsinkomst per capita i åldersgruppen 20-64 år

		Förvärvsintensitet	
		Minskning av inomregionala skillnader	Ökning av inomregionala skillnader
Sammanräknad förvärvsinkomst per capita	Minskning av inomregionala skillnader	-	Västmanland, Dalarna, Gävleborg
	Ökning av inomregionala skillnader	Stockholm, Uppsala, Östergötland, Skåne, Halland, Västra Götaland, Värmland, Örebro, Västerbotten, Norrbotten	Södermanland, Jönköping, Kronoberg* , Kalmar, Blekinge, Västernorrland, Jämtland

*Regionen har en minskande förvärvsintensitet under perioden. Anm.: Region Gotland består av bara en kommun och därför kan beräkningsmetoden på inomregionala skillnader inte tillämpas

³⁸ Invandrare födda i Asien och Afrika såsom för beräkning av förvärvsbetande.

³⁹ Engdahl M, Forslund A (2016). En förlorad generation? Om ungas etablering på arbetsmarknaden. Rapport 2016:1

En ökad social hållbarhet, med utgångspunkt i ett perspektiv av arbete, kan skönjas när både regioners förvärvsintensitet och förvärvsinkomster ökar samt även inomregionala skillnader inom respektive område minskar. Eftersom den sammanräknade förvärvsinkomsten per capita och förvärvsintensiteten förbättrades i samtliga regioner (förutom i region Kronoberg) sorteras regionerna i Tabell 2 nedan enbart efter de inomregionala förändringarna under perioden 2008–2018. Ingen region redovisar en förbättring i båda dimensionerna, däremot har de inomregionala skillnaderna ökat i 7 regioner för både förvärvsinkomster och förvärvsintensitet. I 10 regioner, inklusive samtliga tre storstadsregioner minskade inkomstskillnader inom regionerna.

Sammanfattande slutsatser

Enligt flera bedömare är en svag anknytning till arbetsmarknaden den enskilt viktigaste förklaringen till varför en del hushåll har låga inkomster. En god ekonomisk utveckling under den undersökta perioden har lett till att en större andel av befolkningen har fått ett arbete och ökade förvärvsinkomster, vilket också avspeglas i förbättringar regionalt. Skillnaderna mellan regioner minskar dock bara på marginalen vad gäller förvärvsintensiteten och fortsätter att öka för förvärvsinkomsterna.

Vi noterar att skillnader mellan kvinnor och män minskar både vad gäller förvärvsarbete samt vad gäller förvärvsinkomster. Läget för utrikes födda har förbättrats, men det kvarstår relativt stora skillnader mellan regionerna i gruppen utrikes födda med svagast anknytning till arbetsmarknaden.

Det finns ingen enhetlig trend vad gäller skillnader inomregionalt. På flera håll ökar dock skillnaderna. Det tyder på att mönster av territoriella skillnader reproducerar sig neråt i den geografiska hierarkin, det vill säga avspeglas även som skillnader mellan kommuner inom regionerna. Inomregionala skillnader är ett centralt perspektiv för flera områden, men ger betydande utslag när det gäller förvärvsintensitet och förvärvsinkomster. Inomregionala skillnader kan vara ett uttryck för bristande mekanismer och funktionalitet på den regionala arbetsmarknaden. Regioner har möjligheter, kunskaper och resurser att skapa en förbättring.

1.3 Ekonomisk hållbarhet regionalt

Hur regionerna utvecklas sett ur ett ekonomiskt hållbarhetsperspektiv är förmodligen svårast att utröna. Forskare är inte helt överens om hur man ska se på hållbarhet utifrån ett ekonomiskt perspektiv.⁴⁰ Två generella angreppssätt kan dock urskiljas. Det första definierar ekonomisk hållbarhet som en ekonomisk utveckling som inte medför negativa konsekvenser för den ekologiska och sociala hållbarheten. En ökning av ekonomiskt kapital får alltså inte ske på bekostnad av en minskning av naturkapital eller socialt kapital. I det andra angreppssättet likställs ekonomisk hållbarhet med ekonomiskt tillväxt, vilken anses vara hållbar så länge den totala mängden kapital ökar. Ett ökat ekonomiskt kapital kan därmed tillåtas att ske på bekostnad av en minskning av andra tillgångar i form av naturresurser, ekosystemtjänster eller välfärd.⁴¹ Organisationer såsom OECD⁴² eller

⁴⁰ Hos Lunds universitet <https://www.hallbarhet.lu.se/forskning/vad-ar-hallbarhet> eller KTH <https://www.kth.se/om/miljo-hallbar-utveckling/utbildning-miljo-hallbar-utveckling/verktygslada/sustainable-development/ekonomisk-hallbarhet-1.431976> finns generella beskrivningar om hur forskare tolkar hållbar utveckling och hållbarhetsdimensionerna.

⁴¹ Reglab (2014). Breddat mått på regional utveckling.

⁴² <http://www.oecd.org/greengrowth/> (besökt 2021/01/15)

ESPO⁴³ talar emellertid om *grön tillväxt* som avser satsningar på miljöteknik som driver på den ekonomiska utvecklingen rent allmänt och därför ökar handlingsutrymmet för hållbar utveckling på alla plan.⁴⁴ En *grön ekonomi* summerar således social och ekologisk hållbarhet i ett ekonomiskt system som leder till att människans livsbetingelser förbättras samtidigt som miljörisker och de ekologiska belastningarna minskar. En grön ekonomi kännetecknas av låga koldioxidutsläpp, utnyttjar resurser effektivt, och är socialt inkluderande. Men det går också helt att avstå från att använda begreppet ekonomisk hållbarhet för att istället prata om ekonomin som ett verktyg där dess strukturer och institutioner antingen främjar eller hämmar en hållbar utveckling.

Tillväxt jämfört med andra länder och regionalt

Inledningsvis görs en kort internationell jämförelse av Sveriges ekonomiska positionering relativt andra jämförbara länder. Oberoende synsätt på ekonomisk hållbarhet borde man därigenom få en indikation på Sveriges konkurrenskraft och makroekonomiska läge.

I Figur 14 redovisas bruttonationalprodukt (BNP) per capita för Sverige och några andra länder i relation till utvecklingen för hela OECD-området. Där framgår att Förenta Staterna likväl som Sverige har en svagare utveckling än OECD-totalt. Bättre var utvecklingen för Tyskland som under hela perioden 2007–2019 visar på en uppåtgående trend. Finland och Nederländerna visar en relativt långsam förbättring relativt övriga OECD-länderna. Den svaga utvecklingen för Sverige kan delvis förklaras med att vissa viktiga sektorer som exportindustrin drabbades relativt hårt av finanskrisen år 2008, men borde även kunna förklaras med att befolkningen ökade snabbt i samband med flyktningskrisen år 2015. Tillämpas mer specifika konkurrenskraftsmått såsom BNP per sysselsatt placerar sig Sverige fortfarande bland de mest konkurrenskraftiga länder inom OECD-området.

Sverige genomgår som de flesta andra länder en kraftig ekonomisk nedgång på grund av corona-pandemin. Preliminära uppgifter visar dock att Sveriges ekonomi har drabbats mindre hårt än andra länder. Före nuvarande kris visade den svenska ekonomin i huvudsak på en gynnsam utveckling, med relativt hög tillväxt, goda statsfinanser och låg inflation. Stabila makroekonomiska förutsättningar borde också vara en fördel för Sverige att klara sig igenom den nuvarande krisen snabbt.

Dock kvarstår det faktum att Sverige haft en relativt svag utveckling när det gäller BNP per capita. Fenomenet är visserligen inte unikt för Sverige utan vanligt för flera relativt rika länder. Intressant är att klyftorna mellan länderna blivit allt mindre över åren. Beräkningar visar att flera länder har börjat knappa in på länder som Sverige. Minskade skillnader har dock kommit till priset av att skillnader inom länderna har börjat öka.⁴⁵ I Figur 15 sammanfattas denna utveckling i ett antal OECD-länder och Sverige. Förklaringen kan framför allt sökas i det faktum att storstadsregioner har gynnats särskilt av en allt mer globaliserad ekonomi.⁴⁶

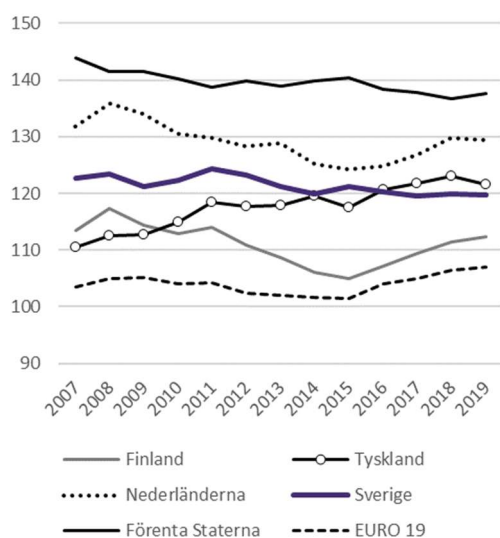
⁴³ ESPON (2014). Understanding Green Economy – Policy Brief

⁴⁴ För en diskussion i ett svenskt sammanhang: Kågeson P (2016). Grön tillväxt under lupp – en ESO-rapport om ett begrepp i tiden.

⁴⁵ OECD (2017). Regional Outlook.

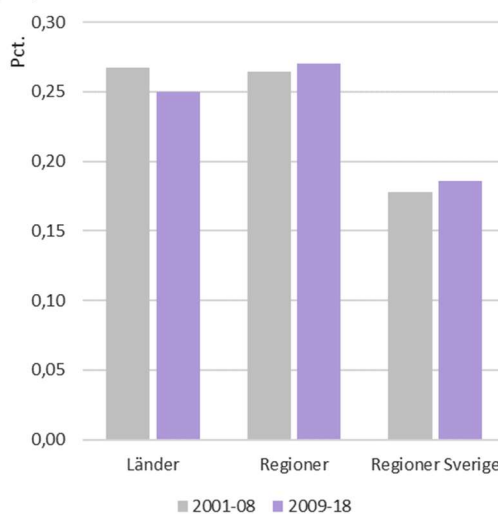
⁴⁶ Haas T, Westlund H (2018). In the Post-Urban World – Emergent Transformation of Cities and Regions in the Innovative Global Economy. Routledge.

Figur 14 Bruttonationalprodukt per capita relativt OECD, löpande priser (köpkraftsjust.), 2007-2019, index OECD=100

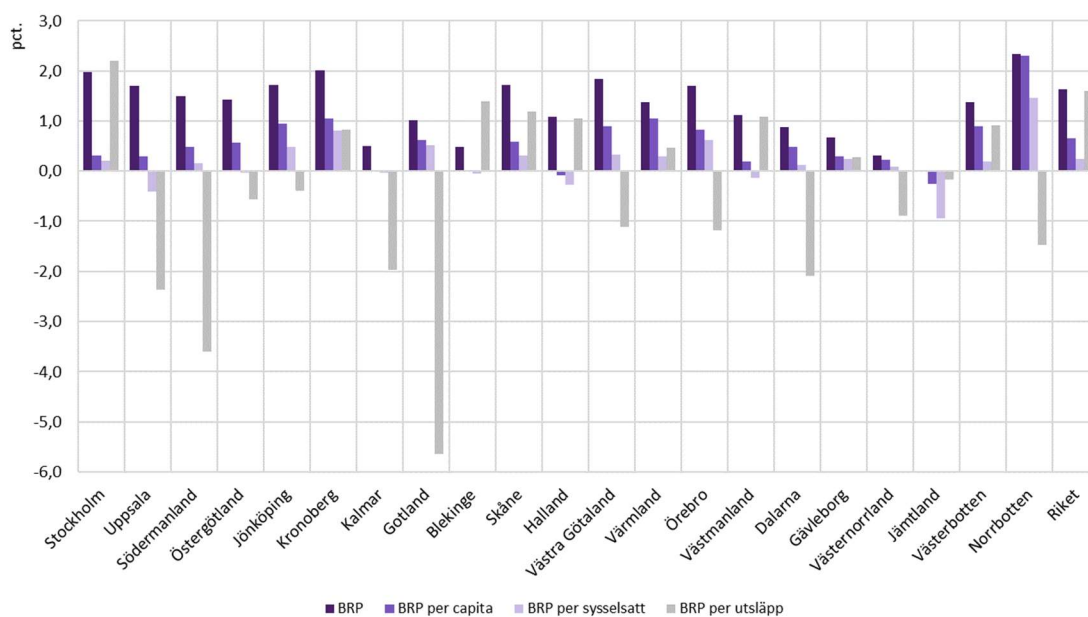
Källa: OECD

Figur 15 Genomsnittliga skillnader mellan länder samt mellan regioner inom länder – beräknad som variationskoefficient på bruttonationalprodukt respektive bruttoregionalprodukt per capita för perioderna 2001-2008 samt 2009-2018

Källa: OECD (egna beräkningar)

Figur 16 Genomsnittlig årlig förändring BRP, BRP per capita, BRP per sysselsatt samt BRP per utsläpp av växthusgaser*, 2009-2019 (*2018)

Källa: SCB/Regionalräkenskaper, Miljöräkenskaper

Under perioden sedan den förra ekonomiska krisen år 2009 har bruttoregionalprodukten räknad i fasta priser visat på en positiv förändring i samtliga regioner. Detta är viktigt eftersom en växande regional ekonomi också ger utrymme för nya ekonomiska aktiviteter. Det finns dock som sagt relativt stora skillnader mellan regionerna. Norrbotten och Kronoberg har haft en genomsnittlig årlig tillväxt på över 2 procent. En hög tillväxttakt återfinns också i de tre storstadsregionerna Stockholm, Västra Götaland och Skåne. Nästan obefintlig däremot är BRP-tillväxten i Jämtland. Om man anser att BRP-tillväxten är otillräckligt för att visa på ekonomisk hållbarhet kan BRP också ses i relation till andra storheter såsom befolkning, sysselsatta eller utsläpp av växthusgaser för att på så sätt relatera ekonomiska värden till andra relevanta ekonomiska faktorer. (Figur 16).

Ekonomisk hållbarhet som motståndskraft och återhämtningsförmåga

En avgörande egenskap – särskilt i samband med utvecklingen under den nuvarande corona-pandemin – är ekonomins *resiliens*. Till skillnad mot hållbarhet i allmänhet handlar resiliens tydligare om hur ett system - såsom regioners ekonomi - svarar på eller återhämtar sig från yttre störningar.⁴⁷ Ett annat sätt att uttrycka det på är i termer av jämviktslägen, som förmågan att återgå till ett tidigare känt läge eller att etablera sig på ett nytt efter en extern påverkan.⁴⁸ På svenska jämställs resiliens vanligtvis med antingen *motståndskraft* eller *återhämtningsförmåga*, vilka är begrepp som allt oftare används för att beskriva och definiera utvecklingen i olika regioner.^{49,50}

Externa störningar kan vara både positiva och negativa, men det är framförallt de senare som ställer till problem i ekonomin. Negativa externa störningar kan uppstå antingen på utbuds- eller efterfrågesidan i en ekonomi genom till exempel politisk instabilitet, naturkatastrofer, banbrytande teknologi eller okontrollerad sjukdomsspridning. Oljekriserna på 1970-talet var typiska utbudschocker där världsefterfrågan på olja inte längre kunde tillfredsställas och den globala finanskrisen (2009) är ett exempel på en extern efterfrågedriven störning med rötter i en överbelånad bostadsmarknad.

Flera faktorer kan vara av betydelse för att en region ska kunna undvika att drabbas hårt av en extern störning. Dessa omfattar bland annat solida institutioner, finansiella buffertar och en spridning av risk över olika ekonomiska aktiviteter och marknader samt entreprenörskap och en innovativ förmåga.^{51, 52}

Mått på ekonomisk motståndskraft

Indikatorer för hur en region står emot eller hämtar sig från externa störningar utgår ofta från bruttoregionalprodukten (BRP) per capita eftersom dess komponenter vanligtvis reagerar snabbt på plötsliga förändringar. Andra väljer att fokusera på hur arbetskraften förändras. Så exempelvis i en studie av hur Italiens regioner stod emot och återhämtade

⁴⁷ Freshwater, D. (2015). Vulnerability and resilience: Two dimensions of rurality. *Sociologia ruralis*, 55(4), 497-515.

⁴⁸ Christopherson, S., Michie, J., & Tyler, P. (2010). Regional resilience: theoretical and empirical perspectives. *Cambridge journal of regions, economy and society*, 3(1), 3-10.

⁴⁹ Tillväxtanalys (2011). Föreställningar om regional sårbarhet.

⁵⁰ Giacometti A, Teräs J (2019). Regional Economic and Social Resilience. Nordregio Report 2019:2.

⁵¹ Christopherson, S., Michie, J., & Tyler, P. (2010). Regional resilience: theoretical and empirical perspectives. *Cambridge journal of regions, economy and society*, 3(1), 3-10.

⁵² Urso, G., Modica, M., & Faggian, A. (2019). Resilience and sectoral composition change of italian inner areas in response to the great recession. *Sustainability*, 11(9), 2679.

sig från den finansiella krisen 2009.⁵³ Motsvarande metod används här för att illustrera hur Sveriges regioner utvecklades under samma tidsperiod. Baserat på förändringen av antalet anställda före, under och efter krisen skapas först ett index för regionernas motståndskraft, därefter studeras utvecklingstakten på kort såväl som på lång sikt.

Tabell 3 Motståndskraft och återhämtning på kort sikt efter finansiell kris

	Hög motståndskraft	Låg motståndskraft
Snabb återhämtning kort sikt	6 regioner: Gotland, Gävleborg, Halland, Norrbotten, Stockholm, Uppsala	10 regioner: Blekinge, Dalarna, Jönköping, Södermanland, Värmland, Västernorrland, Västmanland, Västra Götaland, Örebro, Östergötland
Långsam återhämtning kort sikt	2 regioner: Jämtland, Kalmar	3 regioner: Kronoberg, Skåne, Västerbotten

Anmärkning: Beräkningen baseras på utvecklingen av antalet anställda i regionen före, under och åren direkt efter den finansiella krisen 2009.

Källa: Statistiska centralbyrån och Tillväxtverkets egna bearbetningar

Med utgångspunkt i dessa mått visar sex regioner prov på både en hög motståndskraft och en snabb återhämtning (Tabell 3). Ytterligare tio regioner med initialt lägre motståndskraft återhämtar sig snabbt. Endast tre regioner uppvisar både en låg motståndskraft och en långsam återhämtning. Om istället den långsiktiga trenden beaktas framgår det att samtliga regioner växer i antal anställda, om än endast en fjärdedel snabbare än före den finansiella krisen. Endast en region uppvisar såväl hög motståndskraft som en starkare expansion än innan den finansiella krisen (Tabell 4).

Tabell 4 Motståndskraft och utveckling lång sikt

	Hög motståndskraft	Låg motståndskraft
Årlig genomsnittlig tillväxt efter kris större än före	1 region: Stockholm	5 regioner: Blekinge, Jönköping, Värmland, Västra Götaland, Östergötland
Årlig genomsnittlig tillväxt efter kris mindre än före	7 regioner: Gotland, Gävleborg, Halland, Jämtland, Kalmar, Norrbotten, Uppsala	8 regioner: Dalarna, Kronoberg, Skåne, Södermanland, Västerbotten, Västernorrland, Västmanland, Örebro

Anmärkning: Beräkningen baseras på utvecklingen av antalet anställda i regionen före, under och flera år efter den finansiella krisen 2009.

Källa: Statistiska centralbyrån och Tillväxtverkets egna bearbetningar

⁵³ Faggian, A., Gemmiti, R., Jaquet, T., & Santini, I. (2018). Regional economic resilience: the experience of the Italian local labor systems. *The Annals of Regional Science*, 60(2), 393-410.

Sammanfattande slutsatser

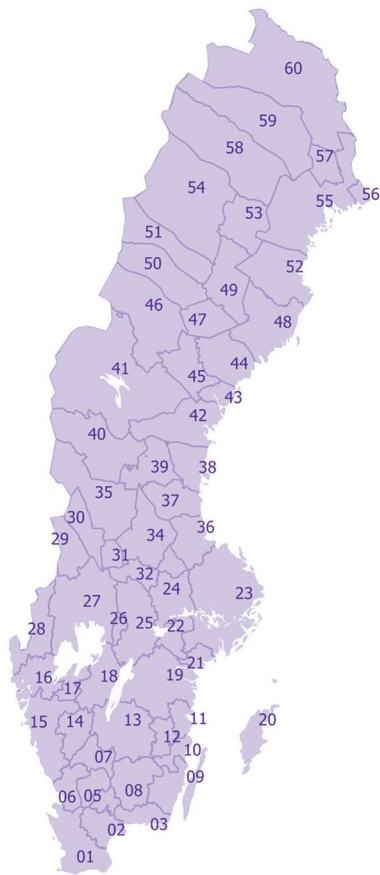
Sveriges konkurrenskraft mätt i mått som BNP per arbetade timmer är stabil på en relativt hög nivå, vilket kan ses som en indikation på hållbar ekonomisk utveckling. Mellan regioner har dock skillnaderna inte minskat utan tvärtom ökat när det gäller övergripande mått på ekonomisk utveckling. Tillväxten i bruttoregionalprodukten är dock positiv i samtliga regioner.

Baserat på utvecklingstakten av antalet anställda efter finanskrisen 2009 framgår det att endast ett fåtal regioner stod emot den tidigare krisen, men att de flesta återhämtade sig relativt snabbt. På lång sikt (till och med 2018) visar det sig att samtliga regioner växer i antal anställda, men endast ett fåtal når upp till den tillväxttakt som rådde innan finanskrisen. Det är argument som kan användas för att främja ett aktivt regionalt tillväxtarbete riktat till företagen.

Funktionella analysregioner – FA-regioner

I rapporten används flera indelningar, men framför allt åskådliggörs statistik och beräkningar för funktionella analysregioner (FA-regioner) vilka på ett bättre sätt avspeglar Sveriges funktionella ekonomiska geografi än exempelvis län eller kommuner. FA-regioner beräknas utifrån prognoser och antaganden om arbetspendlingen över kommungränser fram till år 2025. På så sätt skapas en över tid stabil indelning som underlättar regionala analyser. En mer utförlig beskrivning finns i rapporten Funktionella analysregioner – revidering 2015 (Tillväxtanalys). Nedan en förteckning över FA-regioner. Länk till excelfil och kartdata:

<https://tillvaxtverket.se/statistik/regional-utveckling/regionala-indelningar/fa-regioner.html>

- 1 Malmö-Lund (MMÖ)
- 2 Kristianstad-Hässleholm (KRI)
- 3 Karlskrona (KKR)
- 4 Älmhult-Osby (ÄLM)
- 5 Ljungby (LJB)
- 6 Halmstad (HAL)
- 7 Värnamo (VÅR)
- 8 Växjö (VÅX)
- 9 Kalmar (KAL)
- 10 Oskarshamn (OSK)
- 11 Västervik (VVK)
- 12 Vimmerby (VIM)

- 13 Jönköping (JÖN)
- 14 Borås (BOR)
- 15 Göteborg (GTB)
- 16 Trollhättan-Vänersborg (TRH)
- 17 Lidköping-Götene (LID)
- 18 Skövde-Skara (SKÖ)
- 19 Linköping-Norrköping (LIN)
- 20 Gotland (GOT)
- 21 Nyköping-Oxelösund (NYK)
- 22 Eskilstuna (ESK)
- 23 Stockholm (STO)
- 24 Västerås (VÅÅ)
- 25 Örebro (ÖRB)
- 26 Karlskoga (KSK)
- 27 Karlstad (KAS)
- 28 Västlandet (VÅL)
- 29 Torsby (TOR)
- 30 Malung-Sälén (MAL)
- 31 Vansbro (VAN)
- 32 Ludvika (LUD)
- 33 Avesta-Hedemora (AVE)
- 34 Falun-Borlänge (FAL)
- 35 Mora (MOR)
- 36 Gävle (GÅV)
- 37 Bollnäs-Ovanåker (BOL)
- 38 Hudiksvall (HUD)
- 39 Ljusdal (LJU)
- 40 Härjedalen (HÅR)
- 41 Östersund (ÖSD)
- 42 Sundsvall (SUN)
- 43 Kramfors (KRF)
- 44 Örnsköldsvik (ÖRN)
- 45 Sollefteå (SOÅ)
- 46 Strömsund (SSD)
- 47 Åsele (ÅSE)
- 48 Umeå (UME)
- 49 Lycksele (LYC)
- 50 Vilhelmina (VIL)
- 51 Storuman (STU)
- 52 Skellefteå (SKE)
- 53 Arvidsjaur (ARV)
- 54 Arjeplog (ARJ)
- 55 Luleå (LUL)
- 56 Haparanda (HAP)
- 57 Överkalix (ÖKA)
- 58 Jokkmokk (JOK)
- 59 Gällivare (GÅL)
- 60 Kiruna (KIR)

2 Utvecklingskraft i alla delar av landet

Den regionala utvecklingspolitiken har förändrats vad gäller både innehåll och form de senaste decennierna. Det regionala ansvaret har blivit tydligare och fokuset på utveckling och konkurrenskraft har stärkts. Regionerna har allt mer setts som tillväxtmotorer som på egen hand kan stå emot ett ökande internationellt konkurrenstryck.⁵⁴ På senare tid har dock "gamla" värden såsom omfördelning och välfärdsperspektiv återigen fått större utrymme samtidigt som den lokala nivån har blivit synligare. Skiftningarna i tolkningar avspeglas inte minst i regionernas utvecklingsstrategier (RUS) och deras föregångare som är centrala verktyg för det regionala tillväxt- och utvecklingsarbetet.⁵⁵ Att överlämna alltmer ansvar till regioner är en logisk konsekvens av förändringarna inom regionalpolitiken – både utifrån ett tillväxt- och ett utvecklingsperspektiv. Varje region bör enligt detta tillvägagångssätt få möjlighet att välja sin egen väg, även vad gäller att prioritera knappa offentliga resurser.

Samtidigt kvarstår ett nationellt ansvar för att hålla Sverige samman. Ökande regionala skillnader vad gäller inkomster, skatteunderlag och välfärd talar ett tydligt språk. Det är därför inte överraskande att regionalpolitikens tidigare fokus på tillväxtfrågor har breddats till en inriktning på utveckling och hållbarhet.⁵⁶ Regeringens Strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft utgör en gemensam bas och utgångspunkt för att hantera olikheter mellan olika delar av landet. Strategin sätter ramar och prioriteringar för aktörer på olika samhällsnivåer och ger vägledning för att skapa synergier mellan regioner och platser. I kapitlet illustreras några grundläggande förutsättningar för utveckling och konkurrenskraft – befolkning, utbildning och infrastruktur. Samtliga dimensioner är viktiga för Sverige och Sveriges regioner idag och på sikt.

2.1 Sveriges ojämna befolkningsfördelning – om gleshet och täthet som förutsättning för utveckling och tillväxt

En viktig och på många sätt given förutsättning för politiken är Sveriges stora territoriella mångfald, med olika typer av miljöer såsom glesa landsbygder, kustområden, fjällandskap och täta storstadsområden. Regioner och även kommuner inrymmer olika stora tätorter och landsbygder som i sin tur integreras i olika nätverk av funktionella geografier som formar och påverkar människors och inte minst företags vardag.

Sveriges stora yta gör att befolkningstätheten inte är mer än 25 invånare per kvadratkilometer. Detta kan jämföras med situationen i länder som Sydkorea (450 inv./km²), Belgien (380 inv./km²) eller Österrike (107 inv./km²). Sveriges 10,6 miljoner invånare är dock inte jämnt fördelade över landet och denna obalans framkommer oberoende av om man använder kommuner, län eller, som här, FA-regioner som indelning (Figur 18). De minsta FA-regionerna har en folkmängd på under 10 000 invånare, medan den största FA-regionen har en storlek på nästan 3 miljoner invånare. Relativt FA-regioners yta når således enbart storstads-FA-regioner upp till täthetsnivåer på 150 invånare per kvadratkilometer. Flertalet FA-regioner har betydligt lägre befolkningstäthet

⁵⁴ Westholm E (2008). Det användbara regionbegreppet. Kapitel i Regionen som vision - det politiska projektet Stockholm-Mälardalenregionen. SNS Förlag.

⁵⁵ Tillväxtverket (2019). Regionalt tillväxtarbete 2019

⁵⁶ Tillväxtverket (2019). Utvecklingskraft i hela Sverige 2030 – Kunskap om regionala förutsättningar för tillväxt

och sex FA-regioner har till och med en täthet på mindre än 1 invånare per kvadratkilometer (Figur 17).

Den extremt låga tätheten i vissa delar av landet medför att Sverige tilldelas extra strukturfondsmedel från EU, vilket också antyder att större befolkningstäthet underlättar olika ekonomiska utvecklingsprocesser. Forskare pratar då om agglomerationsfördelar och många studier har visat att matchning av arbetskraft och jobb, delning av gemensamma resurser som exempelvis laboratorier, samt lärandet fungerar bättre i tätta regioner eller större städer.⁵⁷ Både regioners, städers och företagens tillväxt har förklarats med hjälp av sådana teorier som på något sätt utgår från täthet eller befolkningsstorlek.^{58,59} Men, tillväxt och utveckling finns även i glesa områden, vilket påminner om att det kan finnas starka normativa drag i dessa teorier och föreställningar. På senare tid har det inom forskningen vuxit fram en mer nyanserad syn på hur ekonomiska aktiviteter, inte minst företagande och entreprenörskap, påverkas av den miljö de befinner sig i. Med hjälp av dessa har det blivit enklare att förstå olika utvecklingsmekanismer utanför storstäderna.^{60, 61}

Med corona-pandemin har det blivit tydligt att givna fördelar snabbt kan förvandlas till nackdelar. Krav på att hålla avstånd har exempelvis försvårat arbetsresandet med offentliga transportmedel inom storstadsregioner. Samtidigt har det digitala arbets sättet ökat och skapat virtuella möten på samma villkor för människorna i olika delar av landet, givet att de tekniska förutsättningarna och den digitala infrastrukturen finns på plats.

Territoriella befolkningsstrukturer förändras mycket långsamt

Det territoriella perspektivet har stärkts genom en förbättrad samverkan inom och mellan olika samhällsnivåer. Tillväxtverket stöder på många olika sätt överföring av kunskaper om och för en bättre regional utvecklings- och landsbygdspolitik. Det är emellertid inte alldeles lätt att lämna tanken på en traditionell insatslogik som bygger på effektiva sektorer bakom sig, till förmån för synergier mellan olika insatser regionalt eller lokalt. Det handlar inte bara om att öka samverkan utan också om att förstå underliggande förutsättningar och mekanismer i samhället i olika delar av landet.⁶² En lärande utvecklingspolitik måste förstå skilda socioekonomiska processer, men även ta hänsyn till territoriella förutsättningar såsom gleshet, täthet och förekomsten av större tätorter eftersom sådana strukturer ofta är relativt varaktiga över tid.

Beräknas täthet på ett annat sätt än ovan kommer det fram att "glesbygden" ofta visar en ganska hög koncentration av befolkning. Människor bor inte jämnt utspridda på en yta utan relativt koncentrerade i tätorter eller längs vägnätet. Enligt Figur 19 har FA-regioner i norr en betydligt högre befolkningskoncentration än regioner i södra Sverige. En högre koncentration borde teoretiskt sett medföra lägre transportkostnader lokalt relativt invånarantalet.

⁵⁷ Tillväxtanalys (2010). Städer och tillväxt. Vad säger forskningen? Rapport2010/065

⁵⁸ Glaeser Ed (2012). Stadens triumf. SNS-förlag

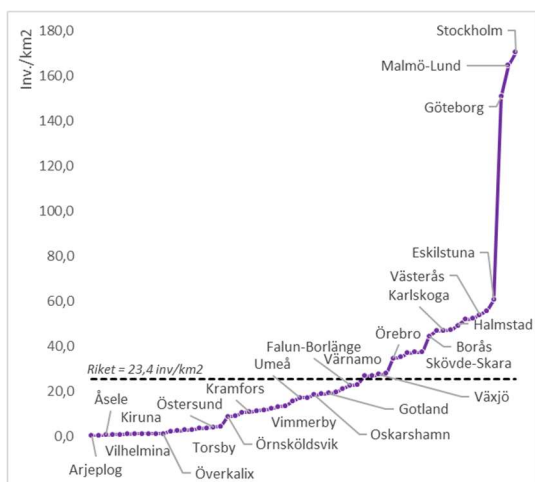
⁵⁹ Florida R (2002). The Rise of the Creative Class: And how it is transforming work, leisure, community, and everyday life. Basic Books, New York

⁶⁰ Rataj M (2020). The Geography of Entrepreneurship. Regional and individual determinants of new firm formation in Sweden. Cerum. Umeå Universitet.

⁶¹ Tillväxtverket (2020). Städer och landsbygder – forskning, fakta och analys.

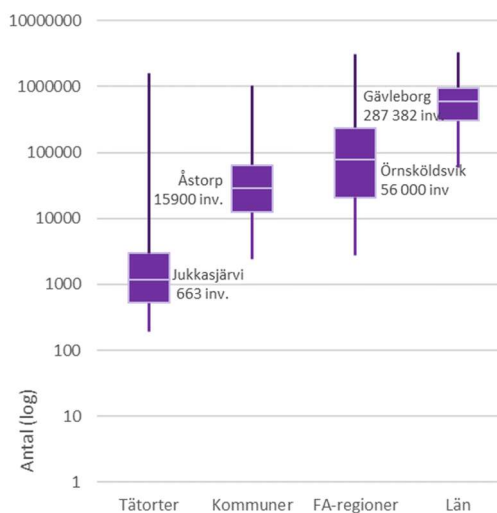
⁶² ESPON 2017, Revealing territorial potentials and shaping new policies in specific types of territories in Europe, Working Paper

Figur 17 Befolkningsstäthet 2019, FA-regioner (rangordnad)

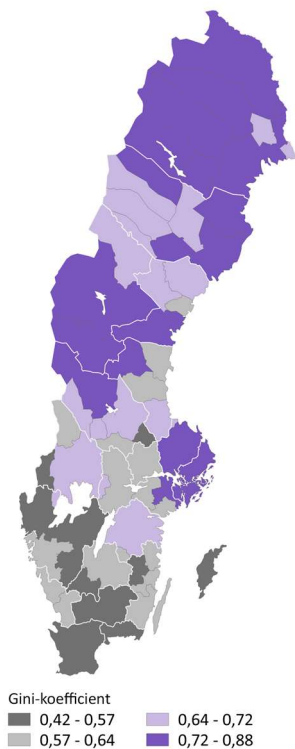
Källa: SCB

Figur 18 Spridning av befolkning på olika geografiska skalnivåer, -län, FA-regioner, kommuner, tätorter

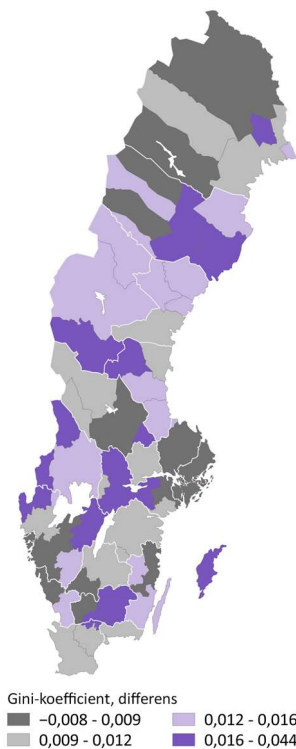

Anm.: Invånarantal och namn på plats som utgör medianen i respektive grupp
Källa: SCB, Tillväxtverket/Raps

Figur 19 Befolkningskoncentration inom FA-regioner 2019

Figur 20 Förändring befolkningskoncentration inom FA-regioner 2009-2019

Nästan samtliga FA-regioner visar en ökande befolkningskoncentration inom FA-regionen mellan åren 2009 och 2019. Storleken på förändringen följer dock inget givet mönster. Både täta och glesa FA-regioner visar på en ökande inomregional befolkningskoncentration. Även om utvecklingen kan tolkas som en förbättring av tillgängligheten kvarstår att avstånden mellan tätorter och FA-regioner inte förändras på grund av det. En ökad lokal koncentration av befolkning behöver heller inte likställas med ökad urbanisering. Även landsbygder kan uppleva en ökad befolkningskoncentration utan att därför urbaniseras i ordets snävare bemärkelse.

Urbanisering är ett globalt fenomen

Således används urbanisering främst för att beskriva utvecklingen nationellt eller globalt, det vill säga som en andelsförskjutning av befolkning till urbana områden. Tre fjärdedelar av jordens 7,8 miljarder människor uppskattas leva i städer⁶³ och prognoser visar inget slut på denna utveckling. Urbanisering fortgår även i Sverige, men kanske inte i samma takt som tidigare perioder eller som i många andra delar av världen.⁶⁴ Sverige är redan ett mycket urbaniserat land.⁶⁵ Beroende på hur landsbygden och städer avgränsas varierar urbaniseringsgraden mellan 77 och 87 procent. Används Tillväxtverkets indelning *Stad och land* på FA-regioner finns närmare 87 procent av Sveriges befolkning i urbana miljöer och bara 13 procent i landsbygder. På kommunnivå ger samma indelning en fördelning på 77 procent i urbana miljöer och 23 procent av befolkning i rurala miljöer. Används SCB:s tätortsavgränsning med en nedre gräns på 200 invånare blir urbaniseringsgraden 87 procent.

Oberoende av geografisk avgränsning ökar dock andelen av befolkningen i mer urbana miljöer, samtidigt som landsbygdsregioner både växer och krymper. Samtidigt bör noteras att andelsförskjutningarna mellan exempelvis FA-regioner bara genererar små koncentrationsförändringar nationellt. Trots en hög befolkningstillväxt i storstadsregioner har vi i stort sett samma geografiska befolkningsfördelning nationellt idag som ett halvt sekel tidigare. Beräkningar bekräftar att indexvärdet på geografisk koncentration för riket mellan FA-regioner ökade med 5 procentenheter till 54 procent år 2019. Denna trögrörlighet påminner om att Sverige även i framtiden kommer ha kvar många av sina territoriella särdrag och befolkning i både storstäder och i glesbygder. Det kan också användas som argument för att även fortsättningsvis engagera sig i utvecklingen av hela landet.

Människornas bosättningspreferenser kan komma att påverkas av corona-pandemin. Det finns tecken på att landsbygder och mindre städer har blivit attraktivare under den pågående krisen.⁶⁶ Det visade sig exempelvis att betydligt fler än vanligt flyttade från Stockholms kommun under första halvåret 2020.⁶⁷ Frågan kvarstår dock om förändringen står sig på sikt och om landsbygder och mindre städer kan få ett varaktigt uppsving med anledning av storstädernas nackdelar med trängsel under corona-pandemin. Att bryta en långsiktig trend kommer dock inte ske utan investeringar i förbättrade ramförutsättningar och infrastruktur som underlättar alla sorts utbyten mellan olika delar av landet. Säkert är

⁶³ Joint Research Center (2020). Atlas of the Human Planet 2019. JRC Science for Policy Report. European Commission.

⁶⁴ United Nations 2018, The World's Cities in 2018. Data Booklet

⁶⁵ Kerstin Enflo (2017) Urbanisering och tillväxt under flera årtusenden 2017. Föreläsning https://youtu.be/Gu6becUJA_8

⁶⁶ Nordregio Magazin – Will rural living become more desirable post-corona?

⁶⁷ SCB (2020). Befolkningsstatistik första halvåret 2020. Statistiknyhet från SCB 2020-08-19.

däremot att andra boendeformer och livsval har och kommer att övervägas i samband med Corona-pandemin.

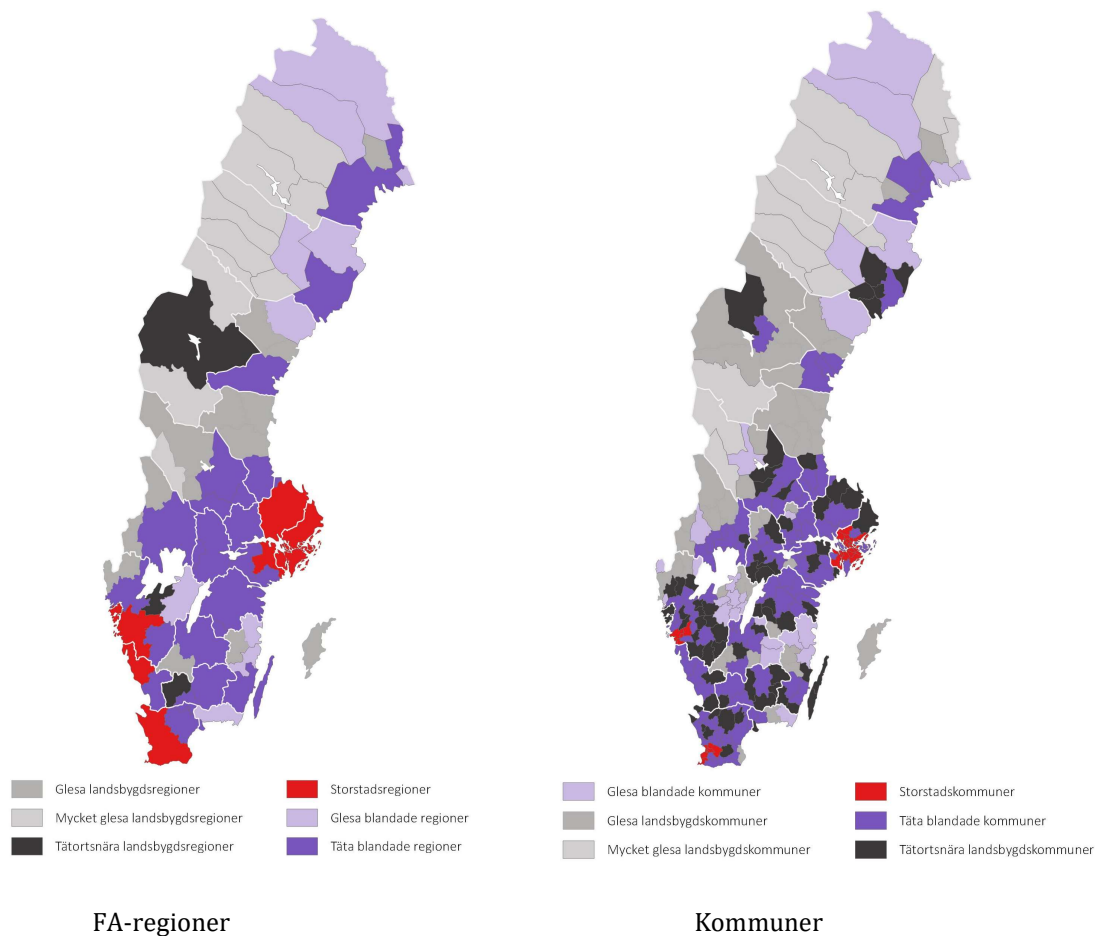
Sveriges indelning i landsbygder och städer

Tillväxtverket använder en regiontypindelning av kommuner och FA-regioner som har tagits fram för att underlätta jämförbarheten mellan olika undersökningar och analyser. Indelningen bygger vidare på arbeten av Eurostat och OECD med syfte att skapa jämförbara regioner internationellt. Olika antaganden och beräkningsmetoder finns beskrivna i Tillväxtanalys rapport *Bättre statistik för bättre regional- och landsbygdspolitik*.

Genom att beräkna andelen av befolkningen som bor i tätortsområden (angränsande kilometerrutor större än 5 000 invånare utifrån SCB:s högupplösta geostatistik) i en kommun eller FA-region samt motsvarande andel av befolkningen som bor närmare än 45 minuter till en stad, större än 50 000 invånare, skapas typer av kommuner, FA-regioner och län (Eurostat) med jämförbara territoriella karakteristika. Eftersom indelningen utgår från entydigt avgränsade områden inom kommun eller FA-region finns möjlighet att använda indelningen också för att belysa inomregionala (-kommunala) skillnader bortom administrativa gränser.

Indelningen har en hierarkisk uppbyggnad som gör det möjligt att välja en grövre indelning på tre typer (storstads-, tätä- samt landsbygdsregioner/kommuner) eller en mer differentierad indelning på sex territoriella typer. I den senare varianten kompletteras indelning med en dimension om närhet till en större stad. Observera att det är tillåtet att anpassa olika regiontypers beteckning.

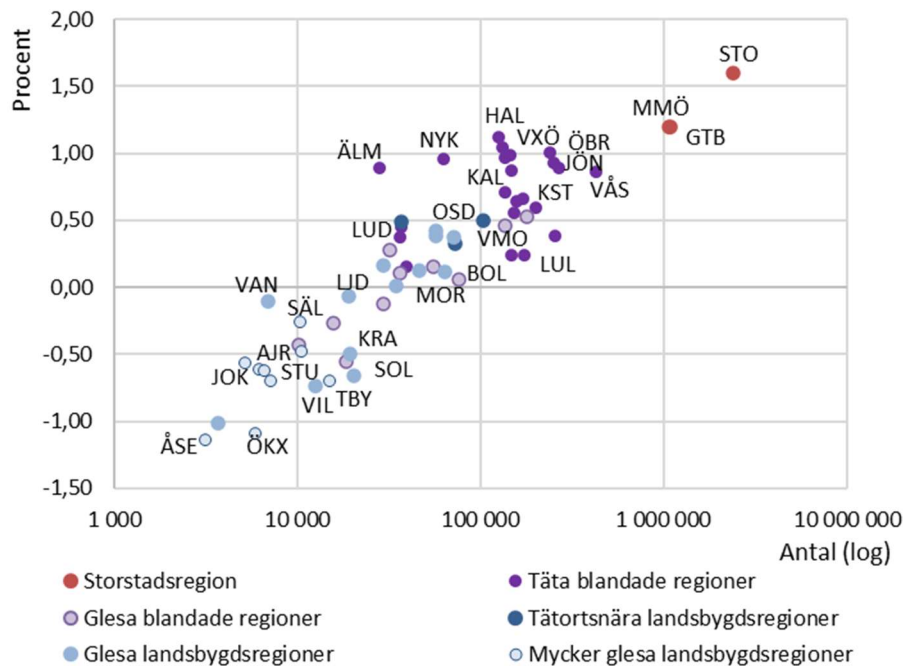
Länk: <https://tillvaxtverket.se/statistik/regional-utveckling/regionala-indelningar/stader-och-landsbygder.html>

2.2 Växande och krympande regioner

I Figur 21 illustreras befolkningsförändringen för Sveriges 60 FA-regioner samt deras regiontypstillhörighet. Det finns ett tydligt statistiskt samband mellan regionstorleken och befolkningsförändring. Små FA-regioner har oftare en mer negativ befolkningstillväxt än folkrika FA-regioner. Storstadsregioner och framför allt Stockholms-FA-region utmärker sig däremot med en exceptionell hög befolkningstillväxt. 19 FA-regioner har dock en negativ befolkningsförändring, som enligt kartan nedan utgör en stor del av Norrlands inland.

Figur 21 Genomsnittlig årlig befolkningsförändring, 2009–2019, FA-regioner

Källa: SCB

Brytpunkten för en positiv befolkningstillväxt finns vid en FA-regionstorlek på 30 000 invånare under perioden, vilket resulterar i en befolkningstillväxt i 41 av 60 FA-regioner. Under 2000-talet låg denna brytpunkt på 105 000 invånare och under 1990-talet på 135 000 invånare. Enbart 21 FA-regioner har då visat på en positiv befolkningsutveckling. En befolkningsmässigt mer gynnsam utveckling har således spridit sig allt längre ned i ortshierarkin och lett till att 97 procent av Sveriges befolkning bor numera i FA-regioner med befolkningstillväxt. Motsvarande siffra i slutet av 1990-talet var 77 procent.

Utifrån förhärskande antaganden om städernas funktionssätt och agglomerationsfördelar har forskare räknat på en befolkningsstorlek långt större än 30 000 invånare för att få igång en långsiktig balanserad utveckling och tillväxt på platser och regioner. Det är först med en regionstorlek på 100 000 arbetstillfällen som företag attraheras till regioner i hopp att hitta tillräckliga stordriftsfördelar.⁶⁸ Beräkningar på kommunnivå visar att vissa självförstärkande effekter av storlek börjar komma i gång vid ett invånarantal på cirka 25 000.⁶⁹ Det är närliggande att tänka sig befolkningstillväxt synonymt med ekonomiskt tillväxt. Men sambanden är ofta mer komplexa än så och den lokala och regionala

⁶⁸ Västra Götalandsregionen (2005). Västsverige och den nya ekonomiska geografien.

⁶⁹ Petterson L, Klaesson J (2009). Interdependent urban-rural development in Sweden.

ekonomin kan må bra trots en befolkningsminskning. Forskning har dessutom visat att närmiljön och platsen är viktig för att få en långsiktig hållbar utveckling lokalt.⁷⁰ Enbart Tillväxtverket har tre uppdrag som ska stärka kommuner i detta avseende.⁷¹

2.3 Befolkningsstruktur och rörlighet

Vi visade tidigare att det finns en stor obalans vad gäller befolkningstillväxten i olika delar av landet. Det är värt att påminnas om att befolkningen är en grundläggande tillgång för utveckling och tillväxt eftersom den kan ses som det samlade humankapitalet på platser och i regioner. Olika obalanser i ålderssammansättning, könsstruktur med mera påverkar också direkt hur arbetsmarknaden och företagandet utvecklas.

Förändringar i befolkningssammansättning och -storlek beror på underliggande demografiska faktorer såsom antalet födda och avlidna samt in- och utflyttning, vilket i sin tur påverkas av socioekonomisk utveckling i Sverige och globalt. Befolkningsförändringarna sker relativt förutsebart, vilket tillåter relativt säkra regionala framskrivningar.

Generellt kan den demografiska utvecklingen beskrivas så här: Det är framför allt invandring till Sverige och omflyttning mellan olika delar av landet som bidragit till en förändrad folkmängd och befolkningsstruktur regionalt. Även om den summerade fruktsamheten, dvs. antalet födda barn per kvinna, är något högre i landsbygdsregioner, föds allt fler barn i storstadsregionerna. Detta har att göra med att åldersgrupperna där det är vanligast att få barn har ökat kraftigt i dessa regioner. Den förväntade livslängden vid födseln är relativt lika sett över landet och jämfört med övriga demografiska faktorer. Samtidigt medför en stor andel äldre att dödligheten per invånare är högre i många mindre och glesa FA-regioner. En given slutsats är att olika demografiska faktorer förstärker varandra och accentuerar regionala och lokala strukturer, vilka i sin tur påverkar den långsiktiga befolkningsutvecklingen totalt i olika delar av landet.

I Figur 22 nedan summeras den demografiska dynamiken för olika regiontyper. Ett befolkningstillskott utifrån naturlig befolkningsförändring uttryckt som nettot mellan antalet födda och avlidna är positivt i regiontyper som präglas av urbana strukturer. Övriga regiontyper har däremot ett relativt högt underskott i detta avseende. Sammanlagt är det 39 av 60 FA-regioner som har ett födelseunderskott.

Invandring utgör däremot ett demografiskt tillskott i samtliga regiontyper och FA-regioner. Det har skapat en situation med nya utvecklingsmöjligheter även i de demografiskt mest utsatta delarna av landet. Flera goda exempel från olika delar av Sverige och internationellt vittnar om hur nyanlända kan integreras i samhället och på arbetsmarknaden.^{72,73,74} Men, ett högt invandringsöverskott genererar också ett högt inrikes flyttunderskott, vilket antyder att invandrare ofta flyttar vidare till andra, företrädesvis större FA-regioner (se nedan).

⁷⁰ Hermelin B, Trygg K (2018). Lokalt utvecklings- och tillväxtarbete – En studie av kommunernas näringslivsfunktioner.

⁷¹ Tillväxtverket – Stöd för att utveckla kommuner <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/regional-kapacitet/stod-for-att-utveckla-kommuner.html> (besökt 2021 01 25)

⁷² Nordregio (2016). From migrants to workers: Immigration and integration at the local level in the Nordic countries. Nordregio Policy Brief 2016:5

⁷³ ESPON (2017) Territorial and Urban Potentials connected to Migration and Refugee Flows (MIGATUP).

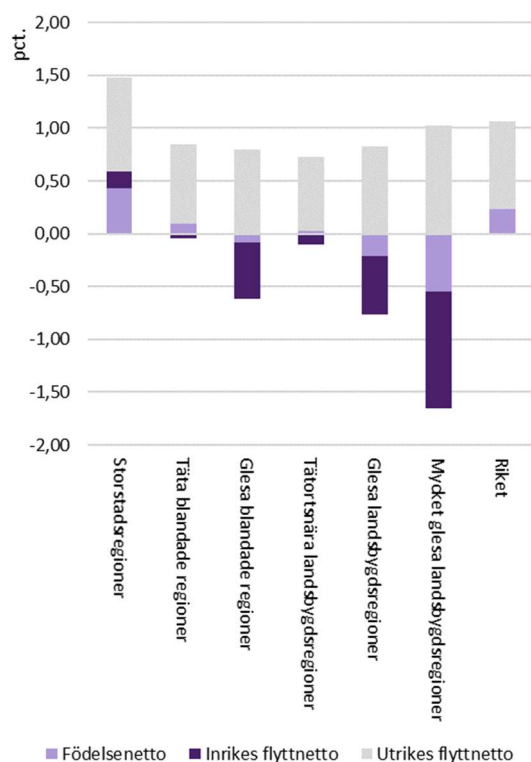
⁷⁴ Tillväxtverket (2017). Snabbare integration genom företagande och sysselsättning. Rapport 0213.

Generellt flyttar omkring 14 procent av invånare i Sverige över en kommungräns varje år. Flera invånare flyttar oftare, men kommer bara med i statistiken en gång om de befinner sig i en annan kommun vid årets slut. Motsvarande siffra för flytt över länsgräns är drygt 2 procent. Beroende på ålder, kön och i viss mån även födelse-land framkommer anmärkningsvärda skillnader som är viktiga att förstå för utveckling av lokala och regionala utvecklingsstrategier.

Rörligheten är som störst i åldersgruppen 20–29 år. I genomsnitt sker nästan 50 procent av samtliga långväga flyttrörelser i denna åldersgrupp. Under senare år har andelen minskat till 44 procent, vilket kan delvis förklaras av minskande årskullar, ett skarpt läge på bostadsmarknaden i stora städer och en bättre arbetsmarknad för unga människor i hela landet.⁷⁵ Unga vuxnas val att läsa vidare på universitet och högskolor och tillgång till jobb kan dock ses som en enkel generell förklaring.

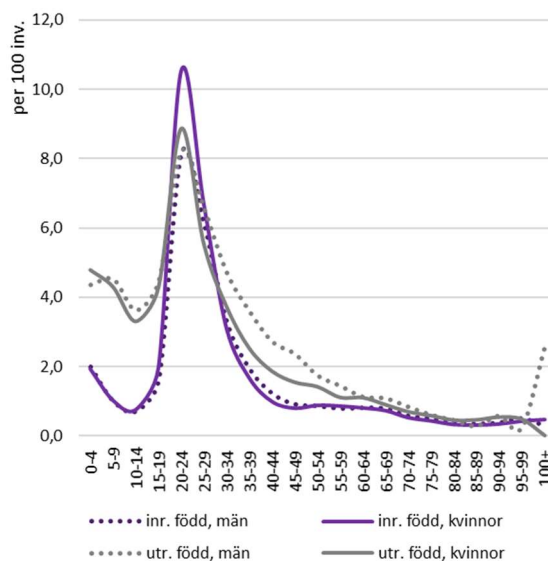
Sett över samtliga åldersgrupper flyttar män något oftare än kvinnor. Trendbrottet inträffade år 2014. Fram till dess har kvinnor haft en högre flyttfrekvens än män. En närliggande förklaring är den stora invandringen under andra hälften av 2010-talet. För gruppen unga vuxna kvarstår dock en högre flyttfrekvens för kvinnor, både vad gäller långväga flytt över länsgränsen eller mer kortväga flytt över kommungränser. Det kan dock noteras att skillnaderna är mindre för utrikes födda.

Figur 22 Demografiska förändringar – utrikes och inrikes flyttnetto samt födelsenetto per 100 invånare efter regiontyper, genomsnitt 2017-2019

Källa: SCB

Figur 23 Flyttfrekvens per 100 inv. över länsgräns efter åldersgrupper kön och födelse-land, år 2019

Källa: SCB

⁷⁵ Svensson L (2006). Vinna eller försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter. Avhandling. Linköpings Universitet.

Jämförs flyttfrekvensen för den utrikes och inrikes födda befolkningen framkommer några anmärkningsvärda skillnader. För det första tycks utrikes födda barnfamiljer ha en dubbelt så hög flyttfrekvens som den inrikes födda motsvarigheten. Detta kan approximativt avläsas av flyttfrekvensen för barn som i regel inte flyttar ensamma. Utrikes födda har däremot en något lägre flyttfrekvens i åldersgruppen 20–29 år. Detta kan delvis ha att göra med att en stor del av nyanlända tillhör denna åldersgrupp och att dessa ofta inte kan eller behöva flytta, åtminstone inte inledningsvis. I åldersgruppen 30–64 år är flyttfrekvensen för utrikes födda betydligt högre, vilket borde kunna ses som en potential att stärka ett i många delar av landet vikande arbetskraftsunderlag.

Ekonomer brukar utgå från att individer flyttar med avsikt att öka sina inkomster.⁷⁶ Flytten kan ses som en investering som ska ge avkastning i form av högre lön. Eftersom utfallet inte alls är säkert handlar flytten dock snarare om sök- och sorteringsprocesser som individen gör för att pröva sig fram på arbetsmarknaden och som på sikt ska leda till ett optimalt "läge" för både individen och samhället.⁷⁷ På så sätt blir flyttbeslutet ett karriärbeslut som kan påverkas med olika ekonomiska styrmedel för att få människor i rörelse. Ett sådant synsätt bortser emellertid från att människor även vill flytta av andra skäl än ökande inkomster. Det flyttas av familjeskäl, av livsstilsskäl eller för att starta en verksamhet.⁷⁸ Det är ofta bland dessa kvinnor och män som kommuner och regioner utanför storstadsregionerna letar efter nya medborgare.

Att locka till sig nya invånare är dock ingen enkel uppgift. Undersökningar har visat att olika regionala eller kommunala satsningar på inflyttning inte alltid ger önskade effekter.⁷⁹ Det kan ha att göra med hushållens situation och flyttbeslutets komplexitet, men också och inte minst med platsernas attraktivitet. Forskare har visat att människors val av bostadsplats också kan ses som en trappa där grundläggande behov utgör basen som stegvis kompletteras med andra krav och preferenser. Detta synsätt kan användas för att belysa olika faktorer av vikt vid eventuella flyttbeslut. För kommuner och regioner kan det också vara en vägledning för en mer realistisk bedömning av inflyttningspotential.

Det kvarstår naturligtvis att flyttmotiven kan se olika ut. Jobb och utbildning är av större relevans när det gäller långväga flyttningar. Boendefrågor är kanske viktigare vid korta flyttvägar. För nyanlända invandrare kan närhet till sociala nätverk spela en större roll - åtminstone under början av deras vistelse i landet.⁸⁰ Men, även för inrikes födda är sociala nätverk viktiga. Exempelvis visar högskoleexaminerade en större benägenhet att flytta "hem" när de har barn.⁸¹ Kunskaper om olika gruppers behov och beteende kan således ge vissa hållpunkter för eventuella lokala och regionala strategier. Eftersom flyttbenägenheten är något högre för den utrikes födda delen av befolkningen kan det antas att riktade insatser mot denna grupp borde ge större effekt än breda satsningar över alla målgrupper.

⁷⁶ Widerstedt B (1998). Moving or staying? Job mobility as sorting process. Umeå Economic Studies. No 464. Umeå University.

⁷⁷ Eliasson K et al (2007) Flyttning och pendling i Sverige. Bilaga 3 till Långtidsutredning 2008

⁷⁸ Palm E och Salehi M (2019). Downshifting och livsstilsmigration till landsbygden. Kandidatuppsats. Karlstad Universitet.

⁷⁹ Niodomysl T (2010). Towards a conceptual framework of place attractiveness: a migration perspective. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, Vol 92. Nr1, ss 97-109

⁸⁰ Aldén L, Hammersted (2016). Boende med konsekvens – en ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad. R2016:1

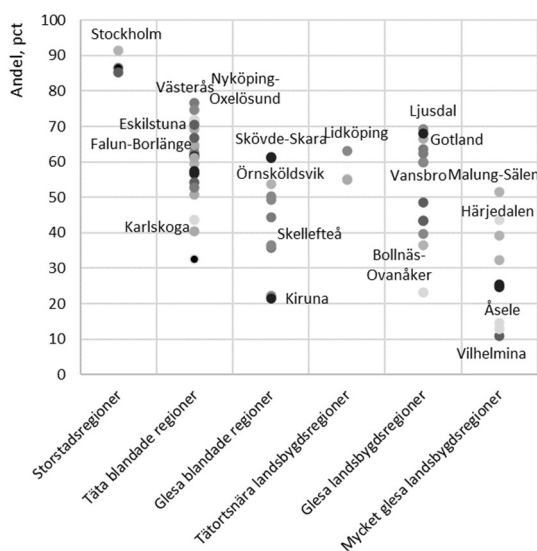
⁸¹ Bjerke L, Mellander Ch (2017). Moving home again? Never! The locational choices of graduates in Sweden The Annals of Regional Science, 59,707–729

Beräkningar på utomeuropeiska invandrare under perioden 2008–2010 visar emellertid att vissa regioner redan har svårt att behålla denna grupp. Enbart 23 procent av utomeuropeiska invandrare⁸² i mycket gleasa landsbygdsregioner finns kvar efter 10 år. Detta kan jämföras med ett värde på 89 procent för storstadsregioner. Det finns naturligtvis många förklaringar för detta och situationen kan vara rimlig och till och med en fördel sett till en snabb integration och försörjning för nya medborgare. På lång sikt måste det ändå ses som ett misslyckande och tecken på bristande integrationsprocesser att en efterfrågad resurs i form av arbetskraft- invandrare – inte kan nyttjas i större omfattning över hela landet.

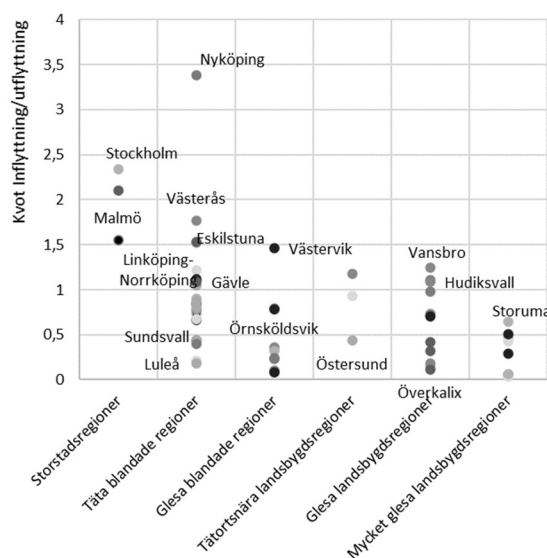
Skillnaderna bland FA-regioner med liknade förutsättningar är likväl stora och det finns FA-regioner som till synes lyckas bättre än andra (Figur 24). Det ger en viss indikation på förbättringsmöjligheter för åtgärder i olika delar av landet. Naturligtvis gäller det inte bara att behålla invandrare⁸³ utan omfattar också möjligheten att locka till sig invandrare från andra platser där segregerade samhällen, skolor samt trångboddhet leder till problem.

Bara storstadsregionerna och täta blandade regioner har ett flyttöverskott för utomeuropeiska invandrare under perioden 2008–2010. Övriga regiontyper har ett relativt stort flyttunderskott. Men även när det gäller rörligheten bland invandrare är skillnaderna mellan FA-regionerna stora och i nästan alla regiontyper finns några FA-regioner med ett positivt flyttsaldo.

Figur 24 Hur attraktiv är regionen för invandrare? Andelen i FA-regionen kvarboende invandrare år 2018 som anlände till samma FA-region under 2008-2010

Figur 25 Hur attraktiv är regionen för invandrare? Kvot mellan in- och utflyttning av invandrare som anlände till Sverige år 2008-2010 i FA-regioner år 2018 (>1 inflyttningsöverskott; <1 inflyttningsunderskott)

Källa: SCB/RTB

⁸² Avser individer som kom till Sverige under perioden 2008-10 som finns kvar i Sverige år 2018 samt är födda i ett land utanför EU28, CH, NO, IS.

⁸³ Fördelningen av nyanlända görs efter faktorer som kommunens storlek, arbetsmarknadsläget, det sammantagna mottagandet av nyanlända och ensamkommande barn samt hur många asylsökande som redan vistas i kommunen.

Det är naturligtvis inte möjligt att dra alltför långtgående slutsatser utifrån sådana övergripande beräkningar, men resultaten borde ändå kunna användas som ett argument för att förstärka ett territoriellt angreppssätt när det gäller integrationsarbetet i Sverige. Även om inflödet av nyanlända varierar över tid kan arbetet med fördel bygga vidare på en växande mängd lokala kunskaper och erfarenheter i Sverige och internationellt.^{84,85,86} Långsiktighet, samverkan och kunskap är faktorer som har lyfts fram som framgångsfaktorer för positiv integrationsprocess.⁸⁷ Samtidigt är det viktigt att vara realistisk – inte ens en relativt omfattande invandring eller omflyttning från storstadsregionerna kommer att ändra många FA-regioners negativa långsiktiga befolkningsutveckling.

Långsiktiga förändringar i befolkningsstrukturen

En åldrande befolkning är en fråga som berör de flesta länder i världen och det är, som ofta glöms bort i diskussionen, i grunden något positivt att människor lever längre. En större andel äldre är delvis ett resultat av lägre fertilitet, delvis ett resultat av ökande livslängd. I Sverige och andra jämförbara OECD-länder förknippas dock frågeställningen framför allt med behovet av anpassningar av pensionsåldern. Det är viktigt att komma ihåg att Sverige har, relativt andra jämförbara länder, en relativt gynnsam befolkningsstruktur, bland annat tack vare invandringen.

Rörligheten mellan olika delar av landet skapar också demografiska obalanser inom länder. Som vi skrev tidigare har unga vuxna den högsta rörligheten, vilket på så sätt påverkar regioners och platser befolkningsstruktur både direkt genom flytten och indirekt genom att de oftare stannar kvar på den nya orten, bildar familj och får barn.

Ett centralt mått för att illustrera åldrandet och befolkningsstrukturen generellt är försörjningskvoten. Den beräknas som kvoten mellan befolkningen i sin helhet och befolkning i förvärvsålder som här definieras som personer mellan 20 och 64 år. Figur 26 visar att försörjningskvoten har försämrats sedan början av 2000-talet och enligt prognoser från SCB kommer denna förändring inte stanna av de närmaste 30 åren. Allt annat lika innebär det att färre personer i förvärvsåldern förväntas försörja äldre och yngre. Det beror framför allt på att andelen äldre ökar i relation till befolkning i arbetsför ålder. Andelen yngre förändras däremot knappt alls. Det bör i detta sammanhang också noteras att det är befolkningen 80 år och äldre som ökar kraftigt. Fram till år 2050 beräknas att nio procent av befolkningen tillhör denna åldersgrupp, vilket ofta kan förknippas med högre kostnader inom vård och omsorg.

I 39 av 60 FA-regioner minskar antalet personer mellan 20-64 under perioden 2008-2019 och utifrån ett arbetsmarknadsperspektiv är kanske det den mest relevanta frågan. Men, eftersom andelen personer i arbetsför ålder ändå avtar överlag är det nödvändigt att fundera över möjliga konsekvenser. Arbetskraftsbrist är påtagligt, relativt enkelt att räkna ut och förmodligen också enklast att lösa. Om alla skulle jobba till 70 års ålder kan Sverige år 2050 ha samma försörjningskvot som i början av 2000-talet. Dock är detta kanske inte ett realistiskt scenario givet dagens förutsättningar på arbetsmarknaden och de fysiska

⁸⁴ SKR Idébank med lokala exempel på arbete med asyl- och flyktingmottagande och integration https://skr.se/integrationsocialomsorg/asylochflyktingmottagandeintegration/idebankforintegrationsarbete.1091.html?query=%3A* (besökt 2020/10/15)

⁸⁵ Helenika T (2017) From Migrants to Workers: International migration trends in the Nordic countries. Nordregio

⁸⁶ ESPON (2019). MIGRARE – Impacts of refugee flows to territorial development in Europe.

⁸⁷ Länsstyrelsen Västra Götaland (2019). Rätt insats av rätt aktör i rätt tid - Framgångsfaktorer för nyanländas etablering i Västra Götalands län.

kraven inom många yrken. Visserligen har Sveriges befolkning blivit friskare högre upp i åldrarna⁸⁸ och även lyckats med att öka andelen kvinnor och män som kan jobba längre, men det kvarstår mycket att göra hos samtliga berörda aktörer, företag och offentliga organisationer, så att utvecklingen kan fortsätta i samma riktning.⁸⁹

Ett regionalt perspektiv är en given utgångspunkt i detta arbete. Lägen som prognostiserats att inträffa nationellt om 30 år har redan realiserats i 12 FA-regioner i början av 2000-talet. År 2019 fanns 3 FA-regioner - Haparanda, Övertorneå och Åsele - som har en försörjningskvot större än 2, det vill säga att på varje person i arbetsför ålder kommer en till person att "försörjas" utanför denna åldersgrupp. Appliceras samma tröskel på FA-regioners prognosticerade befolkning år 2035 är resultatet 19 FA-regioner.⁹⁰ Glesa landsbygdsregioner och glesa blandade FA-regioner förekommer oftast i gruppen med allvarliga demografiska problem på grund av en stor andel äldre. Det kan också noteras att ingen FA-region har fått en förbättring av försörjningskvoten under perioden 1999–2019. Den stora heterogeniteten bland FA-regioner kan dock vara en viktig utgångspunkt för politiken så att de kan lära sig från regioner och kommuner som redan går igenom demografiska förändringar. Med utgångspunkt i fakta och analys kan lösningar från andra delar av Sverige, Norden eller Europa föras över till den egna kommunen eller regionen.⁹¹

Ett alternativ till att utgå från försörjningskvoten är att mäta om den förväntade avgången från arbetsmarknaden på grund av ålderspension är större eller mindre än tillflödet genom unga vuxna. En enkel skattning kan göras genom att beräkna kvoten mellan 55–64 och 20–29 åringar. Enbart 18 FA-regioner har en kvot mindre än 1 och ett överskott på yngre arbetskraft. Samtliga FA-regioner med en befolkning mindre än 100 000 invånare har däremot en mindre gynnsam befolkningsstruktur och ett underskott av yngre relativt den äldre befolkningen i arbetsför ålder (Figur 27).

Flyttrörligheten påverkar också könsbalansen i olika delar av landet. På många platser i många regioner i Sverige resulterar detta i ett relativt stort underskott av kvinnor i åldersgruppen 20–45 år. I 8 FA-regioner finns en situation med 85 kvinnor per 100 män i denna åldersgrupp. Flera av FA-regionerna med en ogynnsam könsstruktur finns i glesa landsbygdsregioner eller glesa blandade kommuner. Men en relativt stor obalans och underskott av kvinnor finns också i andra typer av FA-regioner. Den demografiska könsobalansen har inte bara konsekvenser för en hållbar demografisk utveckling utan också långsiktiga effekter på andra samhällsområden och näringslivets utveckling. Mätbara obalanser som denna indikerar kanske tydligast utmaningar och problem kopplade till den sociala miljön och jämställdhet generellt i samhälle. Samtidigt och viktigast är att jämställdhetsarbete har visat på framsteg och nya uppslag för lösningar framåt lokalt och regionalt.⁹²

⁸⁸ Folkhälsomyndigheten (2020). Folkhälsans utveckling – årsrapport 2020.

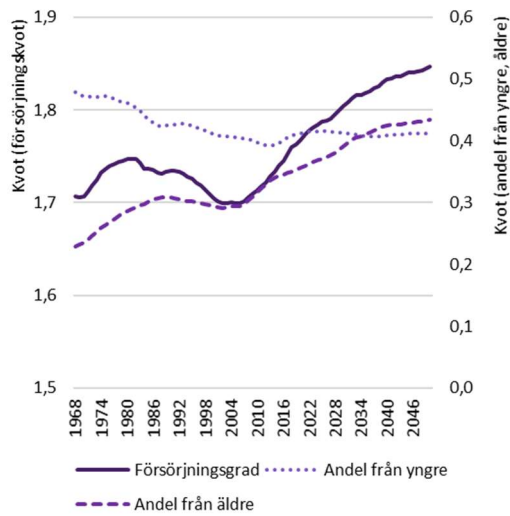
⁸⁹ Arbetsmiljöverket (2016). Friska arbetsplatser för kvinnor och män i alla åldrar. Kunskaps sammanställning.

⁹⁰ Underlag från beräkningarna av WSP till Långtidsutredningen 2019.

⁹¹ Nordregio (2012). Att möta demografiska förändringar. En handbok för inspiration till handling i nordiska kommuner och regioner.

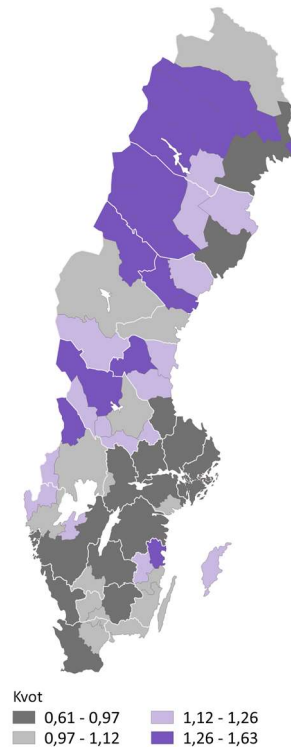
⁹² Tillväxtverket (2019). Att Fortsätta välja jämställdhet. Kunskapsöversikt.

Figur 26 Försörjningskvot för Sverige 1968-2019 samt prognos för 2020-2050 och bidragande delen från andelen äldre (65 år och äldre) samt yngre (0-19 år), höger axel

Källa: SCB

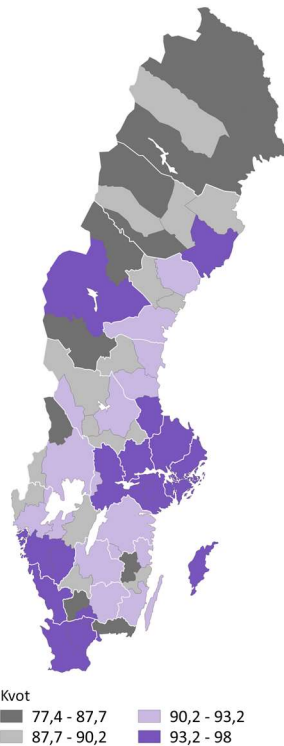
Figur 27 Ersättningskvot för arbetskraften – kvot mellan befolkning i åldersgrupp 55-64 år och 20-29 år, 2019, FA-regioner

Kvot
 0,61 - 0,97 0,97 - 1,12 1,12 - 1,26 1,26 - 1,63

Källa: SCB

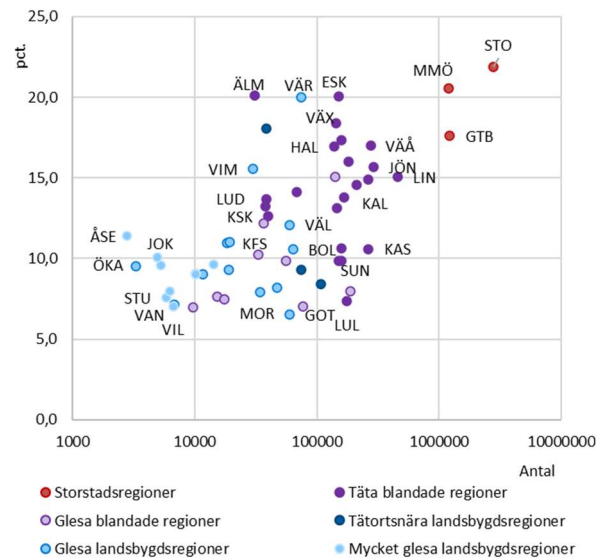
Figur 28 Antal kvinnor per 100 män, 2019, FA-regioner

Kvot
 77,4 - 87,7 87,7 - 90,2 90,2 - 93,2 93,2 - 98

Källa: SCB

Figur 29 Andel utrikes födda utanför Norden av befolkning totalt, FA-regioner (genomsnitt 2018-2019)

Källa: SCB

Ett liknade mönster framkommer när det gäller andelen utrikes födda utanför Norden av befolkningen totalt. I genomsnitt i Sverige för år 2018 och 2019 var andelen utrikesfödda 17 procent. Storstads-FA-regioner som Stockholm och Malmö-Lund samt några större FA-regioner som Eskilstuna och Värnamo har andelar på över 20 procent. Trendmässigt har större FA-regioner något högre andelar utrikes födda, men det finns stora skillnader framför allt i gruppen FA-regioner kring 100 000 invånare. Medan vissa FA-regioner i denna grupp har andelar på kring 20 procent har andra knappt 10 procent. Mindre FA-regioner har ofta också de lägsta andelarna utrikes födda. Mot bakgrund i de problem som finns i många storstadsregioner inom utbildningsområdet eller med att tillhandahålla boende kan ett territoriellt perspektiv vara en viktig detalj på en långsiktigt hållbar lösning på integration i Sverige. Mindre glesa landsbygdsregioner eller glesa blandade FA-regioner behöver nästan samtliga ett tillskott av arbetskraft till företag och offentlig service. Detta är dock ingen enkel eller självklar ekvation utan kräver ett aktivt engagemang lokalt och ett platsbaserat angreppssätt nationellt med långsiktiga spelregler att förhålla sig till.⁹³

Att skapa attraktiva miljöer för boende och företag är ett nyckelord inom den regionala utvecklingspolitiken, och som nämndes tidigare i kapitlet, ett avgörande instrument för att minska de demografiska skillnaderna mellan olika delar av landet. Generella kunskaper och analyser kan dock bara vara ett första steg i det långsiktiga arbetet för att utveckla platser och regioner. Entreprenörskap och specifik kompetensuppbyggnad i och för miljöer med stora utmaningar är något som behöver stärkas ytterligare på samtliga beslutsnivåer.

2.4 Kunskap och kompetens som bas för regional utveckling och tillväxt

Välutbildad och kompetent arbetskraft är den värdefullaste resursen som företag och offentliga organisationer kan ha. Tillgång till arbetskraft med rätt kompetens är en förutsättning för företagets konkurrenskraft och offentliga verksamheters effektivitet i alla delar av landet. Samtidigt har ropan på senare år blivit allt högre från de som säger att det är svårt att hitta personal med rätt kompetens. Det har delvis att göra med att efterfrågan på arbetskraft har varit stor inom många branscher och yrken de senaste åren, men också med förändrade kompetenskrav på grund av demografiska förändringar⁹⁴, den tekniska utvecklingen och digitaliseringen⁹⁵ samt en allt mer växlande efterfrågan på tjänster och produkter från kunderna i Sverige och globalt.⁹⁶ För att bemöta en allt mer komplex efterfrågan på arbetskraft krävs också anpassningar inom utbildningssystemet och möjligheter till kompetensutveckling inom yrken senare i livet.

Det finns många studier som beskriver sambandet mellan utbildning och länders tillväxttakt och utveckling generellt.⁹⁷ Jämfört med andra länder inom EU har Sveriges befolkning en relativt hög genomsnittlig utbildningsnivå. I en global jämförelse finns dock

⁹³ ESPON (2020). Peer Learning Workshop – Good practices in the integration of migrants from European and local perspectives – The case of Sweden.

⁹⁴ Tillväxtverket (2020). Landsbygders kompetensförsörjning – redovisning till regeringen.

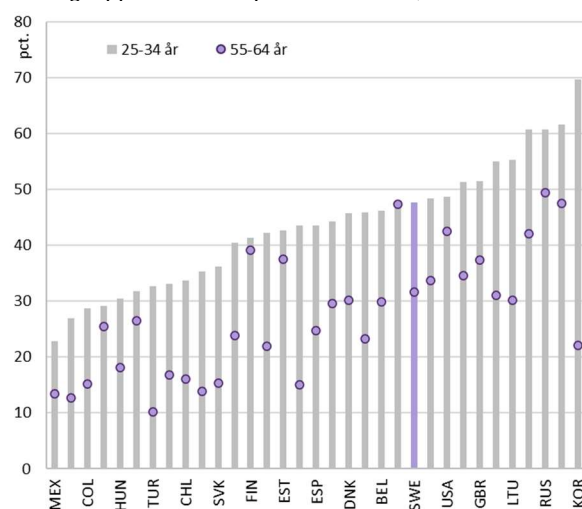
⁹⁵ Grafström J (2020). Automatiseringen och jobben då och nu. Ekonomisk debatt nr 2 årgång 48.

⁹⁶ Tillväxtverket (2019). Internationaliseringskompetens – att förbereda små tillväxtföretag och startups för internationalisering.

⁹⁷ Med bl.a. utgångspunkt i denna banbrytande studie: Romer P M (1989). Human Capital and Growth: Theory and Evidence. NBER.

flera länder som redovisar ännu högre andelar (Figur 30). Andelen högutbildade⁹⁸ ökade emellertid i samtliga EU-länder under det senaste decenniet och skillnader mellan länder tycks ha blivit mindre med tiden. Denna ökning är ett resultat av att EU och medlemsländerna redan för närmare 20 år sedan bestämde sig för att sätta högre utbildning och forskning i fokus, som ett steg i att bli världens mest konkurrenskraftiga, dynamiska och kunskapsbaserade ekonomi.⁹⁹ Samma "resa" inleddes i Sverige redan några år tidigare genom att massivt bygga ut det högre utbildningssystemet¹⁰⁰ vilket har gett Sverige ett visst försprång gentemot andra länder. Man ska dock komma ihåg att den del av befolkningen med en utbildning på mellanhög nivå, det vill säga gymnasieutbildning och kortare högskoleutbildning fortfarande är störst sett till antalet. (Figur 31).

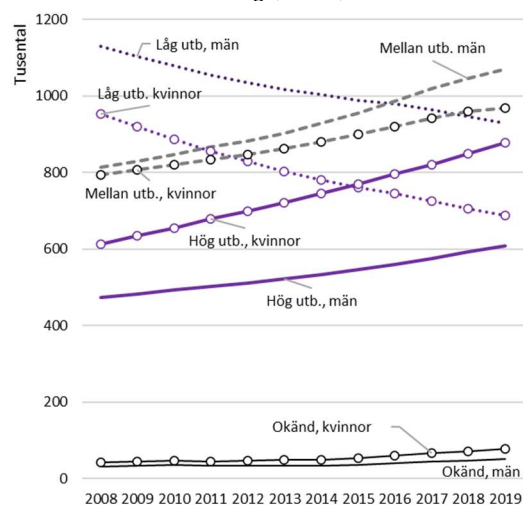
Figur 30 Andel personer med avslutad högre utbildning i åldersgruppen 25-34 respektive 55-64 år, 2019

Källa: OECD

Anmärkning: Låg utbildning omfattar personer med förgymnasial utbildning kortare än 9 år, förgymnasial utbildning 9 (10) år samt gymnasial utbildning högst 2 år. Mellan utbildad omfattar personer med gymnasial utbildning 3 år och eftergymnasial utbildning mindre än 3 år. Hög utbildning omfattar personer med eftergymnasial utbildning 3 år eller mer samt forskarutbildning.

Figur 31 Högsta avslutade utbildning för kvinnor och män 25-64 år i Sverige, antal, 2008-2019

Källa: SCB/Lisa

Utbildningsnivåer, utbildningsplatser och forskningsutgifter har blivit något av riktmärken för politiken för att visa på utvecklingen framåt. Men, som samhällsförändringarna antyder är kompetensförsörjning mer komplex än vad enkla indikatorer förespeglar, inte minst regionalt. Denna insikt har också lett till att myndigheter och regioner börjat arbeta långsiktigt och strukturerat med att samla information och statistik samt prova nya verktyg och metoder på området.¹⁰¹ Regioner och Tillväxtverket¹⁰² har exempelvis arbetat fram regionala matchningsindikatorer som ska hjälpa regioner och myndigheter att systematiskt och faktabaserat arbeta med kompetensförsörjning. Även inom forskningen ökar kunskapsmängden stadigt och

⁹⁸ OECD inkluderar även kortare eftergymnasiala utbildningar i beräkningen av högutbildade.

⁹⁹ Målsättningen fanns med i den så kallade Lissabonstrategin som beslutades av det Europeiska rådet år 2000

¹⁰⁰ Högskoleverket (2006). Högre utbildning och forskning 1945–2005 – en översikt. R 2006:3

¹⁰¹ Arbetsförmedling (2020). Analyser av kompetensbehov.

¹⁰² Tillväxtverket förvaltar och utvecklar databasen om regionala matchningsindikatorer. Se: <https://tillvaxtverket.se/statistik/kompetensforsorjning/regionala-matchningsindikatorer.html> Databasen är en del av SCB:s statistikdatabas (SSD). Databasen har tagits fram av Reglablänk till annan webbplats, öppnas i nytt fönster och Tillväxtverket och Tillväxtverket ansvarar för förvaltning och utveckling

tillämpas inom relevanta politikområden.¹⁰³ Olika studier visar i detalj hur olika flöden och mekanismer på arbetsmarknaden¹⁰⁴, rekrytering av arbetskraft¹⁰⁵ eller övergången till högre utbildning fungerar¹⁰⁶. Kunskapen om själva lärandet är dock under ständig uppbyggnad och det behövs, enligt bedömare, stora insatser för att bidra till den kunskaps- och kompetensutveckling som de stora samhällsförändringarna kräver idag.¹⁰⁷

Dock kvarstår att även relativt enkla beskrivningar kan utgöra en viktig funktion för att identifiera eventuella strukturproblem betydelsefulla för kompetensförsörjningsarbetet. Eftersom kompetens och kunskaper är grundläggande för samhällsutveckling och tillväxt är dessa också prioriterade i ett regionalt och lokalt sammanhang. Men, frånsett de regionala institutionernas roll, motiveras ett regionalt kompetensförsörjningsarbete stor utsträckning av begränsningarna i individernas rörlighet utifrån den socioekonomiska miljön de befinner sig i samt närheten till utbildning.

Högre utbildning leder till nya kunskaper viktiga för tillväxt och utveckling

Genom utbildning tillförs samhället och ekonomin nya kunskaper som den äldre generationen ofta saknar. Utbildning och kunskaper skapas under en lång period i grundskola, gymnasium samt högskola och senare under arbetslivet. Den genomsnittliga sammanlagda utbildningstiden blir också allt längre. Enligt data från 2018 har 47 procent av personer födda i Sverige under 1980-talet har genomgått en högre utbildning. Något lägre (43 procent) är andelen för utlandsfödda. Andelen högutbildade bland män i samma åldersgrupp är 39 procent – oberoende av födelseort. Obesträtt är att allt fler unga människor skaffar sig en längre och högre utbildning än föräldragenerationen. Varannan (46 procent) som studerar vidare på högskola gör det inom 3 år efter avslutad gymnasieexamen. Trenden över tid är att denna andel ökar. Skillnaderna mellan kvinnor och män är relativt stabila. I genomsnitt har kvinnor cirka 11 procentenheter högre övergångsfrekvens till högre utbildning än män.

Skillnaderna är ännu större mellan olika delar av landet. I mindre glesbygds- och landsbygds-FA-regioner väljer mindre än 40 procent av gymnasieeleverna att börja på en högskola inom tre år.¹⁰⁸ I de mest avlägsna, mycket glesa landsbygds-FA-regionerna är den genomsnittliga andelen till och med under 30 procent. Eftersom relativt få ungdomar bor i dessa trakter påverkas knappast siffrorna nationellt av detta, men sett till ett lokalt perspektiv är det ändå anmärkningsvärt, då det tyder på strukturella ojämlikheter inom utbildningssystemet.¹⁰⁹ Forskare pekar på att inriktningen på studier redan tidigt avgörs av lokala förutsättningar.¹¹⁰ På platser med förhållandevis låg genomsnittlig utbildningsnivå och där den lokala arbetsmarknaden sällan erbjuder annat än jobb med

¹⁰³ Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitikens utvärdering

¹⁰⁴ IFAU - <https://www.ifau.se/sv/Forskning/Pa-gang/Arbetsmarknadens-funktionssatt/> (besökt 2021-01-20)

¹⁰⁵ Nyström K (2020). Recruitment of scarce competences to rural regions: Policies to promote recruitment. Ratio Working Paper 341

¹⁰⁶ Skolverket (2018). Från gymnasieskola till högskola – en registerstudie.

¹⁰⁷ Vetenskapsrådet (2019). Forskningsöversikt 2019 - Utbildningsvetenskap.

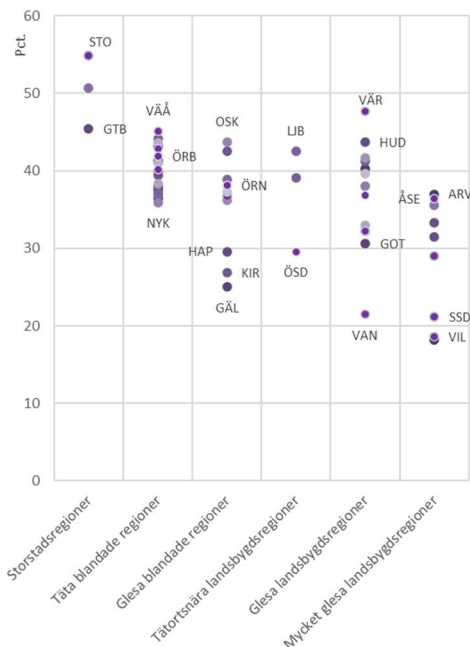
¹⁰⁸ För att minska inverkan av variationer mellan årskullar av avgångselever används ett treårsgenomsnitt för FA-regionala beräkningarna.

¹⁰⁹ Paromaa P I (2016). Den subtila ojämlikheten – om grundskolors materiella förutsättningar och elevers utbildningsmöjligheter. Umeå universitet.

¹¹⁰ Rönnlund M et al (2018) Vocational or academic track?: Study and career plans among Swedish students living in rural areas. Journal of Youth Studies, 21(3): 360-375

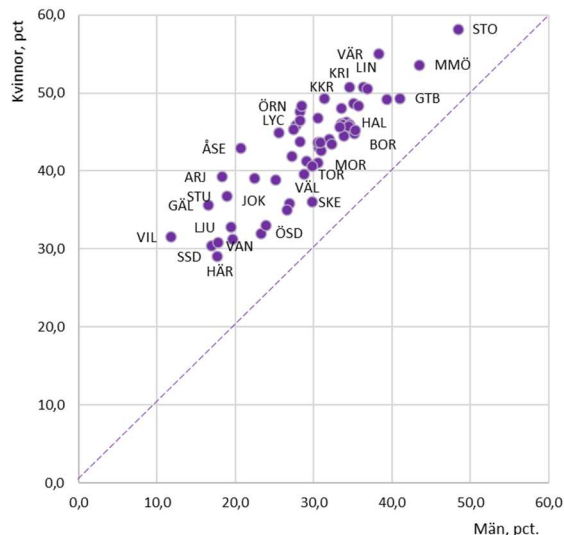
låga kvalifikationskrav valde gymnasieeleverna oftare yrkesprogram, i jämförelse med de platser där utbildningsnivåerna var högre och arbetsmarknaden mer varierad.

Figur 32 Övergång till högskolestudier inom tre år från avslutad gymnasieutbildning, andel, 2016/17, FA-regioner

Källa: SCB/Lisa

Figur 33 Kvinnor och män - övergångsfrekvens till högskolestudier inom tre år från avslutad gymnasieutbildning, procent, 2016/17, FA-regioner

Källa: SCB/Lisa

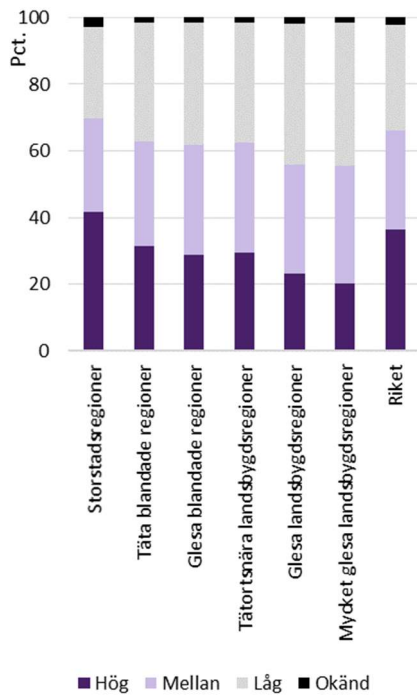
Genomsnittsvärdet för flera FA-regioner döljer dock en relativt stor spridning mellan enskilda FA-regioner i samma typ av regioner. I Figur 32 framkommer att skillnader i övergångsfrekvensen kan vara större än 20 procentenheter. En möjlig slutsats är att geografiska handikapp, som gleshet eller långa avstånd, inte behöver betyda ett generellt hinder för ungdomarnas utbildningskarriärer utan snarare kan ses som ett tecken på specifika hinder regionalt som försvårar en mer genomsnittlig övergång till högre studier.

Faktorer som är knutna till den sociala miljön tycks också ha stor betydelse. Indikativt avspeglas detta genom en stark korrelation mellan män och kvinnor när det gäller övergångsfrekvenser till högskoleutbildningar, oberoende av regiontyp (Figur 33). FA-regioner med relativt lägre övergångsfrekvenser för män och har också lägre övergångsfrekvenser för kvinnor och vice versa. Komplexa underliggande mönster bekräftas också av skillnader mellan kvinnor och män i FA-regioner med liknande förutsättningar. Till exempel redovisar FA-region Skellefteå en differens på sex procentenheter mellan kvinnor och män medan FA-region Örnsköldsvik har en motsvarande könsdifferens på 20 procentenheter till kvinnors fördel.

Omfördelningen av kompetenser och kunskaper fungerar dåligt

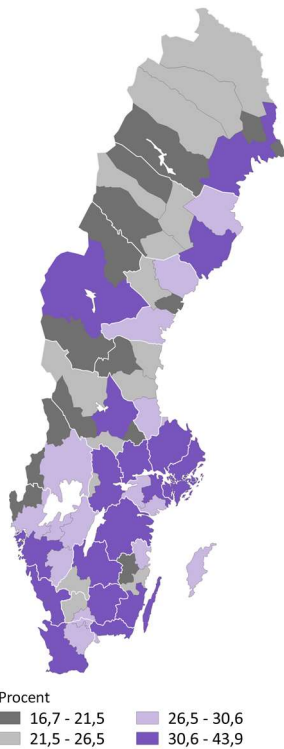
Vi visade tidigare i rapporten att övergången till högre utbildning leder till stora omflyttningar mellan FA-regionerna. Eftersom många unga vuxna stannar kvar i den region de utbildar sig i, alternativt flyttar vidare till andra större FA-regioner strax efter utbildningen, uppstår ett visst underskott i kunskapsförsörjningen i mindre FA-regioner. En påtaglig konsekvens av detta är att skillnader mellan FA-regioner och regiontyper är stora vad gäller tillgång till personer med högre utbildning (Figur 34).

Figur 34 Andel befolkning 25-64 år efter utbildningsnivåer låg, mellan och hög och regiongrupper, 2018

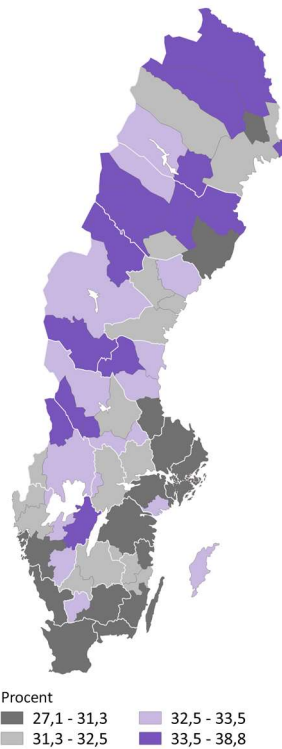
Källa: SCB/Lisa

Figur 36 Andel befolkning med hög utbildning, 2018

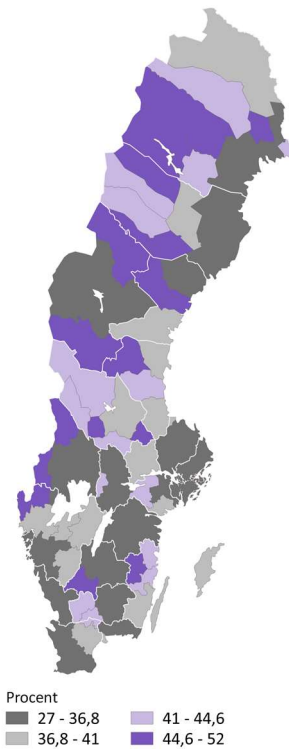
Källa: SCB/Lisa

Figur 37 Andel befolkning med mellanhög utbildning, 2018

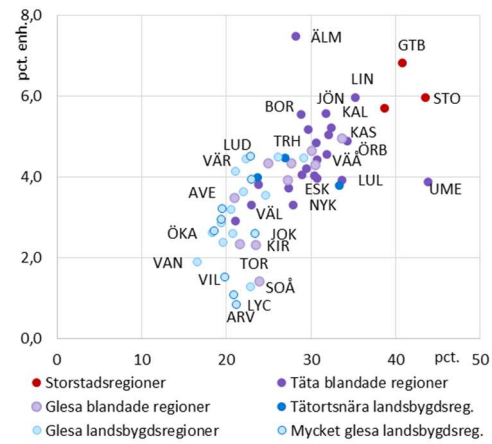
Källa: SCB/Lisa

Figur 38 Andel befolkning med lägre utbildning, 2018

Källa: SCB/Lisa

Figur 35 Andel befolkning med högre utbildning i åldersgruppen 25-64 år i procent år 2018 samt förändring av andelen högutbildade mellan 2008 och 2018 i procentenheter, FA-regioner (regiontyper)

Källa: SCB/Lisa

I mycket glesa landsbygds-FA-regioner är andelen högutbildade bara hälften av genomsnittet i storstads-FA-regionerna. Regiontyper med större städer, det vill säga täta blandade FA-regioner och tätortsnära landsbygdsregioner, har visserligen något högre andelar högutbildade, men ligger redan på en lägre nivå än genomsnittet för riket. Även i detta sammanhang är skillnaderna mellan olika FA-regioner inom samma grupp också stora. Attraktiva högskoleregioner såsom Umeå, Karlstad och Växjö har en befolkning med relativt många högutbildade, medan FA-regioner som Borlänge-Falun, Eskilstuna och Borås uppvisar betydligt lägre andelar.

Särskilt problematiskt är dock att ökningen av andelen högskoleutbildade över tid inte för med sig några förbättringar när det gäller mellanregionala skillnader. Visserligen har andelen befolkning med högre utbildning ökat i nästan samtliga FA-regioner, men det är FA-regioner med redan höga andelar högutbildade som har ökat mest. Att enbart förlita sig på närvaro av högskolor och universitet runt om i landet räcker inte för att nå ut med högre kompetens till alla delar av landet. Marknadsmekanismer och möjligheter till karriär och betydligt högre inkomster gör att storstadsregionerna framstår som klara vinnare i omfördelning av humankapitalet.¹¹¹ För att motverka den utvecklingen har utredningar¹¹² förslagit nedskrivna studielån i kommuner med sämst förutsättningar vilket visat sig kunna ge viss effekt på försörjning med högutbildade¹¹³ Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det finns andra faktorer än städernas dragningskraft som påverkar situationen. Många gånger är det snarare lokala livsstilsfaktorer som gör att unga vuxna söker sig bort.¹¹⁴

Lyfta hela kunskaps- och kompetensbasen lokalt och regionalt

Även om högre utbildning är avgörande för Sveriges konkurrenskraft, är den ändå bara en del av den samlade kunskapen och kompetensen i landet. Eftersom det tycks finnas stora ekonomiska drivkrafter som motverkar en större omfördelning och utspridning av kunskaper bunden till de högutbildade behövs emellertid andra tillvägagångssätt för att förbättra den regionala kunskapsbasen. I många FA-regioner dominerar grupper med kortare utbildningar. Den genomsnittliga kunskapsnivån i en FA-region avtar också med avståndet till platser med högre utbildning. Detta bör vara en utgångspunkt i arbetet med ett *kunskapslyft* hos den befintliga arbetskraften på platser utanför regionala utbildningscentra.

Sverige har en lång tradition av olika slags fortbildningar. Folkbildning, vidareutbildning eller arbetsplatsförlagda utbildningar gör att Sverige ligger i toppen jämfört med andra länder när det gäller livslångt lärande (Figur 39). Det finns en väl utbyggd regional och lokal infrastruktur som kan vara en fördel i detta sammanhang, men det lönar sig ofta att lära från andra för att bemöta specifika behov, lokalt eller inom en sektor.¹¹⁵ Figur 40 nedan indikerar emellertid att förutsättningarna inte är desamma överallt i landet. Andelen vuxna i åldersgruppen 30–64 år som deltog vid utbildningar under år 2018 var avsevärt lägre än genomsnittet för riket i mindre FA-regioner som karakteriseras av

¹¹¹ Eliasson K Westerlund O (2019). Graduate migration, self-selection and urban wage premiums across the regional hierarchy. WP 2019:03 Tillväxtanalys.

¹¹² Landsbygdskommittén (2017). För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd. SOU2017:1
Kommunutredning (2019). Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget. SOU 2020:8

¹¹³ Norut (2012). Tiltakssonen for Finmark og Nord-Troms- utviklingstrekk og gjennomgang av virkemidlene.

¹¹⁴ ESPON (2012). SEMIGRA - Selective Migration and Unbalanced Sex Ratio in Rural Regions.

¹¹⁵ Teknikföretagen (2020) Livslångt lärande. Så arbetar Irland, Finland och Kanada med kompetensutveckling för yrkesverksamma.

gleshet och långa avstånd. Medan regionala skillnader är små inom områden *grundläggande utbildningar* eller *praktiska utbildningar*, kvarstår stora skillnader inom området *högskoleutbildningar*.¹¹⁶ Framför allt storstadsregioner utmärker sig med ett högt utbildningsdeltagande när det gäller högre utbildning. Fysisk närhet till högre utbildning tycks påverka även vuxnas möjlighet till en högskoleförlagd utbildning. Eftersom deltagande i vidareutbildning avtar med åldern borde även FA-regioners demografiska situation ses som en förklaring.

En framkomlig väg att främja vidareutbildning och livslångt lärande är en bättre samverkan mellan lokala och regionala utbildningsanordnare, näringsliv och offentlig sektor.¹¹⁷ På så sätt kan utbildningssystemet förbättras utifrån ett helhetsperspektiv från vaggan till graven. Vuxenutbildning borde därav utgöra en växande del av den totala utbildning som människor genomgår under en livstid. Detta kan mycket väl vara en framkomlig väg även för kompetens- och kunskapsförsörjning lokalt och regionalt eftersom vuxenutbildning ofta avser kortare utbildningar som är enklare att anpassa än grundutbildningar hos gymnasier och högskolor. Förändringen ligger också i linje med vad Tillväxtverket¹¹⁸ med flera har föreslagit, det vill säga att stärka möjligheterna för yrkesverksamma att vidareutbilda sig - synnerligen i de delarna av landet med långa avstånd till utbildning generellt. Mer specifikt anser Tillväxtverket att funktioner som lärcentra bör främjas och kan utgöra ett naturligt nav för kunskapsspridning till samhälle och näringsliv inte minst från högskolor och universitet.¹¹⁹

Förbättra det digitala lärandet för ökad kunskapsspridning

En ökad digital mognad hos människor kommer förmodligen att förbättra möjligheterna för kompetensutveckling och minska trösklar för utbildningar på distans i alla delar av landet. Att många fler har behövt lära sig att kommunicera och arbeta på distans i samband med corona-pandemin har redan påskyndat nya arbetsätt och tekniska lösningar som kommer att gynna lärande på distans. Mätningar i *Svenskarna och internet 2020*¹²⁰ visar dock att distansutbildning inte är helt oproblematiskt. Enbart 23 procent av gymnasieeleverna föredrar undervisning på distans. Bland studerande på högskolor är det 25 procent. Visserligen speglar svaren också andra faktorer, men det indikerar ändå att inte ens topprankade Sverige¹²¹ har kommit särskilt långt på distansutbildningsområdet.

Möjliga åtgärder för att öka kunskaperna hos vuxna såsom distansutbildning försvåras dock också av olika digitala klyftor inom landet, som exempelvis tillgång på infrastruktur som fiber och mobiltäckning eller skillnader vad gäller den digitala kompetensen inom olika åldersgrupper eller inom gruppen företagare och organisationer. Undersökningar har visat att långt ifrån alla företag och organisationer jobbar med att skaffa sig eller utbildar medarbetare med digital kompetens.¹²² Det framkommer också tydliga skillnader mellan regioner vad gäller förmågan och viljan att driva en digital omvandling.

¹¹⁶ Egen klassificering: Grundläggande utbildningar är KOMVUX, arbetsmarknadsutbildningar; Praktiska utbildningar avser kvalificerade yrkesutbildningar samt övriga yrkesutbildningar

¹¹⁷ Tillväxtverket (2016). Regionala kompetensplattformar. En översikt av utvecklingsprojekten mellan 2013-2017

¹¹⁸ TCO (2017). Förslag till ett omställningsuppdrag för högskolan. Rapport 2017/1

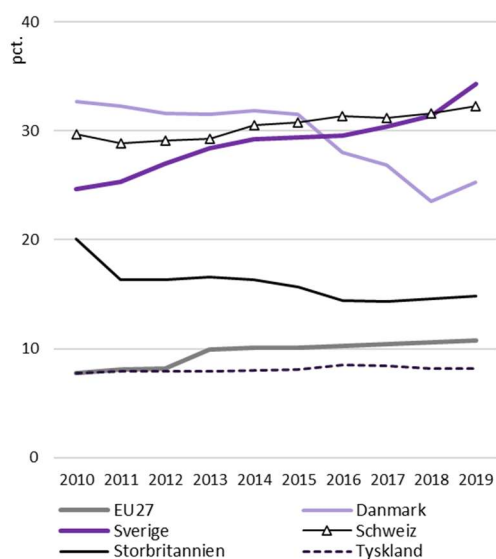
¹¹⁹ TCO (2020). Lärcentra – för högre utbildning i hela landet. Rapport 2020

¹²⁰ Internetstiftelsen (2020). Svenskarna och internet 2020.

¹²¹ European Commission (2020). Digital Economy and Society index (DESI) 2020.

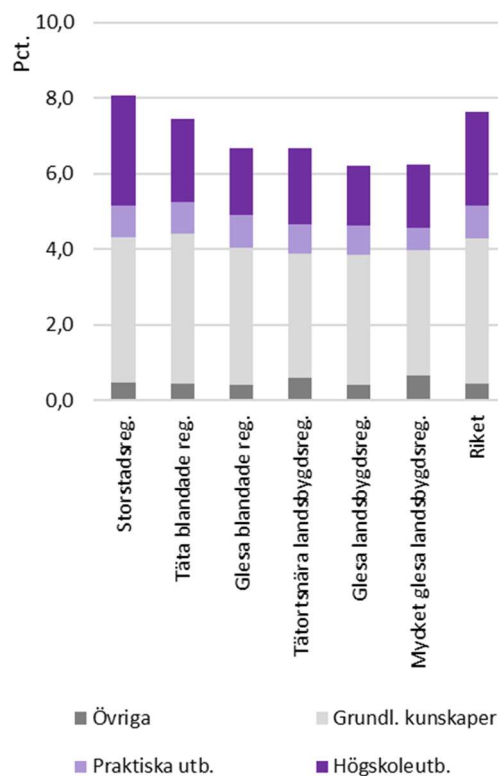
¹²² Intraprenörskapskompassen (2018). Digitalt intraprenörskap. Uppsala universitet.

Figur 39 Vuxnas deltagande i utbildning, 25-64 år, procent, 2010-2019

Källa: Eurostat

Figur 40 Andel personer 30-64 år som deltar i olika utbildningar, efter regiontyper år 2018

Källa: SCB/Lisa

Det pågår dock satsningar för att minska de digitala klyftorna. Exempelvis satsar Tillväxtverket på de små och medelstora företagens digitalisering på landsbygden,¹²³ och inom ERUF görs insatser i samband med corona-pandemin för att nå fram till uppställda målsättningar.¹²⁴ För att förbättra de digitala möjligheterna för kunskaps- och kompetensutveckling behövs emellertid också bredare satsningar i samhället på samtliga samhällsnivåer.¹²⁵

2.5 Tillgänglighet till grundläggande infrastruktur och service

Tillgänglighet handlar om tillträde till den fysiska miljön, transporter och anläggningar samt tillgång till varor, produkter och tjänster. Städer har fördelar av täthet och storlek som resulterar i ett stort utbud av tjänster, jobb och offentliga funktioner. För att övriga delar av landet också ska kunna ha någorlunda likvärdiga förutsättningar för utveckling och tillväxt behövs infrastruktur som ger närhet till marknader eller service av olika slag. På så sätt, är tanken, förbättras och effektiviseras utnyttjande av resurser som i sin tur bidrar till att öka Sveriges samlade välfärd.

¹²³ Tillväxtverket – Utveckla företag på landsbygden (besökt 2021-01-13)

<https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/digitalisering/utveckla-foretag-pa-landsbygderna.html>

¹²⁴ Tillväxtverket (2020). Covid-19 och Europeiska regionala utvecklingsfonden.

¹²⁵ Regeringen (2017). För ett hållbart digitaliserad Sverige – en digitaliseringsstrategi.

På ett övergripande plan handlar det, förenklat uttryckt, om att överbrygga avstånd för att integrera platser och regioner vad gäller produktion och konsumtion av varor och tjänster i vid bemärkelse. Konkret kan det exemplifieras med möjligheten att nå jobb, skolor, vårdinrättningar, butiker eller med möjligheten att kunna delta i kultur- och fritidsaktiviteter. Det är i sådana tillgänglighetsdimensioner stora delar av den samlade lokala och regionala attraktiviteten kan uttryckas och även mätas. Att olika samhällsfunktioner finns tillgängliga i så många delar av landet som möjligt är en uttrycklig politisk ambition om likvärdighet.¹²⁶

Både inom kommunala, regionala och statliga funktioner finns i en ständig dragkamp mellan krav på effektivisering och krav på rättvis fördelning, det vill säga en rimlig närvaro och en acceptabel tillgänglighet.¹²⁷ För privata verksamheter kan samma dilemma kanske bäst uttryckas i termer av lönsamhet och marknadsandelar. Vi illustrerar i rapporten lokala aspekter av tillgänglighet genom att beräkna avstånd till närmaste dagligvarubutik samt grundskola. Respektive funktion kan ses som en "representant" för en bakomliggande lokaliseringlogik för att tillhandahålla tjänster i offentlig samt privat regi på ett lokalt och regionalt plan.

På grund av digitalisering och globaliserade produktionssystem samt värdekedjor tillmäts även transport-, energi- och informationsinfrastrukturen en allt större betydelse. Relativt enkla nätverk som vägar, el och kommunikationsnät samt noder som terminaler, kontor eller produktionsanläggningar sammanvävs till komplexa produktionssystem. Företag använder sig av offentliga nätverk och noder, eller delar ibland på gemensamma funktioner som inte sällan sammanfaller med platser i ett nätverk av städer.

Offentliga och privata investeringar i infrastruktur förväntas medföra ytterligare investeringar samt nyetableringar av företag som drar nytta av dessa.¹²⁸ Möjligheten att nå sådana positiva utvecklingsspiraler har också väckt intresse bland beslutsfattare för frågor om regionens fysiska infrastruktur, främst i ett perspektiv av positionering i relation till andra regioner och platser i andra länder.¹²⁹ Det finns också en dragkamp mellan platser och regioner om offentliga investeringar för att förbättra internationell marknadstillgänglighet. Konkret reduceras detta dock oftast till en retorik av att stärka tillväxmotororna versus att utveckla regioner som släpar efter.¹³⁰ Det har emellertid visat sig vara avgörande att inte enbart satsa på "vinnare" för att få länder att växa. Att genom investeringar främja en ömsesidig och balanserad utveckling mellan olika delar av landet kan bidra till att minska socio-ekonomiska klyftor och även att öka effektivitet i näringslivet.¹³¹ I denna rapport illustreras internationell marknadstillgänglighet dock enbart genom att visa på regionala skillnader i utbyggnaden av bredband och åtkomlighet och tillgänglighet med flyg som en indikator på möjligheten att interagera med regioner och platser globalt.

Kommersiell service i alla delar av landet under snabbt förändrade förutsättningar

Antalet serviceställen för olika former av lokal service såsom livsmedelsbutiker, apotek, drivsmedelsstationer eller annan handel visar på en stark statistisk korrelation med

¹²⁶ Regeringen (2019). [Om regeringens arbete för ökad statlig närvaro i hela landet](#). Besökt 2020-12-15

¹²⁷ Statskontoret (2012). Den effektiva staten.

¹²⁸ ITPS (2007). Samband mellan infrastruktur och produktivitet. R2007:002

¹²⁹ Tillväxtverket (2014) Etablering av Facebooks europeiska datacenter i Sverige och Luleå

¹³⁰ Henderson J, Zmarak S, Venables A. (2000). Geography and Development. The World Bank, Policy Research Working Paper Series. 1.

¹³¹ Tillväxtverket (2021). Städer och landsbygder – Forskning, fakta och analys

storlek på befolkningsunderlaget. Större orter har normalt flera butiker av olika slag än små orter. Förändringarna inom handel har dock lett till en viss koncentration inom handeln till färre platser och till större enheter. Det har inte bara påverkat kringliggande landsbygder utan också mindre städer¹³² och större städers stadskärnor. Under ett längre tidsperspektiv sammanfaller utvecklingen med andra socioekonomiska förändringar samt, och inte minst, användning av bil som transportmedel. En ökande befolkningskoncentration i de flesta FA-regioner (se avsnitt ovan) borde i någon form också påverka tillgänglighet till service- och samhällsfunktioner.

Forskning har också visat att den generella tillgänglighet till många servicefunktioner har förbättrats, samtidigt som den faktiska restiden för att tillgodose olika behov har ökat. Detta indikerar att konsumenter i större utsträckning väljer affärer på andra grunder än närhet. Exempelvis kan tänkas att livsmedelsbutiker väljs utifrån aspekter såsom prisnivå, utbud eller närhet till arbetsplatsen. Det har därför konstaterats att förbättringen snarare beror på omstruktureringar inom handeln än på befolkningsomflyttningar.¹³³

Samtidigt är det ett faktum att omstruktureringar ofta slår hårdare mot platser med långa avstånd till större orter eftersom det sällan finns alternativ till det befintliga serviceutbudet. Butiker i särskilt utsatta delar av landet har därför även en viktig samhällsfunktion som då också kan motivera offentligt stöd för att förbli i drift. År 2019 hade 431 företag, i samtliga län, fått stöd inom ramen för insatser till kommersiell service,¹³⁴ vilket är mindre än 10 procent av samtliga cirka 5 200 dagligvarubutiker enligt Tillväxtverkets servicedatabas.

Digitaliseringen driver på möjligheten att ha obemannade butiker. Det är utan tvivel en chans för just de delar av landet som har det svårt att få denna typ av verksamhet att gå runt. Men, konceptet med obemannade butiker kommer troligen även att finnas i tätorter och städer. Samtliga stora matvarukedjor satsar på butiker utan personal.¹³⁵ Att betalningar och identifikation för det mesta görs elektroniskt kan vara en fördel för Sverige för att snabbt etablera obemannade försäljningsställen runt om i landet. Undersökningar visar också att människor i hög utsträckning använder digitala hjälpmedel innan, under eller efter inköpet av livsmedel.¹³⁶ Corona-pandemin har också skyndat på beteendeförändringar hos konsumenter såsom inköp av hemleverans av matkassar med mera. Men, det kan också finnas problem och risker med obemannade butiker. Framför allt handlar det om stöldrisken och vandalism samt ingen service alls när det gäller frågor som rör butiken. I övrigt kommer det också handla om arbetstillfällen och om svårigheter att samordna annan service såsom utlämning av medicin eller att tillhandahålla en mötesplats för lokalbefolkning och informationscentral för exempelvis besökare. Det kommer också bli svårare för personer utan elektronisk identifikation att få del av många tjänster.

¹³² Handelsn forskningsinstitut (2020). Småstadens kamp.

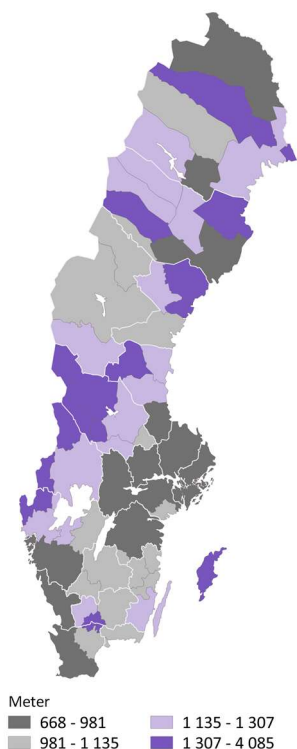
¹³³ Haugen K (2012). The accessibility paradox - Everyday geographies of proximity, distance and mobility. GERUM 2021:2, Umeå University

¹³⁴ Tillväxtverket (2020). Uppföljning av regionala företagsstöd, stöd till projektverksamhet och stöd till kommersiell service, S38.

¹³⁵ Livsmedelshandlarna – Allt fler butiker satsar på obemannat. (besökt 2021-01-25)

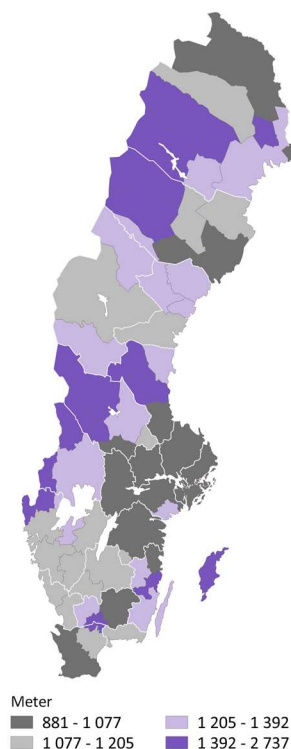
¹³⁶ Jonsson A et al (2017). Handelsn digitalisering och förändrade affärer. Forskningsrapport 2017:4. Handelsrådet

Figur 41 Befolkningens medianavstånd till livsmedelsbutiker 2019

Källa: Tillväxtverket/Pipos

Figur 42 Befolkningen 0-15 år medianavstånd till grundskolor år 2019

Källa: Tillväxtverket/Pipos

Offentlig service – balansgång mellan kostnader och samhällskrav

Det finns en ständigt pågående debatt om offentliga tjänsters närvaro och tillgänglighet i Sverige. I stora delar av landet har det vuxit fram ett missnöje mot hur offentliga verksamheter organiseras. Det höga effektiviseringsstrycket inom hela den offentliga sektorn har lett till att många platser i Sverige har blivit av med offentlig verksamhet och servicefunktioner. "Avveckling" anses också ha bidragit till att platser attraktivitet har utarmats för både boende, företagare, besökare och potentiella inflyttare.¹³⁷

Antalet privata och offentliga funktioner följer i grova drag förändringen av invånarantalet samt de möjligheter som uppstår utifrån den tekniska utvecklingen och digitaliseringen i samhället. Lokala förutsättningar som exempelvis en högre andel äldre, långa avstånd med mera gör det nödvändigt att göra avsteg från befolkningsstorlek som huvudregel. Vissa funktioner är emellertid också bättre lämpade för distanslösningar än andra. Skolundervisning och många vårdtjänster kräver oftare fysiska möten för att uppnå önskade resultat medan andra funktioner såsom rådgivning möjligen är relativt sett enklare att sköta på distans. En effekt av corona -pandemin är att digitala lösningar har fått en skjuts framåt både inom organisationer likväl som hos användaren, medborgaren. I kriser är människor generellt mer öppna för stora förändringar och för att pröva nya

¹³⁷ Tillväxtverket (2018). Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2018.

lösningar i stället för successiva förändringar av befintliga system. Hur eventuella digitala tjänster och service accepteras av brukare är dock också en fråga av kvalitet och tillförlitlighet som inte alltid kan garanteras.

Frågan om tillgänglighet och närvaro av offentliga tjänster och service berör samtliga förvaltningsnivåer: kommunal, regional och statlig. Mångfalden av aktörer öppnar också upp för att testa lösningar i mindre skala för att sedan jämföra resultat och eventuellt skala upp i mer omfattande tillämpningar. Digitalisering och den pågående coronapandemin kommer att påverka tillgängligheten till olika servicefunktioner i olika delar av landet. Det är emellertid oklart på vilket sätt och i vilken takt omvandlingen kommer att ske. Specifika lokala förutsättningar borde dock vara utgångspunkten för att stötta processen med att hitta rimliga lösningar i städer och i landsbygder.

Tillgänglighet på arbetskraft – regionförstoring eller distansarbete?

En annan viktig aspekt av tillgänglighet rör arbetsmarknaden. En välutbyggd och fungerande infrastruktur är en grundläggande förutsättning för att matchningen mellan arbetstagare och arbetsgivare fungerar på ett tillfredställande sätt utifrån en given bostadsstruktur. Genom förbättrade kollektiva transportmedel samt användning av bil har det blivit enklare att ta jobb längre bort från boendeplatsen, vilket har gynnat både företagets rekryteringsmöjligheter samt arbetskraftens möjlighet att välja mellan olika jobb – framför allt när det gäller inpendling till större städer.¹³⁸ Geografier som fungerar på detta sätt och inom en tidsskala av dagligt arbetsresande kallas för lokala arbetsmarknader. Det finns dock inget självändamål med ökad pendling och delvis är pendlingen också ett resultat av en dåligt fungerande bostadsmarknad.

En konsekvens av utvecklingen är att en allt större andel av de förvärvsarbetande arbetspendlar. 34,2 procent av samtliga förvärvsarbetande hade år 2018 ett arbete i en annan kommun, vilket är 1,7 procentenheter mer än i början av 2010-talet. I absoluta tal motsvarar detta 1,7 miljoner pendlare och en ökning med 236 000 arbetspendlare. En ökning av pendlare, både absolut och relativt, inträffade i 50 av 60 FA-regioner och i 21 FA-regioner var förändringen större än riksgenomsnittet. Det bör dock noteras att arbetspendlingen över kommungräns är betydligt mer omfattande i storstadsregioner. I FA-regionen Stockholm ligger nivån på arbetspendling över kommungränser på nästan 50 procent. I FA-regionerna Gällivare, Kiruna, Gotland och Örnsköldsvik har vi däremot andelar som ligger klart under 10 procent. Långa avstånd till övriga regioner tillsammans med stora arbetsplatser i den egna FA-regionen motverkar ett mer omfattande pendlingsutbyte med andra FA-regioner. Liknade strukturer finns också i andra länder som Kanada¹³⁹, Australien och våra nordiska grannländer¹⁴⁰. Det leder till stora skillnader mellan FA-regioner i samma regiongrupp (Figur 43), men det kvarstår även stora skillnader inom FA-regioner. In- och utflödet av arbetspendlare till och från kommuner avspeglar på ett övergripande sätt uppdelningen av arbete och boende i geografin och FA-regioner.

Kvinnor redovisar en lägre andel arbetspendling över kommungräns än män. Det finns ingen generell tendens att kvinnor närmar sig männens pendlingsintensitet. I drygt en tredjedel av FA-regionerna har dock de relativa skillnaderna mellan män och kvinnor minskat (Figur 44). Flera mindre och glesa FA-regioner såsom Arjeplog, Arvidsjaur,

¹³⁸ Tillväxtanalys (2020). Pendling, urbana lönepremier och regionala spridningseffekter. PM 2020:21.

¹³⁹ Munro A, Alasia A, Bollman R D (2011). Self-contained labour areas: A proposed delineation and classification by degree of rurality. Rural and Small Town Canada Analysis Bulletin Vol. 8, No.8

¹⁴⁰ Nordregio (2020). The state of the Nordic Region 2020.

Haparanda, Vilhelmina och Övertorneå har relativt stora differenser mellan män och kvinnor, vilket kan tyda på att det är män som i första hand väljer att pendla långt över FA-regiongränsen.

Sammanlagt har en ökad arbetspendling över kommungränser lett till ett minskande antal lokala arbetsmarknader. Lokala arbetsmarknader är områden där pendlingsflödena mellan kommuner är relativt omfattande.¹⁴¹ För år 2018 beräknade SCB ett antal på 69 lokala arbetsmarknader, vilket kan jämföras med 90 i början av 2000-talet. Minskningen har dock börjat avta de senaste åren, vilket kan tyda på att regionförstoring är på väg att nå ett maximum under givna infrastrukturförutsättningar. I en studie från Tillväxtanalys konstateras dock stora potentiella vinster av ökad pendling från mer perifert lokaliserade kommuner,¹⁴² vilket kan påverka arbetsmarknadernas geografi på sikt.

Distansarbete har potential

En viktig fråga är hur arbetslivet kommer att utvecklas framöver. Under corona-krisen har distansarbete slagit igenom på bred front. Det har visat sig vara fullt möjligt att jobba hemifrån i ett antal branscher och yrken. Beräkningarna för hela Sverige utifrån antaganden från en studie gjort av Region Skåne¹⁴³ visar att 27,5 procent av de sysselsatta har ett arbete med arbetsuppgifter som kan göras på distans.

Den största potentialen för distansarbete kan hittas i storstadsregionerna. I denna regiongrupp kan upp till en tredjedel av alla arbeten utföras på distans. I landsbygdsregioner är andelen ofta bara hälften av genomsnittet för riket. Många arbetsuppgifter i landsbygdsregioner tycks helt enkelt vara mycket mindre lämpade för distansarbete.

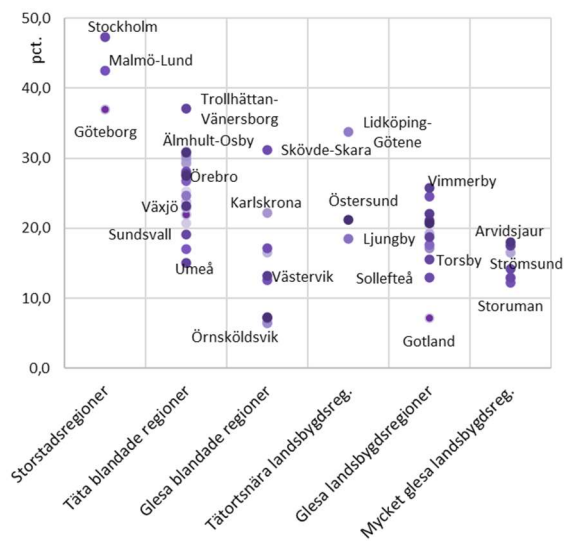
Avgörande är dock hur distansarbetet utvecklas framöver. Kommer det att bli en återgång till nivåer så som innan krisen eller kommer det till en förändring och ett nytt läge, där arbete på distans tillåts i högre utsträckning? Det senare kan ha stora konsekvenser på många områden; såsom behov av kontorsutrymmen, infrastruktur, kollektivtransporter och inte minst för landsbygden som under dessa premisser borde kunna locka till sig, temporärt eller permanent, människor som vill och kan utföra sina arbeten på distans. I ett sådant scenario är det emellertid nödvändigt att ha tillgång till en kvalitativt hög digital infrastruktur i alla delar av landet.

¹⁴¹ SCB. Lokala arbetsmarknader (LA), besökt 2020-12-15

¹⁴² Tillväxtanalys (2020). Pendling, urbana lönepremier och regionala spridningseffekter. PM 2020:21

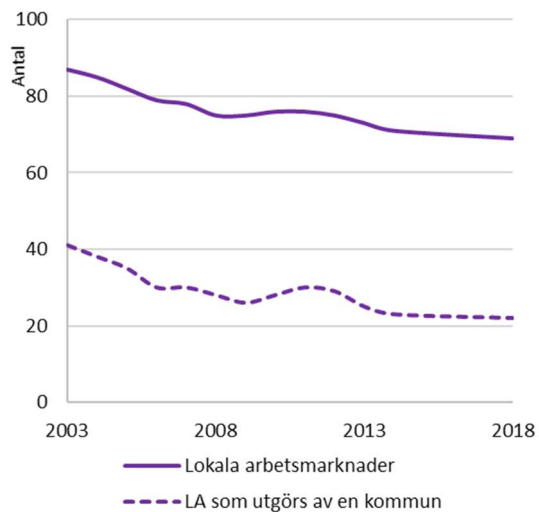
¹⁴³ Region Skåne (2020). Hur många kan potentiellt jobba på distans? Skåneanalysen.

Figur 43 Arbetspendling över kommungräns som andel av sysselsatta i kommunen totalt per FA-region och regiongrupper, år 2018

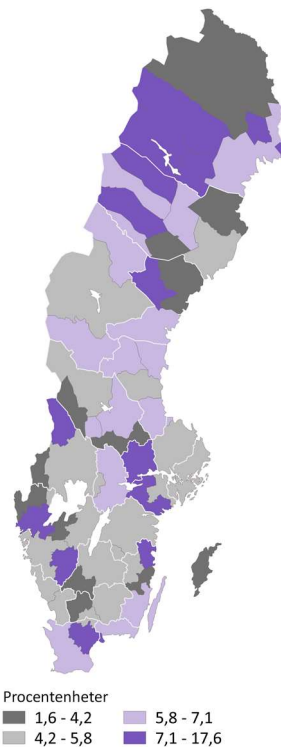
Källa: SCB

Figur 45 Förändring antal lokala arbetsmarknader samt förändring av antalet lokala arbetsmarknader som utgörs av en kommun 2003-2018

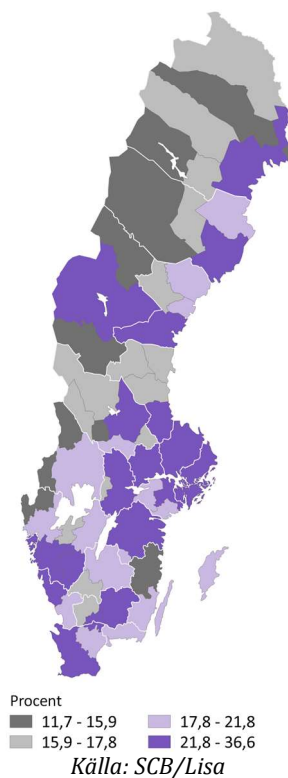
Källa: SCB

Figur 44 Andel arbetspendlare per förvärvsarbetande – skillnader mellan män och kvinnor i procentenheter 2018, FA-regioner

Källa: SCB

Figur 46 Potential för distansarbete – andel sysselsatta 2018 med yrken som anses ha möjlighet att jobba på distans, FA-regioner

Förbättrad tillgänglighet till marknader

Det finns olika typer av infrastruktur och samtliga anses ha en grundläggande funktion i samhället. Dit räknas bland annat utbildningsväsen och sjukvården men också våra gemensamma demokratiska institutioner. Den bebyggda miljön såsom vägar, hamnar, bostäder, el- och den elektroniska kommunikationen är en viktig del av den fysiska infrastrukturen och har också stor inverkan på människors och företagens utvecklingsmöjligheter. Utifrån ett perspektiv av marknadstillgänglighet och utbyte med andra regioner, inrikes och globalt, utmärker sig dock två områden särskilt; IT- infrastrukturen och infrastrukturen för den långväga persontransporten. Båda aspekter fungerar i en tät symbios med varandra vad gäller internationell handel och utveckling av globala produktionssystem.

I den offentliga debatten har höghastighetsbanor, motorvägar, flygplatser och bredband framskjutna positioner, vilket också avspeglas i regionernas strategiska bedömningar.¹⁴⁴ Det bör också påminnas om att det finns en koncentration av ekonomisk aktivitet kring de största städerna, men också kring viktiga noder i transportsystemet.¹⁴⁵ Det är också där många verksamheter finns som skickar en väsentlig del av sin produktion till utländska marknader. Flygets roll och funktion i detta sammanhang är att skapa tillgänglighet och fysiska möten över stora avstånd. Den elektroniska kommunikationen är av mer universell karaktär i detta sammanhang och betraktas därför alltmer som en grundläggande förutsättning för all offentlig och privat verksamhet både lokalt och globalt.

Jämfört med andra länder har Sverige en mycket bra position vad gäller den logistiska infrastrukturen (plats 2 i Världsbankens *Logistics Performance Index*¹⁴⁶) och den elektronisk tillgängligheten (delad plats 1 på området enligt World Economic Forum, *Global Competitiveness Report 2019*¹⁴⁷). Även Sveriges position inom det globala flygtransportnätverket är bra¹⁴⁸. Flygresandet inrikes har visserligen minskat och delvis ersatts av resor med tåg de senaste åren, men utifrån ett perspektiv av internationellt resande har regionala flygplatser fortfarande betydelse.

En allt mer avancerad kommunikationsteknologi hade innan pandemin inte heller ersatt personliga möten och resor över långa avstånd. Tvärtom, att döma av det ökande antalet internationella resor har behovet av möten snarare ökat. Forskare har också påpekat att tillgången till global rörlighet framträder som en allt viktigare faktor i ekonomisk tillväxt.¹⁴⁹ Corona-pandemin har dock också satt stopp för denna typ av resande och företag har snabbt behövt anpassa sig till förändrade förutsättningar. Det är oklart om det internationella resandet kommer att återgå till tidigare volymer. Det också med tanken på att flygresandet har blivit mer ifrågasatt av klimatskäl.

¹⁴⁴ Tillväxtverket (2020)

¹⁴⁵ ESPON (2013). TRACC – Transport Accessibility at Regional/Local Scale. Scientific Report

¹⁴⁶ Världsbanken <https://lpi.worldbank.org/>

¹⁴⁷ World Economic Forum (2019). Global competitiveness index.

¹⁴⁸ IATA Air Transport Accessibility – <https://www.icao.int/safety/iStars/Pages/Air-Transport-Accessibility.aspx>

¹⁴⁹ Florida R, Mellander C, Holgersson T (2012). Up in the Air: The Role of Airports for Regional Economic Development. Working Paper – CESIS.

Vad gäller affärsresandet är det sannolikt att en viss del av alla resor kan ersättas av digitala möten. I många fall är dock digitala möten inget substitut för personliga kontakter. Undersökningar i Kina har också visat att inrikesresandet snabbt återgick till nivåer som innan corona-krisen, så fort restriktionerna släpptes.¹⁵⁰ Flygresor har också blivit viktiga för besöksnäringen i olika delar av landet. Hur långväga privat- och affärsresor utvecklas framöver är beroende av en lång rad av faktorer som också påverkas av hur länge corona-pandemin fortsätter.

Figur 47 ovan visar på åtkomlighet och tillgänglighet vid svenska flygplatser genom möjligheten att över dagen ta sig till och från olika platser i landet. Flygplatser och orter med många direktlinjer och täta avgångar har givetvis en bättre möjlighet att nå eller nås av övriga människor i andra regioner och internationellt. Arlanda som utgör ett nav i det svenska flygplatssystemet dominerar kraftigt antalet direktavgångar. Övriga flygplatser har i regel endast en direktlinje, och då till och från Stockholm. Avgörande för dessa flygplatsers inbördes relation beror i huvudsak på tidtabellsläggningen, men även avståndsfaktorn kan ha betydelse. Sex flygplatser saknade helt åtkomst och tillgänglighet över dagen till inrikesflyget under 2019. Generellt är åtkomligheten bättre än tillgängligheten, dvs. det är lättare att nå ut från Sverige än att ta sig hit för en endagsförrättning (Figur 48). Den bästa tillgängligheten och åtkomligheten under 2019 hade Stockholm, Malmö och Göteborg. Gemensamt för dessa är att de har ett relativt stort utbud av direktavgångar till europeiska städer. Övriga flygplatser med god åtkomlighet har bra förbindelser med bland annat Köpenhamn, vars flygplats Kastrup utgör den dominerande skandinaviska transferflygplatsen. För flygplatser i norra Sverige är goda förbindelser med Arlanda viktiga för att kunna ta sig vidare ut i Europa.¹⁵¹

Digitala infrastruktur skapar likvärdigare förutsättningar regionalt och lokalt

Den digitala infrastrukturen kan skapa mer likvärdiga förutsättningar för affärer och skapandet av nya tjänster och innovationer. I en värld med globala marknader kan en säker, stabil och snabb dataöverföring vara en möjlighet för nischade verksamheter även bortom tillväxtmetropolerna.¹⁵² I Sverige är förutsättningarna goda och ambitionsnivån högt. Enligt regeringens bredbandsstrategi - *För ett helt uppkopplat Sverige 2025* bör minst 95 procent av alla hushåll och företag ha tillgång till bredband om minst 100 Mbit/s år 2020. I samtliga FA-regioner har det gjorts framsteg på senare år och FA-regioner som låg efter har i de flesta fall ökat sina ansträngningar. Många FA-regioner är nära 95 procent täckning, men i betydligt fler FA-regioner är tillgängligheten till bredband med denna kvalitet mycket lägre. Spridningen är dock relativt stort inom regiongrupper med liknade geografiska egenskaper (Figur 49, Figur 50).

Regioner och kommuner tillmäts en betydande roll för att skapa goda förutsättningar för utbyggnaden av snabbt och säkert bredband i hela landet. I samband med Corona-pandemin har det visat sig att nivån på digital tillgänglighet är en avgörande fördel för att upprätthålla delar av näringslivet och offentliga verksamheter. Tidigare investeringar på området har på så sätt hjälpt till att reducera kostnader för corona-pandemin för samhälle och företag.

¹⁵⁰ McKinsey (2020). What can other countries learn from China's travel recovery path?

¹⁵¹ Transportstyrelsen (2019). Tillgänglighet och åtkomlighet med flyg. Dnr TSG 2018-6160

¹⁵² ESPON (2020) T4 Technological Transformation & Transitioning of Regional Economies.

3 Stärkt lokal och regional konkurrenskraft

Sveriges välfärd är beroende av företagens konkurrenskraft som genererar nödvändiga inkomster för att finansiera skolor, vård och omsorg samt olika sociala transfereringar. Beroendet är ömsesidigt. Även företagen och näringslivet gynnas av välfärden och långsiktigt stabila sociala förhållanden samt friska och välutbildade medborgare. Vi har redan tidigare i kapitel 2 konstaterat att Sveriges konkurrenskraft är bra relativt andra länder på makronivå och det samma gäller för den materiella standarden samt försörjningen med olika välfärdsfunktioner.¹⁵³

I detta kapitel tar vi avstamp i fakta och analyser som går bakom övergripande konkurrenskraftsmått för att närmare belysa ett antal faktorer viktiga för företagens och näringslivets konkurrenskraft. Dessa kan grupperas efter aspekter av företagande, kompetensförsörjning, strukturomvandling samt produktivitet, vilket är områden vi har tittat närmare på. Det finns naturligtvis betydligt fler aspekter av relevans än vad som finns utrymme att beskriva här. Forskare, konsultföretag, myndigheter och internationella organisationer¹⁵⁴ har genom åren lagt fram olika modeller, förklaringar och sammanställningar som samtliga är relevanta och viktiga för att förstå processer bakom regional tillväxt och utveckling.

3.1 Företag och företagens geografi

I rapporten utgår vi från ett företagsperspektiv. Vi börjar med att se på antalet företag utifrån olika avgränsningar och trösklar. Även om det i allmänhet inte är svårt att föreställa sig ett företag är det för regionala analyser nödvändigt att definiera företag något snävare. Företag som saknar anställda eller har mindre än 250 000 kronor i omsättning plockas bort. Genom detta minskar antalet företag från 1,4 miljoner till drygt 614 000 företag. Detta medför att det blir enklare att uttala sig om eventuella trender och tillstånd i olika delar av landet. En liknade avgränsning görs exempelvis i Tillväxtverkets undersökning Företagens villkor och verklighet som genom åren har levererat fördjupade insikter om små och medelstora företag. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att samtliga företag, även sådana som inte räknas med här, ger uttryck för någon form av entreprenöriell aktivitet.¹⁵⁵

På det stora hela är antalet företag regionalt direkt proportionellt till befolkningsunderlaget. Fler än hälften av samtliga 614 000 företag finns i storstadsregionerna och därav flertalet i FA-region Stockholm. Mindre än en procent av företagen finns i mycket glesa landsbygdsregioner. Nästan samtliga företag i Sverige (93 procent) har endast ett arbetsställe. När företag har fler än ett arbetsställe ger dessa dock en fingervisning om företagens geografiska verksamhetsorganisation. I Figur 52 nedan visas skillnader i andelen "filialer" uppdelade efter regiontyper. Det tycks vara betydligt svårare för företag utanför storstadsregionerna att etablera verksamhetsenheter på annan ort.

För att jämföra olika delar av landet med varandra är det dock nödvändigt att relatera företagen till en annan statistisk storhet. Befolkningen 20-74 år omfattar samtliga individer som räknas som en grov rampopulation varifrån nästan alla sysselsatta och företagare rekryteras. I Figur 53 illustreras skillnader mellan regiontyper vad gäller

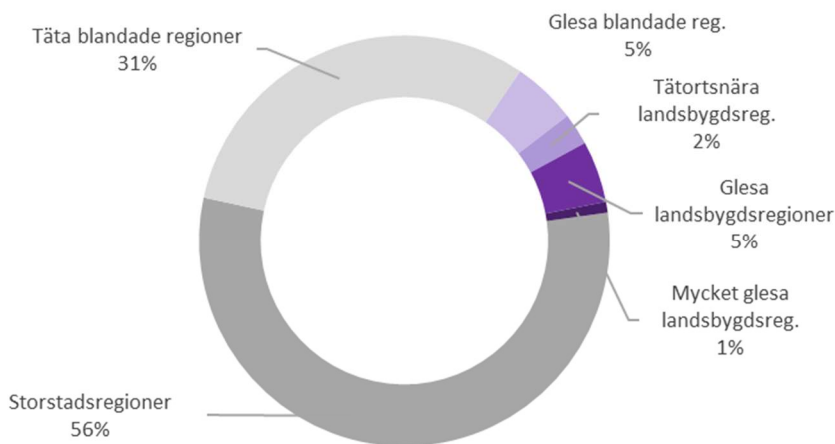
¹⁵³ Schwab K (2019) The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum.

¹⁵⁴ OECD (2019). Regional Outlook 2019.

¹⁵⁵ Exempelvis genom att skapa och omsätta affärsidéer organiserad som företag.

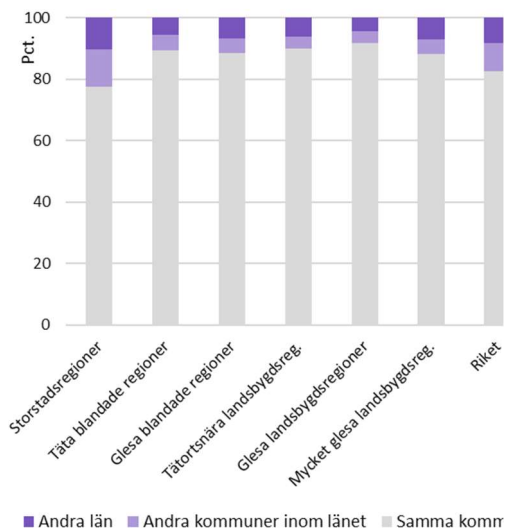
antalet företag per befolkning i denna åldersgrupp. Landsbygdsregioner har med frekvenser på 10 procent betydligt högre andelar företag per capita än riksgenomsnittet. I Sveriges mest glesa och utifrån ett marknadsperspektiv mycket avlägset belägna landsbygdsregioner framkommer en frekvens på knappt 12 företag på 100 invånare. Relativt få företag finns i regiontypen täta blandade regioner. Där är frekvensen enbart 8 företag på 100 invånare.

Figur 51 Antal företag fördelade efter regiontyper och företagets huvudsäte (n= 614 000)

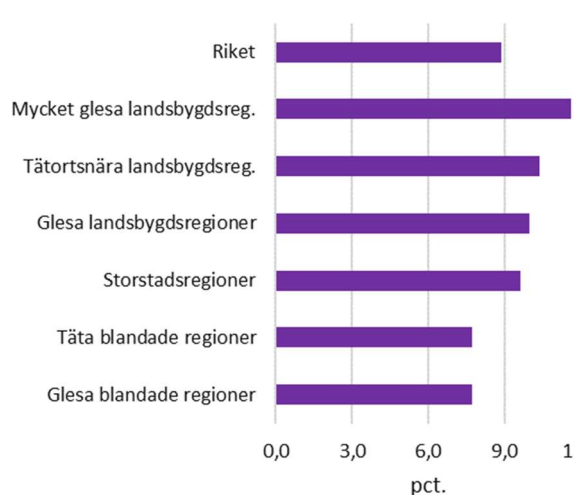

Källa:SCB/FEK

Figur 52 Andelen lokala verksamhetsenheter efter lokalisering relativt företagets huvudsäte

Figur 53 Antal företag relativt befolkning 20-74 år, regiontyper, 2018

Källa:SCB/FEK

Källa:SCB/FEK

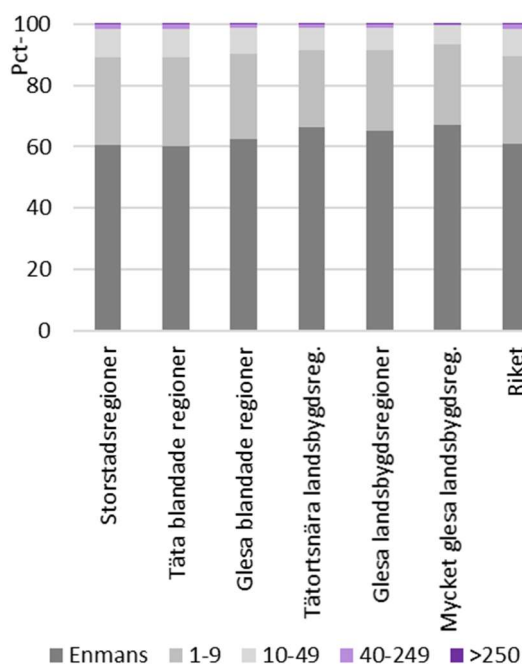
Det är emellertid svårare att alltid utgå från ett strikt företagsperspektiv regionalt. Företag har som sagt ibland flera arbetsställen som inte alltid kan särskiljas i statistiken. Detta komplicerar den regionala redovisningen och analysen av aspekter som skapas av företaget gemensamt såsom FoU eller exportinkomster. Andra aspekter är enklare att undersöka, därtill räknas sådana som kan länkas till antal sysselsatta. I

regionalekonomiska undersökningar används därför gärna arbetsställen som statistisk enhet för att säkerställa en koppling till den regionala arbetsmarknaden och arbetskraften. När det gäller aspekter som rör humankapitalet, det vill säga de sysselsatta, är det ofta bättre att direkt utgå från arbetsstället belägenhet utan att ta steget via företaget.

Som vi nämnde ovan motsvarar ett företag i de flesta fall ett verksamhetsenhet/arbetsställe. Det är således inget större fel att använda dessa två begrepp synonymt, åtminstone när det gäller övergripande regionala beskrivningar. Det totala antalet arbetsställen är 554 000, vilket är färre än antalet företag i den inledande beskrivningen av antalet företag. Detta har att göra med att definitionen av arbetsställen alltid minst har en person som klassificeras som förvärvsarbetande.

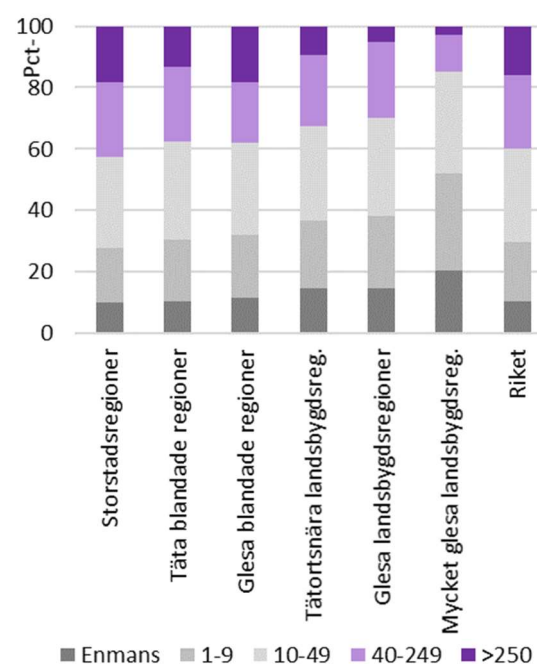
Arbetsställena kan grupperas efter antalet sysselsatta i storleksklasserna enmans-, mikro-, små-, medelstora och stora arbetsställen, vilket motsvarar enmansföretag (0 anställda), 1 till 9, 10 till 49, 50 till 249 samt 250 och fler anställda i respektive grupp. Eftersom stora företag mer frekvent har flera arbetsställen är fördelningen mellan grupperna jämnare jämfört med antal företag. Enmansarbetsställen är den dominerade organisationsformen med en andel på 60 procent av samtliga arbetsställen. På andra sidan spektrumet utgör stora arbetsställen endast drygt en promille av det totala antalet arbetsställen (Figur 54). De stora arbetsställena sysselsätter dock inte mindre än 16 procent i företagssektorn (Figur 55) Sysselsättningsmässigt är dominansen av de mindre arbetsställena heller inte lika stor, men sammanlagt utgör de tre minsta kategorierna en tydlig majoritet.

Figur 54 Fördelning av arbetsställen efter storleksklasser och regiontyper, 2018

Källa: SCB/Lisa-arbetsställe

Figur 55 Fördelning av sysselsatta vid arbetsställen i storleksklasser efter regiontyper, 2018

Källa: SCB/Lisa-arbetsställe

Olika typer av regioner har varierande förutsättningar att erbjuda en miljö för storskalig verksamhet. Ett större befolkningsunderlag underlättar möjligheten att organisera produktionen av tjänster och varor i större enheter. Det är därför föga överraskande att vissa delar av Sverige har mycket få större arbetsställen. Sådana finns i högre utsträckning i regiontypen storstad och täta blandade regioner. Här ingår även FA-regioner med långa

industriella traditioner som Ludvika, Oskarshamn, Gällivare och Älmhult, samtliga med en andel sysselsatta på stora arbetsställen (>250 sysselsatta) på över 30 procent.

Även jämfört med andra europeiska länder har Sverige relativt många sysselsatta i mindre företag, med en tydlig dominans i storleksgruppen 10 till 249 anställda. Enbart Schweiz påminner om ett mönster som liknar Sverige. I landsbygdsregioner är andelen större arbetsställen färre. Detta avspeglas framför allt i regiontypen mycket avlägsna landsbygdsregioner, som i stort sammanfaller med de inre delarna av Norrland, där enmans- och mikroarbetsställena dominerar. Ett mindre befolkningsunderlag och en avsaknad av en industriell produktionstradition (förutom gruvnäringen) är en del av förklaringen.

3.2 Individer som startar och leder företag

Det är nödvändigt att komplettera bilden av företag och arbetsställen med fakta om individer som startar och leder dessa företag. Det är på så sätt vi försöker närma oss begreppet entreprenörskap som anses vara avgörande för ekonomiers utveckling och förnyelse. Entreprenörskap kan definieras som en process där nya ekonomiska aktiviteter skapas och resurser används på ett nytt och/eller mer effektivt sätt.¹⁵⁶ Genom att se på individerna bakom sådana processer får vi också en bättre bild av entreprenören och entreprenörskap.

Det är ingen glasklar bild som kan skapas. Entreprenörer finns i alla samhällssektorer och i alla delar av landet. Inte alla entreprenörer driver ett företag men antalet nystartade företag och antalet företagare brukar ändå kunna kopplas ihop med entreprenöriella aktiviteter eller entreprenörskap. Med bättre statistiska metoder är det numera också möjligt att ge en mer heltäckande bild av företagaren eftersom det kan tas hänsyn till olika former av ledarskap i ett företag. Dessa personer kallas för operativa företagsledare.¹⁵⁷

I Sverige startas knappt 67 000 företag varje år som samtliga kan bidra till att stärka konkurrenskraften i Sverige och Sveriges regioner. Inte ens corona-krisen orsakade en förändring på detta.¹⁵⁸ Nystartandet under andra kvartalet år 2020 är i nivå med motsvarande kvartal under tidigare år. Antalet nystartade företag kan relateras till 507 000 operativa företagsledare, det vill säga personer som redan driver en verksamhet. Internationellt sett ligger Sverige relativt lågt vad gäller nyföretagande och antalet företagare enligt mätningar från Eurostat.¹⁵⁹ Det behöver dock inte nödvändigtvis ses som en svaghet eftersom företagandet i välfärdsstater oftare drivs av möjligheter snarare än av nödvändighet.¹⁶⁰

Det finns naturligtvis fler nystartade företag och företagare i folkrika regioner, men sett relativt befolkningen blir mönstret ett annat. Både storstadsregioner men fram för allt landsbygdsregionerna har andelar över riksgenomsnittet på 7,3 operativa företagsledare per 100 invånare 20-74 år. Mindre är andelen i regiontypen blandade regioner, vilket avspeglas i Figur 56. Ett likartat mönster kommer fram även för nystartade företag med undantag för storstadsregioner som har en mycket högre etableringsfrekvens.

¹⁵⁶ Samuelsson M, Söderblom A (2016). Entreprenörskap. Individ, Företag, Samhälle. Studentlitteratur

¹⁵⁷ Andersson F W, Andersson J (2012). Företagsledarna i Sverige – En algoritm för att peka ut företagens operativa ledare i näringslivet. Fokus på näringsliv och arbetsmarknad. SCB.

¹⁵⁸ Tillväxtanalys – Statistik om nystartande företag i Sverige.

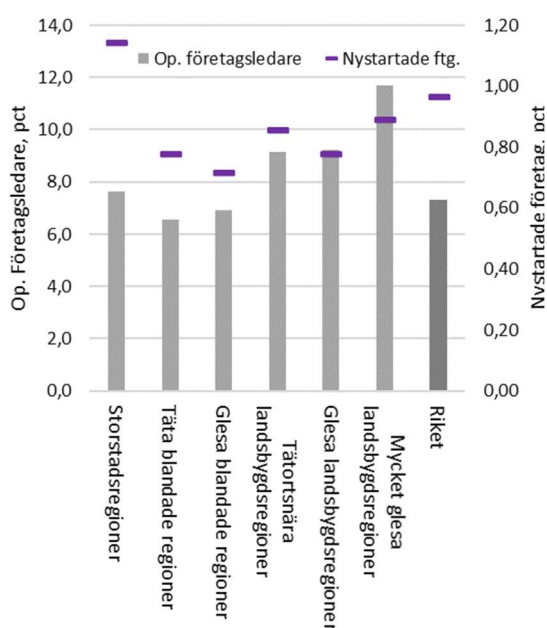
¹⁵⁹ Eurostat - Business demography statistics

¹⁶⁰ Braunerhjelm P, Holmquist C, Skoogberg Y, Thulin P (2018). Entreprenörskap i Sverige – Nationell GEM-rapport 2018. Entreprenörskapsforum.

Sammanlagt framträder dock en bild av betydande entreprenöriella aktiviteter i landsbygder.

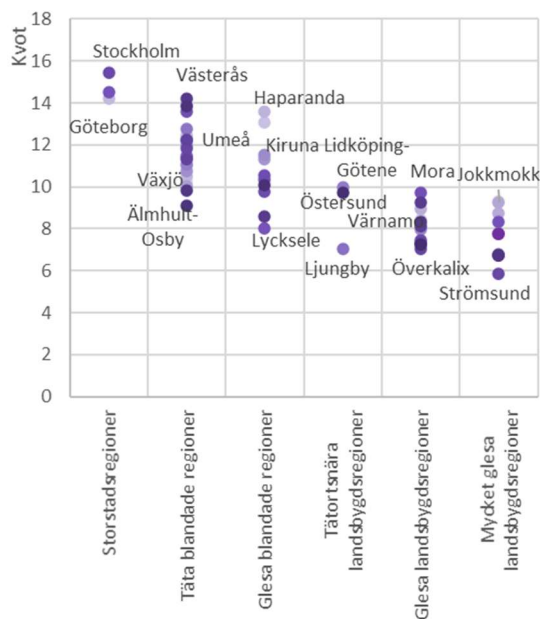
Bilden ändras emellertid när antalet nystartade företag relateras till antalet operativa företag i FA-regioner. Måttet kan möjligen tolkas som regioners entreprenöriella förnyelseförmåga¹⁶¹ (Figur 57), det vill säga en omvandling i regioner och platser som bygger på entreprenörskap. Relativt låga värden för landsbygder pekar också på en viktig utmaning; en hög företagartäthet behöver inte per automatik betyda många nya företag. Flera orsaker har lyfts fram: förutsättningar för företagandet och svårigheter att realisera affärsidéer, entreprenörskapskultur, minskande lokala marknader och kostnader med långa avstånd till kunder på marknader längre bort.¹⁶²

Figur 56 Operativa företagsledare och nystartade företag relativt befolkning 20-74 år efter regiontyper, år 2018

Källa: SCB/Lisa; Tillväxtanalys

Figur 57 Nystartade företag relativt antal företagsledare i fa-regionen, år 2018

Källa: SCB/Lisa; Tillväxtanalys

Företagandet ses ofta som möjlighet. Analyseras de cirka 20 procent operativa företagsledarna med en annan "status" året innan visar det sig att övergången till företagandet oftare sker från en anställning. Anmärkningsvärt är dock att en sådan övergång är vanligare i storstadsregioner än i andra typer av regioner, i dessa har man i högre utsträckning en bakgrund som kombinator eller företagare.¹⁶³ Det kan vara en indikation på att möjlighetsdrivet företagande inte alltid är regeln i alla delar av Sverige. En mer lågfrekvent övergång från anställning till företagande i demografiskt svaga miljöer

¹⁶¹ IVA (2012). Förutsättningar för ett innovationspolitiskt ramverk. En forskningsöversikt

¹⁶² Andersson M Larsson J P (2019). Entreprenörskapets envisa geografi. I: Wennberg K (Red.) Entreprenörskap för en levande landsbygd. Fam. Kamprads stiftelse.

¹⁶³ Personer som är eller har varit anställda under året och bedrivit näringsverksamhet klassificeras som kombinatorer, medan personer som enbart bedriver näringsverksamhet kallas för företagare – dock utan minst en förvärsarbetande i företaget som gäller definitionen för operativa företagsledare.

kan tyda på att företagandet är en nödvändighet för att få inkomster och en försörjning.¹⁶⁴ Samtidigt behöver en tidigare status som kombinatör eller företagare inte vara en nackdel. Likväl kan det ses som ett steg i en individs enterprenöriella utveckling.¹⁶⁵

I och med digitaliseringen har möjligheter för företagande och entreprenörskap förbättrats eftersom det har tillkommit flera möjligheter för nischade verksamheter oberoende av lokalisering.¹⁶⁶ Detta förutsätter dock behov av att även fortsättningsvis stötta lärandeprocesser kring entreprenörskap och företagande runt om i landet med utgångspunkt i regionens och platsens förutsättningar. Insikten om ett platsberoende tillvägagångssätt har också landat i det regionala utvecklings- och tillväxtarbetet. Det pågår numera många specifika satsningar i hela landet för att stärka entreprenörskap i ett underifrån perspektiv.^{167;168}

Vilka är företagare?

Förutom att se på operativa företagsledarens status innan steget över till företagandet kan det också vara värt att se på andra "egenskaper" i gruppen företagare. Kvinnor är med 30 procent fortfarande underrepresenterade som företagare.^{169, 170} Statistiken om operativa företagsledare finns inte för alla länder, däremot visar statistik om arbetsgivare att kvinnors andel i Sverige är något lägre än i andra OECD-länder. Det kan dock noteras en liten ökning sedan år 2008 vilken också avspeglas regionalt, i 52 av 60 FA-regioner har andelen kvinnliga företagare ökat. Att kvinnors andel av företagandet inte ökar mer har naturligtvis med kvinnors låga etableringsfrekvens att göra som sedan sekelskiftet ligger kvar på andelsnivåer kring 31 procent av de nystartade företagen totalt. Flera hinder för kvinnor att välja företagandet har lyfts fram så som ekonomiska osäkerheter samt lägre trygghet än en anställning.¹⁷¹ Statistiken visar också att kvinnor och män driver företag i alla branscher, men i olika omfattning. Få kvinnor leder exempelvis företag inom bygg samtidigt som män i mindre utsträckning har företag inom personliga tjänster. Även i detta sammanhang slår traditionella könsroller igenom.

Utbildningsnivån hos kvinnor är högre bland operativa företagsledare, vilket inte är oviktigt i detta sammanhang. År 2018 hade 47 procent av företagsledande kvinnor en eftergymnasial utbildning, vilket kan jämföras med 35 procent för män, vilka oftare har en gymnasial utbildning som högsta utbildningsnivå. Om fler kvinnor väljer att bli företagare borde det också ha positiva effekter på företagandet generellt och utifrån ett kompetensperspektiv.¹⁷² Utbildningsnivån är dock generellt något lägre bland företagare jämfört med anställda. Det kan således vara indikation på behovet av att göra vissa kunskapshöjande insatser hos företagsledare. Inte minst i mycket glesa

¹⁶⁴ Holmquist C, Lindmark L (2019). Demografins betydelse för entreprenörskap i Norrlands inland. I *entreprenörskap för en levande landsbygd* (Red. Karl Wennberg), Familjen Kamprads stiftelse.

¹⁶⁵ Landström H Löwegren M (2008). *Entreprenörskap och företagsetablering: från idé till verklighet*. Studentlitteratur

¹⁶⁶ ESPON (2020). *Technological Transformation & Transitioning of Regional Economies*, T4.

¹⁶⁷ Tillväxtverket ska genomföra insatser för att främja besöksnäringens omställning och utveckling genom affärs-produktutveckling.

¹⁶⁸ Verksam.se drivs av Tillväxtverket tillsammans med andra myndigheter och ger råd och vägledning för att starta och driva företag.

¹⁶⁹ Tillväxtverket (2015) *Kvinnors företagande*. Slutrapport

¹⁷⁰ Tillväxtanalys (2018) *Främja kvinnors företagande – en statistiksammanställning*.

¹⁷¹ Tillväxtverket (2020). *Mångfald I näringslivet. Företagandet bland kvinnor, personer med utländsk bakgrund och unga 2004-2017*. Rapport 0310

¹⁷² Tillväxtverket (2015). *Främja kvinnors företagande 2011 - 2014*. Slutrapport

landsbygdsregioner som har mycket låga andelar eftergymnasialt utbildade män. Även här gäller att välja ett angreppssätt som är anpassat till målgruppen i olika delar av landet och inte minst till den aktuella situationen med corona-pandemin och ett ökat behov av exempelvis digitala kunskaper¹⁷³.

Tabell 5 Utbildningsnivå bland företagsledare år 2018 - som andel av samtliga kvinnor respektive män i procent, regiontyper

	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Eftergymnasial utbildning		Okänd	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
Storstadsregioner	14	8	43	37	43	54	2	1
Täta blandade regioner	19	11	52	49	28	40	1	1
Glesa blandade regioner	20	12	55	51	25	36	0	1
Tätortsnära landsbygdsregioner	21	12	56	49	23	39	0	1
Glesa landsbygdsregioner	23	14	56	51	20	34	0	0
Mycket glesa landsbygdsregioner	22	14	61	54	16	32	0	1
Riket	17	10	48	42	35	47	1	1

Källa: SCB/Lisa

Äldre som företagare

Åldersstrukturen hos företagsledarna är en faktor som ger en indikation på anpassningsbehovet av olika insatser regionalt och lokalt. Den formella utbildningsnivån bland företagare i olika delar av landet avspeglas naturligtvis också i demografiska strukturer och olikheter. I regioner med stora demografiska obalanser och utflyttning är äldre företagare klart överrepresenterade.

Men operativa företagsledare 60 år och äldre är i majoritet i nästan alla andra FA-regioner, vilket också motsäger mediernas bild av unga som sinnebilden för företagandet.¹⁷⁴ Närmare en tredjedel av samtliga företagsledare är 60 år och äldre och i glesa landsbygdsregioner är andelen ofta över 40 procent. Andelen yngre företagsledare under 30 år är däremot knappt 6 procent. Könsskillnaderna är dock ganska små i detta avseende, oberoende typ av region.

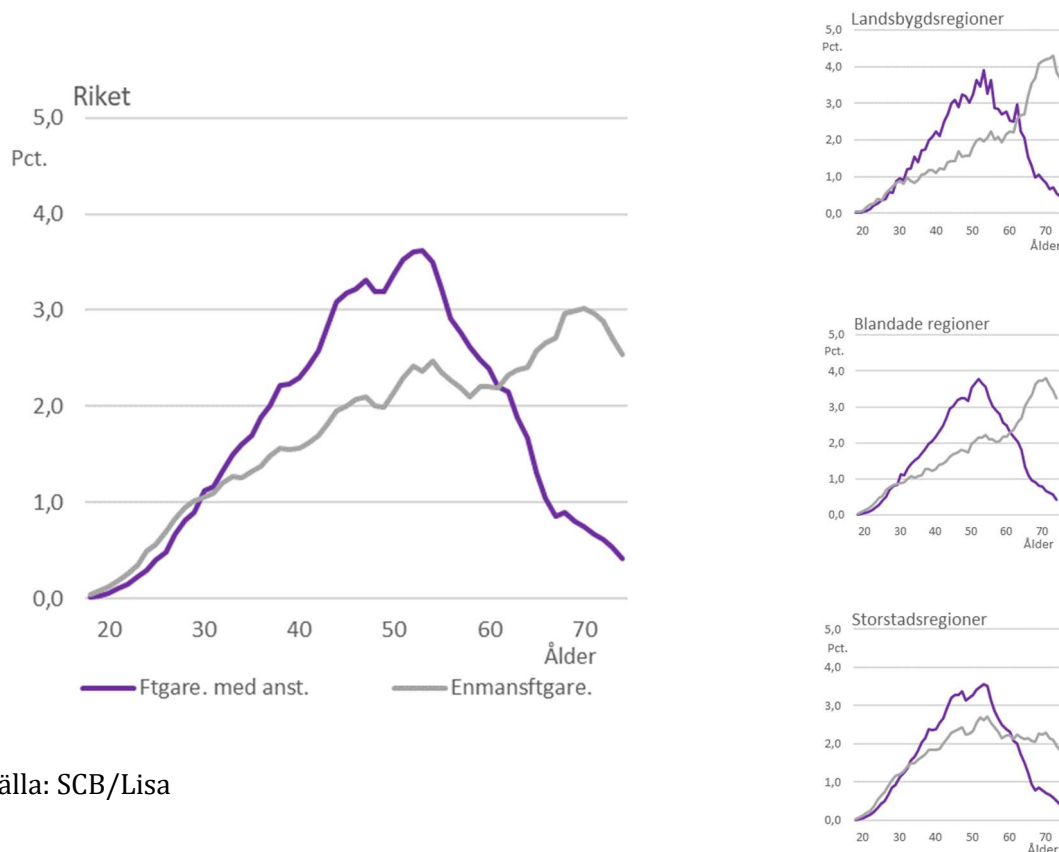
Åldern har dock viss betydelse för formen av företagande. Enmansföretagandet ökar med åldern, företagandet med anställda visar däremot en kurva med en topp kring 50-årsåldern. Detta mönster upprepas i samtliga tre regiontyper. När det gäller enmansföretagande avviker storstadsregioner från övriga med svagt minskade andelar från och med 50-årsåldern. I de övriga regiontyperna tilltar enmansföretagandet däremot markant från och med 60-årsåldern. Inte minst i ett perspektiv av demografiska förändringar och åldrande samhällen är det viktigt att synliggöra de äldres företagande. Visserligen kan det tyda på strukturella problem och företagande som en nödvändighet, men det kan också vara ett tecken på fördelen med äldre företagare när det gäller att använda uppbyggda kunskaper som resurs i näringslivet och ekonomin. Kunskap om äldre egenföretagare har ökat. Studier visar att äldre företagare är mer optimistiska, startar företag som överlever längre, är en aktiv grupp bland företagare samt har ett högre

¹⁷³ Wernberg J (2020). Små och medelstora företags digitala omställning efter Pandemin. Entreprenörskapsforum.

¹⁷⁴ Holmquist C, Sundin E. (2019). Äldre som företagare – finns de? Entreprenörskapsforum. S.3

välstånd än för jämförbara anställda. Det har också visat sig vara ett attraktivt sätt att hålla sig kvar på arbetsmarknaden.^{175,176}

Figur 58 Företagsledare i företag med anställda samt enmansföretagare efter ålder och regiontyper, 2018, procent

Källa: SCB/Lisa

3.3 Sysselsättningsförändring och sysselsättningsdynamik i företag

I vilken takt arbetstillfällena skapas och försvinner beror på faktorer som teknisk utveckling, efterfrågeförändringar, konkurrensförhållanden och möjlighet att bedriva internationell handel med olika typer av varor och tjänster. En alltmer globaliserad ekonomi har över tiden bidragit till ökat konkurrensstryck regionalt och lokalt och samtidigt medfört oro för neddragningar och nedläggningar av jobb och arbetstillfällena.¹⁷⁷

Den internationella konkurrensen kräver utveckling hos företagen och i näringslivet för att matcha omvärldens föränderliga krav. Sällan är dock förändringar, såsom enskilda nystartade företag, nyanställningar, uppsägningar och konkurser stora nog för att registreras av allmänheten. Men vid vissa tillfällen får förändringar större uppmärksamhet eftersom det även kan påverka övriga delar av näringslivet och ekonomin lokalt, regionalt

¹⁷⁵ Holmquist C, Sundin E. (2019).

¹⁷⁶ Aldén L, Hammarstedt M (2017). Self-employment and life satisfaction among the elderly. Linneaus University. Discrimination and Integration Studies.

¹⁷⁷ Widerstedt B (2008). Permanent förändring. Globalisering, strukturomvandling och sysselsättningsdynamik. Bilaga 7 till Långtidsutredning 2008.

och även nationellt. Sverige har historiskt sett lyckats väl med att ta tillvara på de möjligheter till högre tillväxt och ett högre välstånd som globaliseringen ger.¹⁷⁸ Under senare år har dock insikten vuxit fram om att det inte bara finns vinnare av globaliseringen utan också regioner, platser och samhällsgrupper som har förlorat på denna.¹⁷⁹

En dynamisk företagssektor är en fördel för att komma ut från corona-krisen

Sedan förra krisen år 2008–2009 har antalet sysselsatta i företag i näringslivet vuxit med över 2 procent årligen i Sverige. Omkring 66 procent av samtliga sysselsatta i Sverige finns numera i företag, vilket är fler än EU-genomsnittet (61 procent).¹⁸⁰ Det finns visserligen EU-länder med större jobbtillväxt inom, och andelar för, företagssektorn men sammantaget har Sverige ett bra utgångsläge att ta till sig utmaningen att återställa landet efter den pågående corona-krisen.

I nuläget ligger fokus på att ”övervintra” Corona-krisen med kortsiktiga åtgärder för att på så sätt hålla livskraftiga företagens verksamhet i gång. På ungefär samma sätt görs i många länder världen över.¹⁸¹ Det är ännu relativt osäkert hur krisen utvecklas framöver. Säkert är dock även den här gången att de ekonomiska effekterna av krisen fördelas ganska ojämnt mellan olika delar av samhället och regionalt. Beräkningar på europeiska regioner har visat att konsekvenserna av corona-krisen inte nödvändigtvis avspeglar de regionala epidemiologiska påfrestningarna utan snarare är avhängig regioners ekonomiska karakteristika.¹⁸² Det är också på så sätt ett regionalt perspektiv kan vara viktigt för att bygga upp ekonomin igen. Eventuella åtgärder bör anpassas till förutsättningarna regionalt och även utgå från ett någorlunda långsiktigt perspektiv.¹⁸³ Detta eftersom ett kortsiktigt omställningsstöd inriktat på att bevara företag innebär vissa risker då det också begränsar strukturomvandlingen. Även utifrån ett sådant perspektiv är kunskaper om företagets dynamik och förnyelseförmåga en viktig faktor och hävstång för att få igång återhämtning liksom vid förra krisen år 2008 (Figur 60).

Sysselsättningsdynamiken avspeglas i både växande och krympande arbetsställen. Dynamiken i jobbskapande kan illustreras genom att dela upp förändringen i fyra olika komponenter. De första två ger positiva förändringar och avser ökad sysselsättning i nya arbetsställen samt genom att befintliga arbetsställen växer. Totalt gav det 410 000 nya jobb i Sverige under år 2018, som kan ses som ett år med högkonjunktur. De två andra komponenterna förorsakar en minskad sysselsättning till följd av att arbetsställen läggs ned eller krymper. Sammanlagt motsvarar detta ett negativt netto på 360 000 arbetstillfällen. I Figur 61 visas de olika komponenternas relativa storlek för olika regiontyper. Strecket visar den procentuella förändringen av antalet sysselsatta. Det är anmärkningsvärt att nästan två av tre jobb skapas på arbetsställen i befintliga företag under år 2018. I samtliga regiontyper återfinns ungefär samma förändringsstruktur. Omslutningen av nya och försvunna jobb är dock störst i mycket glesa landsbygdsregioner, vilket kan tyda på underliggande strukturella problem som tycks medföra en större dynamik än i övriga delar av landet.

¹⁷⁸ Braunerhjelm P et al (2009). Hur ska Sverige möta globaliseringen? Ekonomisk debatt nr 5, årgång 37.

¹⁷⁹ Rodríguez-Pose, A (2017) The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 11 (1). pp. 189-209. ISSN 1752- 1378

¹⁸⁰ Eurostat.eu

¹⁸¹ OECD <https://www.oecd.org/coronavirus/en/> (besökt 2021-02-14)

¹⁸² Conte A, Lecca P, Salotti S and Sakkas S (2020). The territorial economic impact of COVID-19 in the EU. A RHOMOLO Analysis. Territorial Development Insights Series, JRC121261, European Commission.

¹⁸³ Tillväxtanalys (2013). Näringspolitik i kriser – Vad kan vi lära av finanskrisen 2008–2009?

Under sämre tider försvinner visserligen relativt sett fler arbetstillfällen i nedlagda och krympande arbetsställen hos företagen, men även då tillkommer jobb i nya och växande företag. Till och med under krisåret 2009 skapades 330 000 nya jobb. Anmärkningsvärt är att jobbtillväxten från nystartade företag blir viktigare under krisen. Relativt fler jobb har skapats i nya företag medan jobbtillväxten är betydligt lägre i befintliga företag. Frågan är dock om det även gäller under covid-19-pandemin. Mycket tydligare än under förra krisen finns det branscher som går relativt bra. Det kan mycket väl vara så att rekrytering av lämplig arbetskraft till företag är enklare under denna kris eftersom efterfrågan är relativt asymmetrisk och företag med goda framtidsutsikter borde ha en stor konkurrensfördel.

Regioners sysselsättningsutveckling avspeglar tidigare kriser

Regioners sysselsättningsutveckling samvarierar i grova drag med det allmänna ekonomiska läget. Den underliggande näringslivsstrukturen orsakar dock mer eller mindre stora avvikelser från riksgenomsnittet. I Figur 62 ovan blir tydligt att utvecklingen ut från förra krisen 2008 inte var densamma för alla FA-regioner. Visserligen har de flesta FA-regioner snabbt kommit i gång med jobbtillväxten, men i flera FA-regioner har förändringen varit negativ. Det snabba förloppet visar också på hur mycket regioner är exponerade mot globala händelser. På samma sätt verkar även konjunkturella avmattningar som i mitten av undersökningsperioden slå olika regionalt.

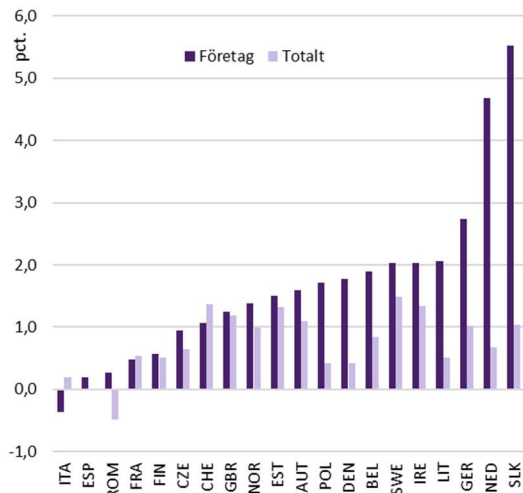
I bästa fall är det inte samma region som drabbas gång på gång av svårigheter och försvunna jobb. I värsta fall kan en kontinuerligt negativ eller svag sysselsättningsstillväxt i företag vara ett tecken på underliggande strukturella problem i regionen. Enligt beräkningarna finns 16 FA-regioner med negativ sysselsättningsutveckling i företag sedan år 2008. Den goda nyheten är att dessa inte kan relateras till en specifik regiontyp. Både blandade FA-regioner med större städer samt glesa landsbygder ingår i denna grupp. Många av dessa FA-regioner är dock kända för sina industriella traditioner och har behövt utstå kraftiga bakslag under finanskrisen år 2008.

Det går att ta med sig två lärdomar. För det första finns knappast någon enhetlig strukturomvandlingsprocess. Alla regioner och platser följer sin egen, specifika utvecklingsväg.¹⁸⁴ För det andra, att driva på en gynnsam strukturomvandling är ingen enkel uppgift. Som exemplen på industriregionerna ovan indikerar kan det ta tid att återhämta sig från externa chocker. Snabba regionala förflyttningar mot en annan ekonomisk bas är dessutom mycket sällsynta. Det tar helt enkelt tid innan nya investeringar kommer igång samtidigt som det också tar tid att flytta och omskola arbetskraften.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Tillväxtanalys (2011). Föreställningar om regional sårbarhet. WP/PM 2011:53

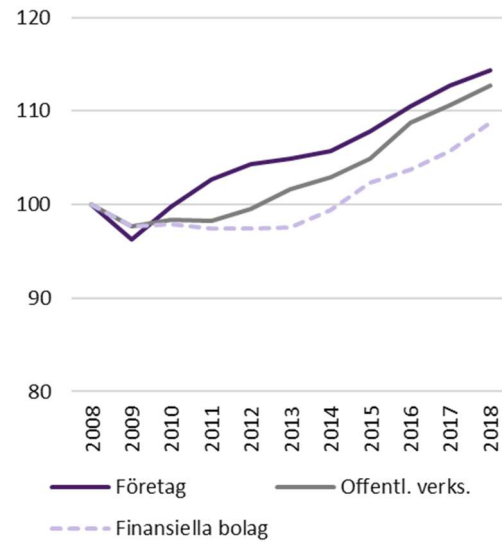
¹⁸⁵ Iammarino S et al (2017). Why Regional Development matters for Europe's Economic future. WP 07/2017. EU-Directorate General for Regional and Urban Policy.

Figur 59 Genomsnittlig årlig sysselsättningstillväxt i företag samt totalt, EU+ESS länder 2009-2018

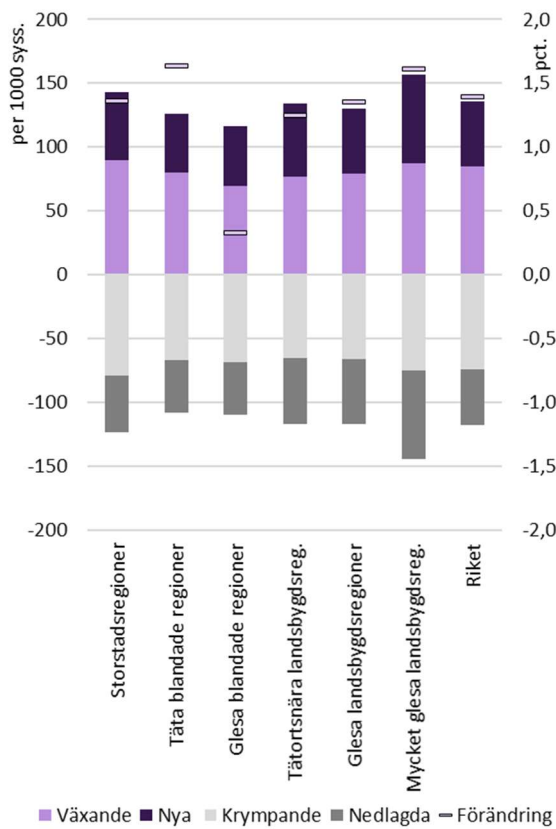
Källa: Eurostat

Figur 60 Utveckling av antal sysselsatta i olika ekonomiska sektorer, 2008-2018 (index)

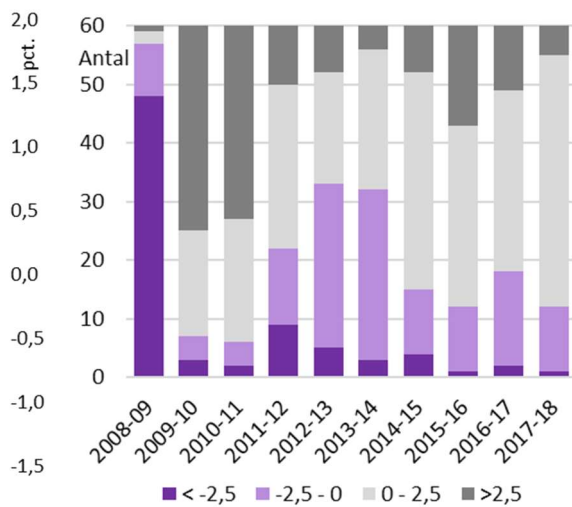
Källa: SCB/Lisa

Figur 61 Arbetstillfällena i växande, krympande, nya och nedlagda arbetsställen (2018) per 1000 sysselsatta i företagssektorn samt förändring under år 2018 efter regiontyper

Källa: SCB/Lisa

Figur 62 Antal FA-regioner med positiv respektive negativ sysselsättningstillväxt i företag, 2008/09 - 2017-18

Källa: SCB/Lisa

3.4 Kompetensförsörjning är avgörande för konkurrenskraften i företag och regioner

En konkurrenskraftig ekonomi behöver både spetskompetens och en hög allmän kompetens hos samtliga människor i arbetslivet. Sverige har en jämförelsevis hög nivå vad gäller formell utbildning och färdigheter.¹⁸⁶ Tillgången till rätt kompetens är avgörande för företagens möjligheter att växa och vara konkurrenskraftiga på kort och lång sikt och omfattar en del komplexa processer inom och utanför företagen.¹⁸⁷ Kompetensförsörjning har emellertid blivit ett generellt problem för företag även när konkurrenskraftiga löner kan tillämpas.¹⁸⁸ Eftersom företagen finns i olika regionala miljöer med specifika förutsättningar för kompetensförsörjning bör det alltid tillämpas ett territoriellt perspektiv i arbetet med att stödja och underlätta kompetensförsörjningen.

Demografiska underskott mellan antalet unga vuxna på väg in på arbetsmarknaden och de äldre på väg ut från arbetsmarknaden är en påtaglig signal om svårigheter med kompetensförsörjning i många delar av landet (se kapitel 3 ovan). Olika åldersstrukturer och flyttmönster regionalt är dock inte de enda faktorer som påverkar kompetensförsörjning, framför allt rörligheten mellan jobb inom regionen kan vara en viktig och intressant faktor att undersöka närmare.

Jobbytare sprider kunskaper mellan verksamheter

Förutom att jobbytare ger upphov till det dominerade flödet på arbetsmarknaden finns också andra skäl att undersöka gruppen. Det har visat sig att jobbytare även illustrerar förändringsvilja i både matchning, inkomst- och yrkesmässigt hänseende.¹⁸⁹ Att fler byter jobb borde således innebära att matchningen och kompetensförsörjning på arbetsmarknaden förbättras.

Jobbytare definieras som personer som byter jobb och varit sysselsatta vid två efterföljande årgångar.¹⁹⁰ Varje år byter var åttonde sysselsatt jobb. Bland sysselsatta hos företagen är frekvensen 15 procent. Skillnader mellan kvinnor och män har minskat avsevärt över tid och år 2018 var det lika vanligt för kvinnor att byta jobb som för män. Inom näringslivet uppvisar kvinnor, enligt våra beräkningar, en om tre procentenheter större sannolikhet att byta jobb än män. Detta är en mycket viktig förändring eftersom bristande rörlighet ofta brukar anges som en förklaring till inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män. Faktorer relaterade till föräldraskap gör dock att kvinnor tjänar mindre på att byta jobb än män.¹⁹¹ På sikt borde löneskillnaderna minska om vi antar att jämställdheten mellan kvinnor och män fortsätter att förbättras. Men, även näringslivet borde i ännu högre utsträckning använda sig av lönerna och löneutveckling som hävstång för att locka till sig kompetenta kvinnor, vilka redan i dag har betydligt fler utbildningsår än män (Figur 64).

¹⁸⁶ OECD (2019). Skills Matter. Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris

¹⁸⁷ Tillväxtverket (2020). Kompetensförsörjning <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/kompetensforsorjning/regional-kompetensforsorjning/genomforda-projekt.html>

¹⁸⁸ Svensk Näringsliv (2020). Näringslivets underliggande kompetensbehov och rekryteringsmönster. Svenskt näringslivs rekryteringsenkät 2020.

¹⁸⁹ Andersson F W, Andersson J, Poldahl A (2014). Sannolikhet att byta jobb.

¹⁹⁰ Uppgifter baseras på Företags och arbetsställens dynamik (FAD) och hämtas från LISA/SCB

¹⁹¹ Reshid A (2017). The gender gap in early career wage growth: the role of children, job mobility and occupational mobility. IFAU working paper.

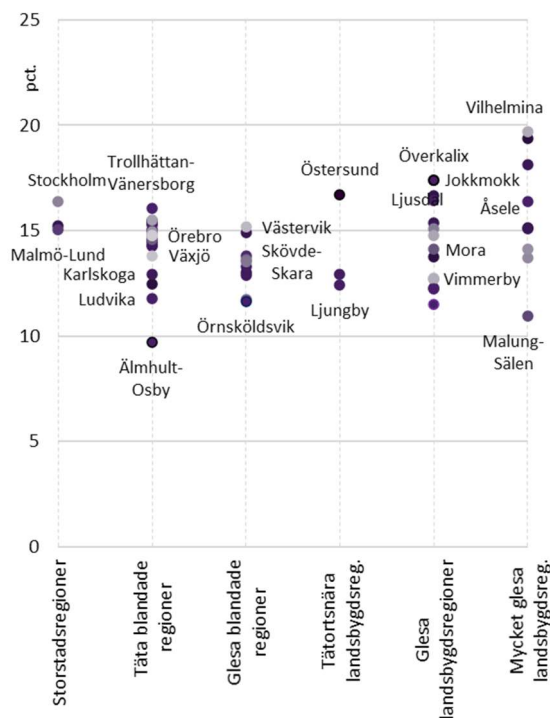
Innan regionala skillnader beskrivs behöver också nämnas att jobbytesfrekvensen avtar med åldern. Sysselsatta i början av arbetslivet mellan 25–29 år byter jobb tre gånger oftare än sysselsatta i åldersgruppen 55–59 år. Det har delvis med ungdomars etablering på arbetsmarknaden att göra, vilken har förskjutits uppåt i åldrarna på grund av en allt längre utbildningstid. I detta sammanhang ska det dock ses som en påminnelse om demografiska olikheter mellan regioner som borde få inverkan på jobbyten regionalt.

Jobbyten inom regioner viktigt för det regionala lärandet

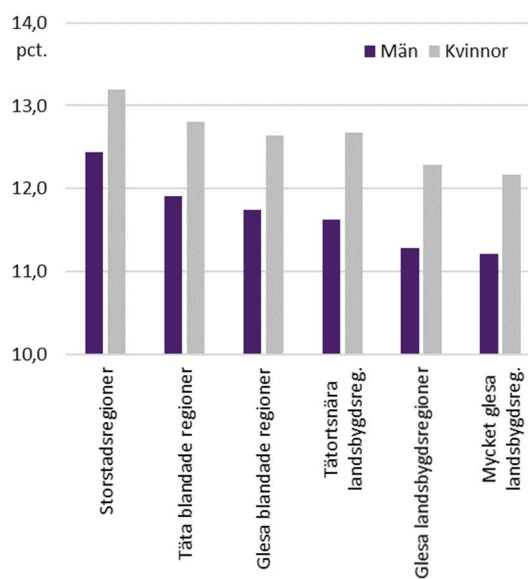
Det finns ett starkt stöd i forskningslitteraturen för att arbetskraftens rörlighet leder till kunskapsspridning, bättre matchning och högre produktivitet regionalt.¹⁹² Jobbyten inom regionen borde därför anses som en lämplig indikator för att avspegla en del av det regionala lärandet. Detta eftersom andra företag kan ses som platser där anställda får eller förnyar sina kompetenser och kunskaper medan de arbetar.¹⁹³ De t förvärvade kunskaperna sprider sig sedan vidare när män och kvinnor byter till jobb i andra företag och arbetsställen.

95 procent av samtliga jobbyten under ett år och mellan företag sker i samma FA-region. Tidigare undersökningar¹⁹⁴ på en längre tidsperiod än vi här har tillgång till visade på något större jobbytesfrekvenser i storstads-FA-regioner.

Figur 63 Jobbytarfrekvens i procent inom företagssektor som genomsnitt för perioden 2015–2018, FA-regioner

Figur 64 Genomsnittligt antal utbildningsår i företagssektorn år 2018, efter regiontyper

Källa: SCB/Lisa

Källa: SCB/Lisa

¹⁹² Andersson M, Thulin P (2008). Globalisering, arbetskraftens rörlighet och produktivitet. Globaliseringsrådet.

¹⁹³ Westerman J (2020). Motives matters – intrinsic motivation i work learning and labor market performance. Avhandling. Stockholms Univeristitet.

¹⁹⁴ Andersson M, Thulin P, s 48.

Mindre FA-regioner visade på betydligt lägre frekvenser. I Figur 63 ges en översikt på jobbyten i FA-regioner och inom företagssektor uppdelad efter typer av regioner under perioden 2015–2018. Skillnaderna mellan de olika typerna är mindre än vad vi förväntade oss utifrån tidigare resultat. I genomsnitt har mindre FA-regioner till och med en något högre bytesfrekvens än större FA-regioner.

Det är naturligtvis en mycket positiv utveckling, särskilt med hänsyn till många mindre FA-regioners besvärliga förutsättningar vad gäller företagsstruktur och demografi. Vad kan vara anledning till en sådan förändring? Rörligheten samvarierar med konjunkturen. Många glesa landsbygds-FA-regioner har upplevt en relativt god ekonomisk utveckling under denna period. I flera FA-regioner är andelen sysselsatta i företag mindre och konkurrensen om arbetskraft mellan företag kan vara stor. Den stora spridningen mellan olika FA-regioner gör det dock svårt att tala om ett trendbrott. Storstadsregionerna ligger även i denna sammanställning relativt bra till och förmodligen kvarstår att "matchningen" på jobbyten är något bättre, vilket vi visar i följande avsnitt.

Utbildningskarriären slutar ofta i storstadsregioner

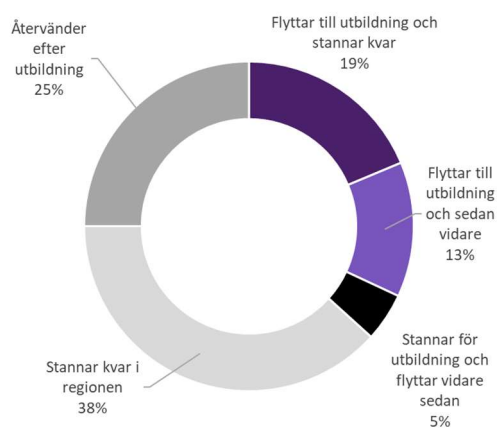
Vi har i tidigare kapitel visat att flyttnettot i hög grad är beroende av flyttfrekvensen i åldersgruppen 20-25 år. Detta indikerar att flyttströmmarna har att göra med utbildningsval och yrkeskarriär. I detta avsnitt följer vi ungdomar födda 1990 och 1991 och deras utbildningsresa från slutet av gymnasieutbildning år 2008/09 fram till år 2018, då flertalet har lyckats få in en fot på arbetsmarknaden. Vi utgår från 256 000 personer som finns i statistiken under hela perioden 2008–2018, varav 92 000 skaffar sig en minst treårig eftergymnasialutbildning under samma period.

I Figur 65 redovisas dessa individers "utbildningskarriärer" fram till första jobbet år 2018 som nyexaminerad. Utifrån denna sammanställning kan man konstatera att den största delen (38 procent) aldrig lämnar sin ursprungliga FA-region under hela perioden fram till 2018. I FA-region Stockholm stannar till och med 64 procent av ungdomskohorten i den egna regionen. Något mindre är andelen i FA-region Malmö (53 procent) och Göteborg (43 procent). Även FA-region Umeå har en majoritet av "stannare". Tillgång till ett stort utbud av utbildningar och ett befintligt socialt nätverk kan vara en förklaring varför många finns kvar i samma regionala miljö. På andra änden av listan finns 15 FA-regioner där det av givna skäl inte är möjligt stanna kvar för att genomföra en högre utbildning.

Näst störst är gruppen återvändare (25procent), det vill säga individer som efter studier återvänder till sina hemregioner. Skillnader mellan FA-regioner är dock stora. Minst antal återvändare finns i FA-regionerna Umeå, Karlstad, Örebro och Växjö som samtliga är etablerade universitetsstäder men till synes är mindre lockande för unga nyexaminerade från den egna regionen att återvända till. Relativt många återvändare finns däremot i FA-regionerna Kalmar, Eskilstuna, Skellefteå, Östersund och Vansbro. Resterande 37 procent av individer utgörs av flyttare som antingen stannar kvar i utbildningsregionen eller flyttar vidare efter utbildning.

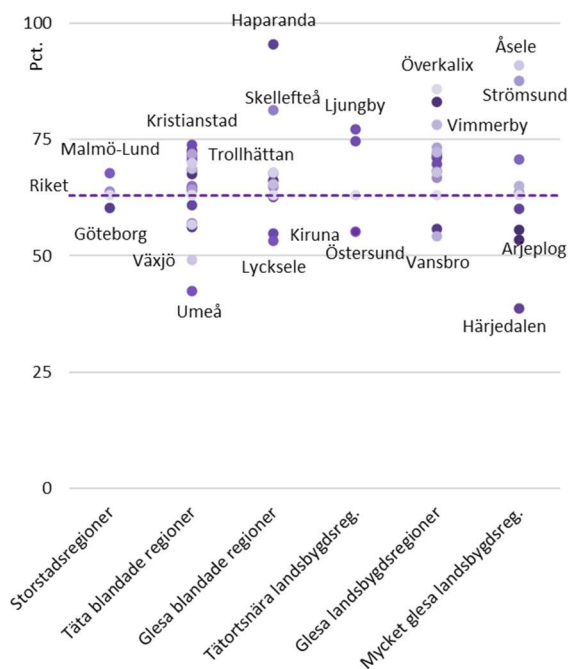
Som framgår av Figur 66 dominerar högutbildade "stannare" och återvändare i samtliga FA-regioner i slutet av undersökningsperioden. Anmärkningsvärt är dock att det finns skillnader mellan FA-regioner inom samma regiontyp. Det visar sig att FA-regioner som Trollhättan, Kristianstad, Haparanda, Överkalix med flera är mycket beroende av individer med koppling till regionen. FA-regionerna Växjö, Umeå, Lycksele, Kiruna, Östersund, Vansbro och Härjedalen tycks attrahera relativt flera "flyttare", alltså individer som inte har en uppenbar relation till den region de flyttar till.

Figur 65 Rörlighet bland en kohort högskoleexaminerade – andel individer med olika utbildningskarriärer under perioden 2008-2018, procent

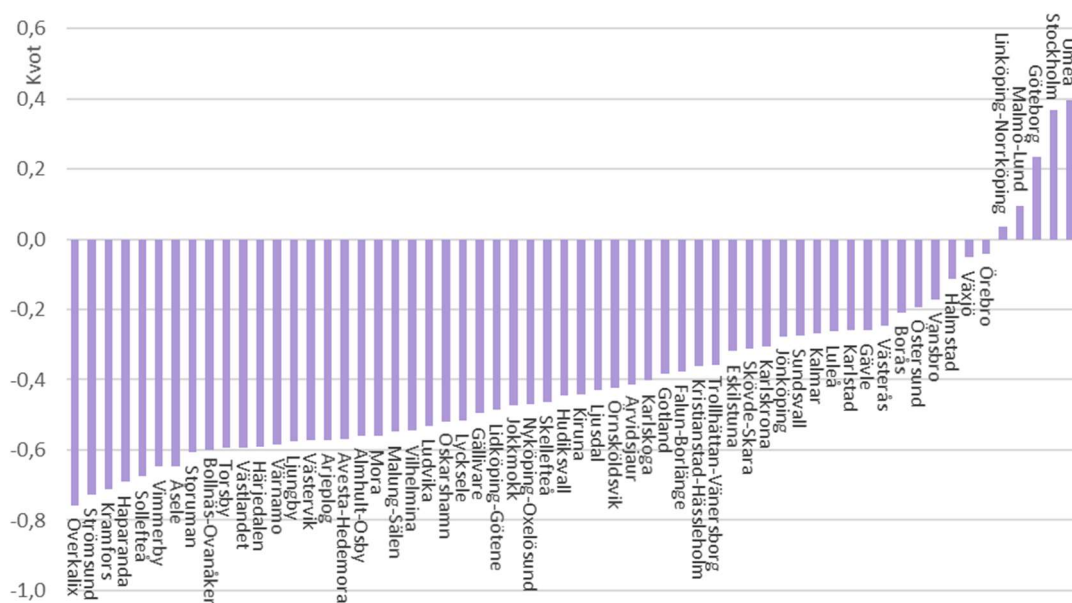
Anm: avser individer födda 1990/91 som avslutade en treårig eftergymnasial utbildning fram till senast år 2018.
Källa: SCB/Lisa

Figur 66 Andel nyexaminerade som stannar eller återvänder till FA-regionen för jobb i näringslivet fram till år 2018

Källa: SCB/Lisa

Figur 67 Kvot mellan avsändare och mottagare av personer som genomgår en högre utbildning efter FA-regioner, 2018

Källa: SCB/Lisa

Även om vår undersökning täcker relativt få individer över en begränsad tidsram framkommer några anmärkningsvärda mönster. *Återvändare* är den huvudsakliga källan på kort sikt för näringslivets försörjning med högutbildade i FA-regioner utanför storstadsregioner och FA-regioner med högskolor. I samtliga FA-regioner med högskolor rekryterar näringslivet en betydande del av högutbildade ur gruppen som *stannar* kvar i FA-regionen. I FA-regionerna Karlstad och Malmö ligger denna andel på över 50 procent. När det gäller *flyttare* återspeglas ovan beskrivna mönster också i rekrytering av högutbildade i näringslivet. Det är mer än relevanta indikationer på kompetensförsörjning med högutbildade regionalt. Forskning har på sistone också närmare undersökt mekanismer mellan nyexaminerades rörlighet och rekrytering i näringslivet. Företag i mindre regioner och även övriga universitetsregioner gynnas i mycket mindre utsträckning av det växande antalet högutbildade.¹⁹⁵ Att även högskoleregioner kan ha ett problem i detta avseende¹⁹⁶ kan tyda på ännu större svårigheter vad gäller högskolans spridningsfunktion regionalt. Forskare påpekar att rörligheten av nyexaminerade framför allt gynnar företagen i storstadsregioner som kan betala högre löner än många företag i andra regioner.¹⁹⁷ Det är därför inte överraskande att det uppstår stora skillnader mellan antalet individer som lämnade FA-regioner för högre utbildningar och antalet mottagna nyexaminerade individer i slutet av perioden. Enligt våra beräkningar resulterar omfördelningen av nyexaminerade till ett överskott i 5 FA-regioner: Umeå, Stockholm, Göteborg, Malmö och Linköping. Resterande 55 FA-regioner har ett mer eller mindre stort underskott i detta avseende (Figur 67).

Kunskaps- och kompetensförsörjning i företagen är avgörande för att klara internationell konkurrens och för att hantera samhällsutmaningarna. En framgångsrik kompetensförsörjningsstrategi behöver involvera många aktörer på olika samhällsnivåer men framför allt behöver den ta hänsyn till olika marknadsmekanismer för att hitta rätt hävstång i olika delar av landet. Arbetskraftens rörlighet när det gäller val av utbildningskarriärer, jobbyten och flytt mellan regioner bjuder på komplexa mönster som utgör basen för många specifika lösningar i olika delar av landet.

3.5 Ett näringsliv i förändring

Konkurrensen leder till ständigt nya krav på förnyelser och anpassningar hos företagen. På aggregerad nivå, för länder och regioner kommer det till uttryck i strukturomvandling och en förflyttning av arbetskraft från näringsgrenar med lågt förädlingsvärde och dålig lönebetalningsförmåga till näringar med högre förädlingsvärde och bra lönebetalningsförmåga. Av olika skäl fungerar sådana mekanismer inte perfekt bland annat eftersom arbetskraft och företag också väger in andra faktorer än rent ekonomiska. På längre sikt kommer det dock alltid till en omfördelning av arbetskraft mellan branscher, industrier och regioner som då kan användas för att illustrera strukturomvandlingen.

Historiskt sett har strukturomvandlingen visat sig som övergång från ett samhälle präglat av jordbruk till ett samhälle som dominerat av industri och senare av olika tjänster. Samtliga länder genomgår en liknade långsiktig transformation.¹⁹⁸ Sverige ligger

¹⁹⁵ Eriksson R, Rodríguez-Pose A (2017). Job-related mobility and plant performance in Sweden. *Geoforum*. 83, pp 39-49. ISSN 0016-7185

¹⁹⁶ Eklund, J., Eriksson, R. & Lundberg J (2019). Ska jag stanna eller flytta? En analys av nytexaminerade studenters flyttmönster. Cerum-report 55

¹⁹⁷ Eliasson K, Westerlund O (2019). Graduate migration, self-selection and urban wage premiums across the regional hierarchy. Working Paper 2019:03 Tillväxtanalys.

¹⁹⁸ Schön L (2007). En modern svensk ekonomisk historia. Studentlitteratur (rev. uppl. 2014)

emellertid i framkant i denna utveckling, vilket tar sig uttryck i färre jobb inom tillverkning och fler jobb inom olika tjänstenäringsområden, men framför allt genom en ökande komplexitet av företagsrelationer inom och utanför landet.¹⁹⁹ Det innebär naturligtvis också att de flesta näringsgrenar är mycket heterogena vad gäller internationellt konkurrenstryck, kompetensbehov samt produktivitet. Framtiden kommer starkt påverkas av digitaliseringen. Även om jobb, arbetsplatser och företag kommer att förändras kontinuerligt kommer vissa arbetsuppgifter och företag ha det svårare att finnas kvar på sikt. Det finns ingen enighet kring konsekvenserna av digitaliseringen på specifika näringar. Transporter, handel, IKT och tillverkning bedöms förändras kraftigt²⁰⁰, men även sjukvård och offentliga myndigheter kan vara områden där digitalisering får stor påverkan.²⁰¹ Det väcker också tankar om hur olika regioner kan dra nytta av denna förändring, inte minst sådana regioner som har sämre förutsättningar att stå sig i den internationella konkurrensen.

Fortsatt minskning av jobb inom tillverkning

Även om bilden är förenklad är det angeläget att redovisa några siffror på strukturomvandling för att få ordning på storheterna. Under perioden 2008–2018 har 103 000 industrijobb försvunnit medan 390 000 jobb tillkommit inom olika tjänsteföretag. Därtill kommer ungefär 160 000 nya tjänstejobb inom offentlig verksamhet och 7000 jobb inom den finansiella sektorn som båda utelämnas i beskrivningen här. Det finns naturligtvis en lång rad faktorer och mekanismer bakom denna förändring, inte minst teknisk utveckling, efterfrågeförändringar, konkurrensförhållanden och möjlighet att bedriva handel. Den kraftiga befolkningstillväxten under de senaste åren har dock nästan per automatik medfört att efterfrågan på privata och offentliga hushållsnära tjänster såsom utbildning, vård eller restaurang och handel har ökat efterfrågan på arbetskraft.

Strukturomvandling innebär också att regionala skillnader blir tydligare.

Tillverkningsjobb har försvunnit i samtliga regioner och samtliga FA-regioner förutom i malmfälsregionen i Norr samt FA-region Vansbro mellan år 2008 och år 2018. En tredjedel av FA-regionerna tappade vart femte jobb inom tillverkning och utvinning. Regionala skillnader drivs också på av sysselsättningstillväxten inom tjänstenäringsområden, som visserligen är positiv i 54 av 60 FA-regioner, men störst i storstadsregionerna. Det finns inget direkt samband mellan försvunna tillverkningsjobb och nyskapade mer kvalificerade tjänstejobb²⁰² regionalt, vilket kanske ännu en gång antyder svårigheten att överflytta arbetskraft mellan branscher och sektorer inom regionerna och till verksamheter som ger samma avkastning som tillverkningsjobb tidigare gav i sådana FA-regioner.

¹⁹⁹ Tillväxtanalys (2016). Sverige i en sammanlänkad värld – slutrapport från uppdraget "Sverige i globala värdekedjor".

²⁰⁰ Tillväxtanalys (2020). Framtidens digitala kompetensbehov – en delphiinspirerad studie PM 2020:08.

²⁰¹ Industrins ekonomiska råd (2019). Klimatet, teknologin, demografin och produktiviteteten. Långsiktiga trender.

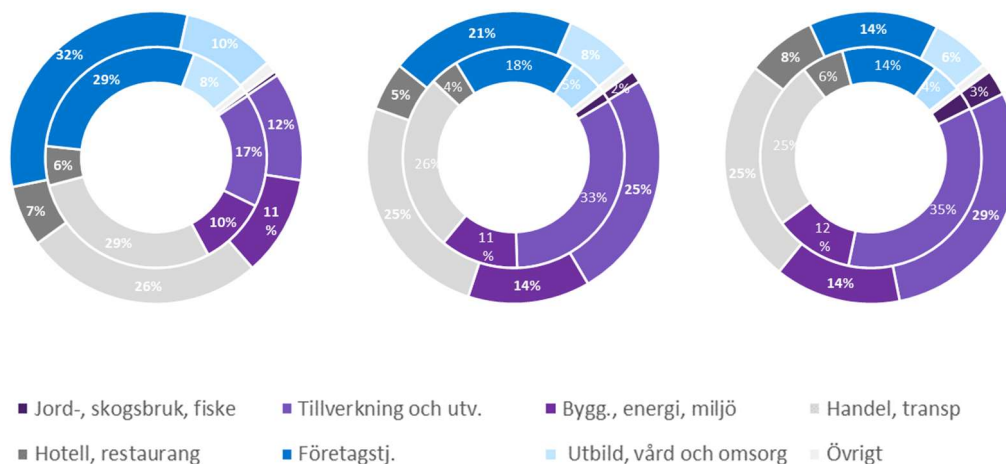
²⁰² Företagsnära tjänster som grovt informations- och kommunikationsverksamhet, finans- och försäkringsverksamhet, fastighetsverksamhet, verksamhet inom juridik, ekonomi, vetenskap och teknik, uthyrning, fastighetsservice, resetjänster och andra stödtjänster.

Figur 68 Andel sysselsatta i företag efter olika näringsgrupper år 2018 (yttre ring) och år 2008 (inre ring) efter regiontyper

Storstadsregioner

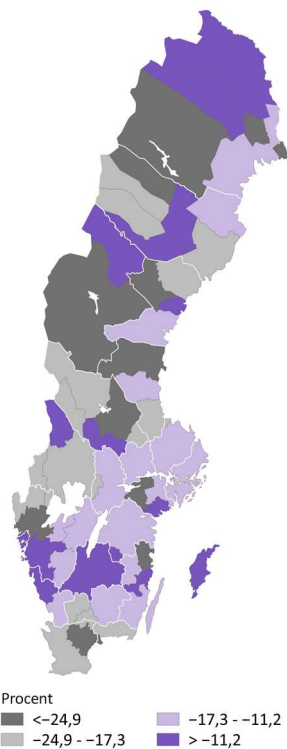
Blandade regioner

Landsbygdsregioner

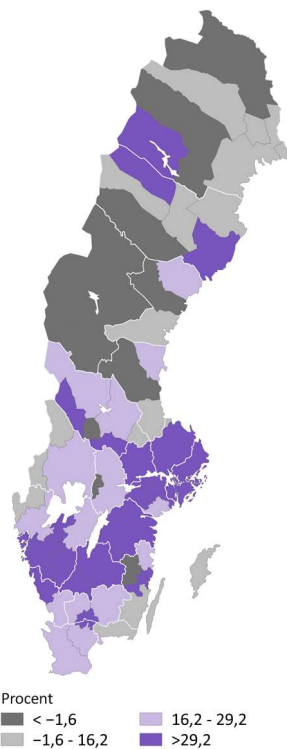
Källa: SCB/Lisa

Figur 69 Förändring antal sysselsatta (företag) inom näringsgren utvinning och tillverkn. 2008-2018, FA-regioner

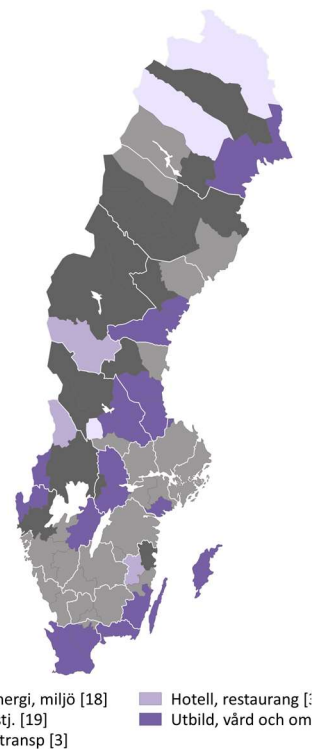
Källa: SCB/Lisa

Figur 70 Förändring antal sysselsatta (företag) inom näringsgren företagstjänster 2008-2018, FA-regioner

Källa: SCB/Lisa

Figur 71 Näringsgrupp med störst sysselsättningstillväxt (andel) under perioden 2008-2018, FA-regioner (företagssektor)

Källa: SCB/Lisa

I figuren nedan sammanfattas andelsförskjutningarna mellan näringsgrupper mellan år 2008 och år 2018 för storstadsregioner, blandade regioner (med större städer) och landsbygdsregioner. Det framkommer tydligt att tillverkning och utvinning fortfarande har stor betydelse för sysselsättning i stora delar av landet och inte minst i landsbygdsregioner. Andelsminskningar inom tillverkning kompenseras inte av ökande andelar i motsvarande tjänstenäringsgrupper, utan snarare av ökande sysselsättning inom offentligt finansierade tjänster som utbildning, vård och omsorg samt i besöksnäring.

Det borde vara intressant att komplettera generella drag på strukturomvandlingen med en strukturbild på nivå av FA-regioner. Detta eftersom det kan ge ledtrådar till eventuella utvecklingstrender längre ned i den svenska ekonomiska geografin. I kartan (Figur 71) visas näringsgruppen med störst andelsvinster i respektive FA-region. Där framgår att företagstjänsters sysselsättningsandelar ökar i knappt en tredjedel av FA-regionerna. Nästan lika många FA-regioner har byggnäringsgrupper eller utbildning, vård och omsorg som den relativt kraftigast växande näringen. Handel och transport samt hotell och restaurang har störst andelstillväxt i åtminstone tre FA-regioner. Andelsförskjutningar på denna grova nivå av näringsgruppen är dock ingenting annat än en indikator på strukturomvandling.

Strukturellomvandling på olika sätt – om diversifiering och koncentration

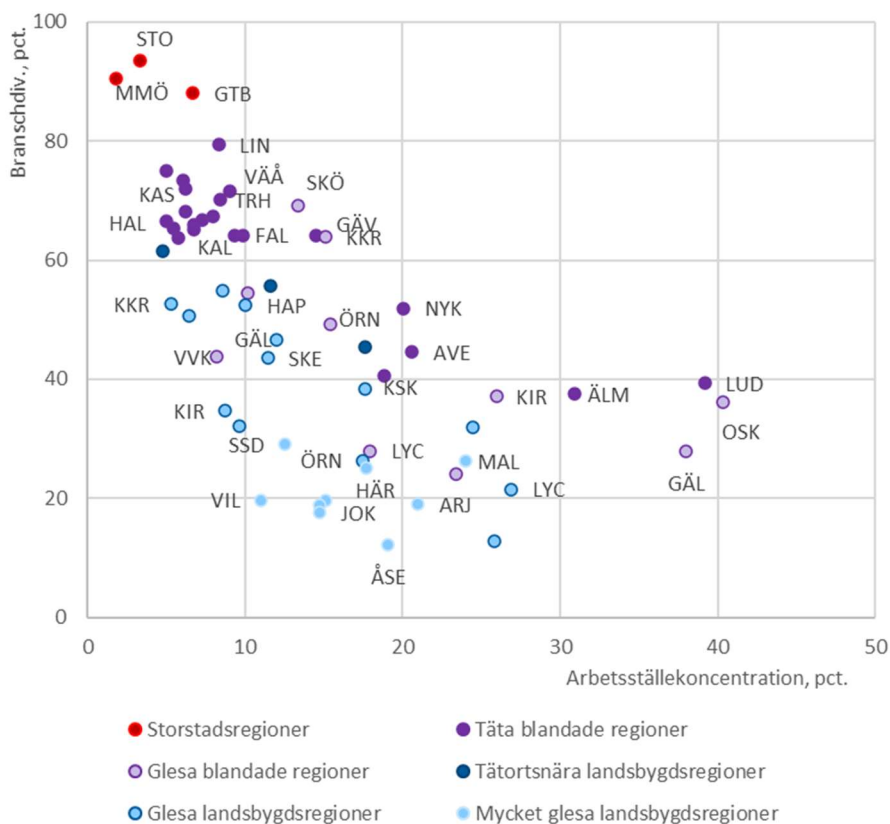
Andra övergripande mått som siktar på att beskriva näringsstrukturen regionalt är branschdiversifiering och arbetsställekoncentration. Det kan finnas ett ömsesidigt statistiskt samband mellan måtten som för övrigt illustreras i Figur 72. En hög koncentration av sysselsatta på få arbetsställen utesluter en bredare differentiering av sysselsatta mellan olika branscher och vice versa. Bredden på antalet näringar kan kanske tolkas som regionens förnyelsepotential, medan arbetsställekoncentration kan vara ett mått på sårbarhet.

Generellt har storstadsregioner och större FA-regioner en hög branschdiversifiering och låga värden på arbetsställekoncentration. Mindre FA-regioner visar i allmänheten en omvänd situation. Även om det finns undantag från regeln pekar det på mindre FA-regioners strukturella dilemma att inte kunna ha både förnyelse genom diversifiering och fortsatta stordriftsfördelar på samma gång. Det är inte helt orimligt att anta att omvandling först kan komma i gång när verksamheter läggs ned. I storstadsregioner är det emellertid fullt möjligt att ha flera parallella "kluster" av relaterade branscher som förnyas ständigt, men redan i gruppen blandade täta regioner som ofta har ett relativt stort beroende av enskilda storföretag och därtill kopplade kluster av företag kan det vara svårt med att hitta nya smarta specialiseringar. Det finns dock ingen tvekan om att omvandlingsprocessen behövs samtidigt som lite pekar på att marknaden själva kan lösa problemet. Det har snarare visat sig att en lyckad strukturomvandling i näringslivet lokalt och regionalt i hög grad sker i samspel med samhällsinstitutionerna.²⁰³ En laissez-faire strategi leder tvärtom sällan till en önskad regional omvandling på sikt i regioner utanför de största regionerna i ett land.²⁰⁴

²⁰³ Paulsson D (2019). Report on the implementation of smart specialisation in Sweden. Independent expert report.

²⁰⁴ Duranton G, Venables A (2019). Place-Based Policies: principles and developing country applications. Department of Economics Discussion Paper Series. University of Oxford.

Figur 72 Arbetsställekoncentration och branschdiversifiering inom näringslivet år 2018, FA-regioner (och regiontyper)

Källa: SCB/Lisa

För att komplettera bilden kan nämnas att både arbetsställekoncentration och branschdiversifiering har minskat under perioden 2008–2018. Sammanlagt handlar det om små förändringar, men det bör noteras att det ofta saknas kunskaper om vad som mer i detalj styr hur, var och i vilken utsträckning arbetstillfällena i tjänstesektorn ersätter jobb inom tillverkningen.²⁰⁵ Regionala omvandlingsprocesser är dock alltid mycket mer komplexa än generella indikatorer kan avspegla.

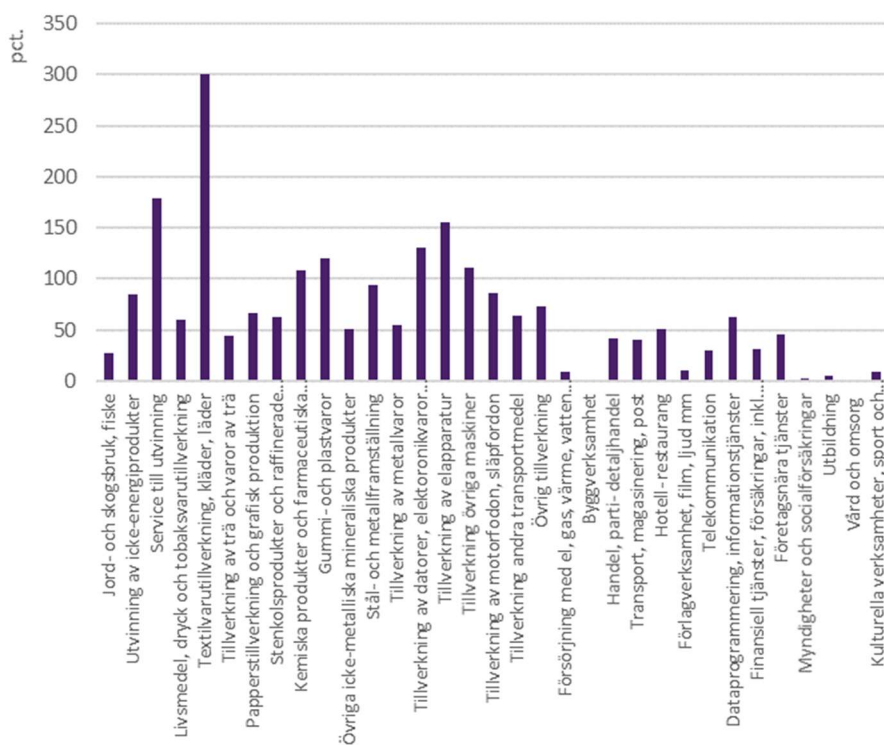
Internationellt konkurrensutsatt sektor och regional specialisering

Sverige är en liten och öppen ekonomi som i hög grad påverkas av utvecklingen på internationella marknader och globaliseringen. Inom olika sammanhang, men kanske främst inom ramen för lönebildning används begreppet *internationellt konkurrensutsatt sektor* för att understryka betydelsen av företag som påverkas av global konkurrens. Även om innovationer, rörligheten på arbetsmarknaden samt arbetskraftens utbildningsnivå är avgörande långsiktiga faktorer för Sveriges och Sveriges regioners konkurrenskraft, har även kostnadsläget och löneökningarna betydelse. Kommer arbetskraftskostnader i obalans på grund av kraftigt ökande löner eller förändrade växelkurser kommer även konkurrenskraften att förändras.

²⁰⁵ Andersson L-F, Eriksson R, Hane-Wijman E (2018). Växande obalanser. Ekonomisk debatt. Nr. 8 2018. Årgång 46

Det är inte bara industri och tillverkningsföretag som utsätts för internationell konkurrens. En ökande internationalisering gör att många fler företag och branscher påverkas av konkurrens från utlandet. Figur 73 ger en fingervisning om hur integrerad olika delar av näringslivet är internationellt genom att relatera import- och exportvärdet till produktionsvärdet i respektive näringsgrupp.

Figur 73 Öppenhet för handel - Export- och importvärde som andel av produktionsvärde i procent, näringsgrupper, 2016

Källa: OECD/TiVA-databasen

Näringsgrupper som har ett högt värde anses vara i större omfattning integrerade i internationella värdekedjor än sådana med låga värden. Många av dessa näringsgrupper räknas till varuproduktionen, men i diagrammet framkommer också att den internationella handeln med tjänster är relativt omfattande. Det hänger delvis ihop med att tillverkningsindustrin tjänstefieras, vilket innebär att tillverkningsindustrin allt mer baserar sin verksamhet och konkurrenskraft på tjänster.²⁰⁶ Handelsstatistiken tillåter dock varken en finare fördelning av export eller import efter näringsgrupper eller en tillförlitlig regionalisering.²⁰⁷

Specialisering finns i alla delar av landet

Ett sätt att kringgå problematiken med statistiken är att utgå från olika näringsgruppers koncentration regionalt. Tesen är att en hög regional koncentration av näringsgrupper tyder på

²⁰⁶ Kommerskollegium (2016). The Servicification of EU Manufacturing Building Competitiveness in the Internal Market. Rapport 2016:4

²⁰⁷ Tillväxtverket har tillsammans med Utrikesdepartementet initierat ett arbete hos SCB för att förbättra den regionala handelsstatistiken. Utvecklingsarbete avslutas under våren 2021.

komparativa fördelar, vilket också implicerar någon form av handel mellan regioner.²⁰⁸ Detta borde rimligtvis också kunna tolkas som att dessa näringar påverkas, åtminstone potentiellt, av internationell konkurrens.

Diagrammet nedan visar hur den FA-regionala koncentrationen av näringar fördelas inom olika övergripande näringsgrensavdelningar. Den bygger på beräkningar av så kallade gini-koefficienter på 217 näringar motsvarande tresiffernivå i den svenska näringslivsindelningen. Bara näringar med fler än 500 sysselsatta totalt i riket tas med i beräkningarna. En gini-koefficient på 1 indikerar en fullständig koncentration av sysselsatta i denna näringsgrupp i en enda FA-region. En gini-koefficient på noll anger däremot en jämn fördelning av sysselsatta över samtliga FA-regioner. Föga överraskande finns inom avdelningen utvinning av mineraler eller tillverkning många näringar med hög geografisk koncentration. Verksamheter såsom järnmalmstutvinning, porslinproduktion och tillverkning av elmotorer sker på få platser i Sverige. Å andra sidan finns tjänster såsom lokalvård eller uthyrning av utrustning i samtliga FA-regioner. Det finns dock även tjänstenäringar som är relativt koncentrerade i geografien och som på så sätt är relevanta i ett perspektiv av internationell konkurrens. Exempel på detta är verksamheter såsom leasing av immateriell egendom eller specialiserad designverksamhet. Genom en tröskel på gini-koefficienten får man således fram en avgränsning för internationellt konkurrensutsatta näringar.²⁰⁹

I Figur 75 nedan visas andelen sysselsatta inom den internationellt konkurrensutsatta sektorn i FA-regioner. Det kan noteras att sådana näringar och jobb förekommer i samtliga FA-regioner även om andelarna varierar kraftigt. Relativt få sysselsatta finns dock i norra Sveriges inland. Specifika förutsättningar, långa geografiska avstånd till marknader och ett relativt litet arbetskraftsunderlag gör det svårt att uppnå en högre grad av specialisering i dessa delar av landet. Men, undantag finns även här. FA-region Strömsund och naturligtvis även malmfälts-FA-regionerna Kiruna och Gällivare har en relativt stor andel sysselsatta i den konkurrensutsatta sektorn.

FA-regioners exponering mot den internationellt konkurrensutsatta sektorn medför också risker och en ökad sårbarhet som yttre förändringar för med sig. Förutom storleken på regionen och mängden humankapital är det framför allt kvalitén på humankapital som är avgörande för att kunna gardera sig mot eventuella framtida påfrestningar.

Våra beräkningar visar att utbildningsnivån i företag som tillhör den internationellt konkurrensutsatta sektorn är generellt högre än i övriga företag. För riket totalt är skillnaden 14 procentenheter. Det borde ses som en fördel och tecken på konkurrenskraft eftersom det är dessa företag som förväntas konkurrera om marknadsandelar och inkomster internationellt. En hög kvalitet på arbetskraften borde också medge en viss

²⁰⁸ Eliasson K. et al (2010). Jobs and Exposure to International Trade within the Service Sector in Sweden. PM 2010/256 Tillväxtanalys.

²⁰⁹ För att bestämma omfattningen av internationellt konkurrensutsatta verksamheter i FA-regioner behöver antas ett relevant tröskelvärde på gini-koefficienten. Forskare har föreslagit värden mellan 0,1 och 0,3 på gini-koefficienten för att klassificera näringar. På nivå av FA-regioner finns inga näringar med ett värde under 0,1. En gini-koefficient på 0,3 skulle medföra att knappt 22 procent av företagens sysselsatta räknas till den internationellt konkurrensutsatta sektorn. En koefficient på 0,2 skulle leda till en andel på 47 procent av sysselsatta totalt. Vi väljer ett tröskelvärde på 0,25 som någorlunda väl stämmer överens med ovan nämnda studien. På så sätt räknas 37 procent av de sysselsatta i företag till den internationellt konkurrensutsatta sektorn. Samtliga, eller nästan samtliga näringar inom näringsavdelningarna jordbruk, utvinning, tillverkning, information och kommunikation samt finans- och försäkringsverksamheter kan räknas till den internationellt konkurrensutsatta sektorn. Byggverksamhet, Hotell- och restaurangverksamhet, fastighetsverksamhet, transport och handel visar däremot relativt få näringar med hög koncentration.

motståndskraft mot eventuella externa chocker samt en bättre förmåga att ställa om till nya verksamheter inriktad på att konkurrera på internationella marknader.

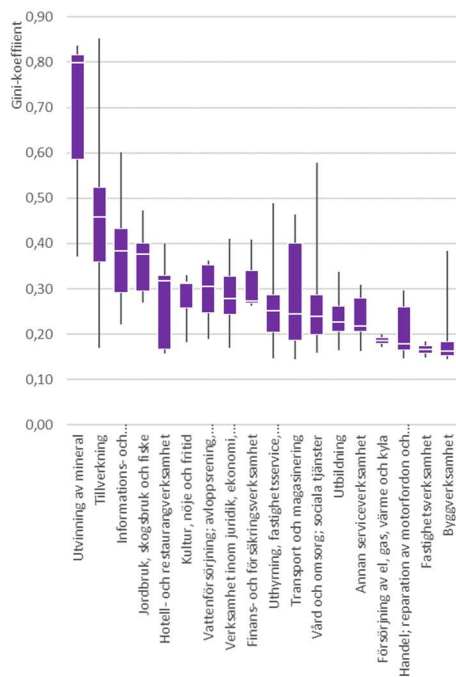
Situationen i Sveriges 60 FA-regioner sammanfattas i Figur 76. Där visas andelen sysselsatta i den internationellt konkurrensutsatta sektorn samt andelen högutbildade i densamma. Som förväntat har samtliga storstads-FA-regioner och flera täta blandade FA-regioner en välrustad internationellt konkurrensutsatt sektor med relativt många sysselsatta med högre utbildningar. I många fler FA-regioner är dock situationen en annan. En stor exponering mot internationella marknader kombineras med relativt få sysselsatta med längre utbildningar vilket ger påtagliga risker och ökad sårbarhet i dessa regioner. Europeiska studier påpekar också att sådana, i regel välmående regioner, kan komma i kläm när det krävs en omställning. Det saknas helt enkelt möjligheter att snabbt växla upp sitt humankapital för att återigen bli konkurrenskraftig. Att i tid stödja omställningen mot en bredare bas av verksamheter inriktad mot internationella marknader har därför blivit en viktig utgångspunkt för det regionala utvecklingsarbetet. Kompetensutveckling utanför och inom företagen, innovationsspridning till mindre företag, entreprenörskap och samarbete med det privata näringslivet kan vara exempel på områden att arbeta med.²¹⁰ Viktigast av allt är dock att komma ihåg att alla regionala omställningar är unika, vilket kräver ett framtidsinriktat, anpassat och flexibelt arbetssätt av samtliga involverade aktörer.²¹¹

Den nuvarande corona-pandemin har satt fingret på olika globala flödens sårbarhet, men effekterna tycks ännu vara ganska diffusa. Visserligen har det minskade resandet internationellt haft stora effekter på kommersiella persontransporter, hotell och logiverksamhet och andra hushållsnära tjänster, men i övrigt bedöms följderna för befintliga industriella produktionskedjor ha varit relativt små. Större nedläggningar hittills under år 2020 har oftast bottnat i andra orsaker än corona-pandemin.

²¹⁰ Tolstoy D (2019). Hur kan små och mellanstora företag belägna på landsbygden internationalisera sig? I Wennberg (red). Entreprenörskap för en levande landsbygd. Familjen Kamprads stiftelse.

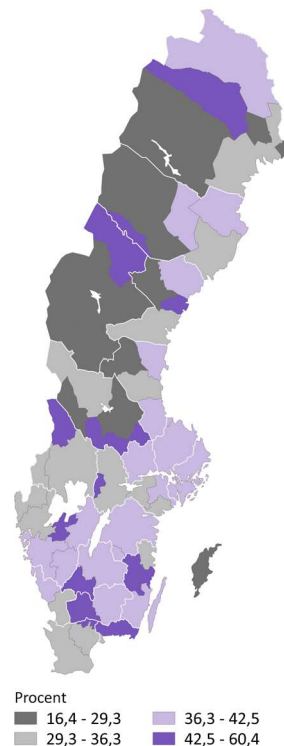
²¹¹ OECD (2019). Regions in Industrial Transition – Policies for People and Places.

Figur 74 Geografisk koncentration (FA-regioner) av branscher inom näringsgrupper (avdelningar)

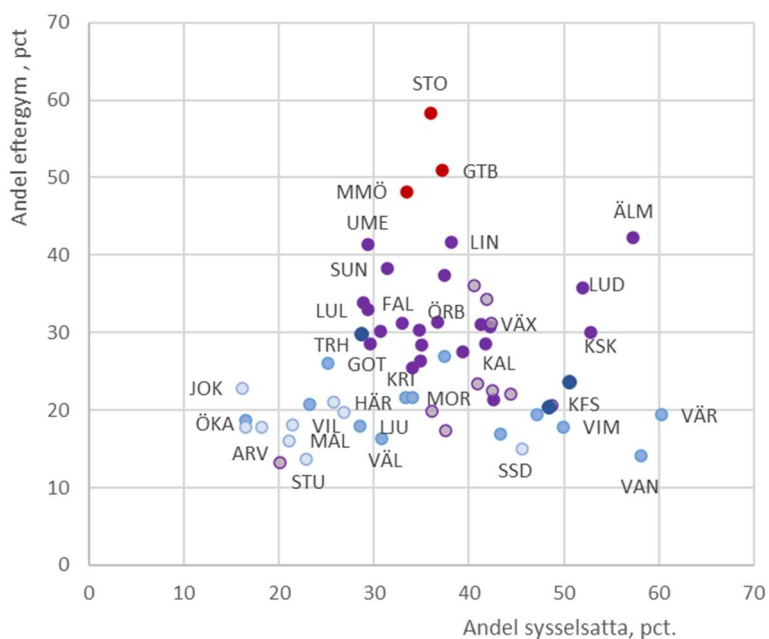
Källa: SCB/Lisa

Figur 75 Andel sysselsatta i konkurrensutsatt sektor av samtliga sysselsatta i företag, år 2018

Källa: SCB/Lisa

Figur 76 Andel sysselsatta inom den internationellt konkurrensutsatta sektorn av samtliga sysselsatta i företag samt andel sysselsatta med eftergymnasial utbildning i den internationellt konkurrensutsatta sektorn, FA-regioner, år 2018

Källa: SCB/Lisa

Problemen kommer dock tillta när direkta krisåtgärder till företag har upphört samt olika nyinvesteringar minskar eller uteblir.²¹² På sikt kommer dock även andra, nya aspekter vägas in som förmodligen ritar om kartan. En bransch som redan har gått in i en sådan omvandlingsprocess är fordonsbranschen. Elektrifieringen av bilar innebär en förskjutning från förbränningsmotorteknologi till batterier och digitala lösningar vilket kommer att påverka hela fordonsindustrin²¹³, olika regioner och platser.²¹⁴ Även i andra branscher väntas stora investeringar, inte minst på grund av nödvändig klimatomställning.²¹⁵ Det är stora investeringar på olika platser globalt²¹⁶ som kommer att påverka värdekedjor och produktion även i Sverige. Det är också i relation till sådana investeringar mindre företag kan få en möjlighet att slå sig in på en internationell marknad.²¹⁷

3.6 Skillnader i arbetsproduktivitet mellan näringsgrupper och regioner

Produktiviteten är av stor betydelse för ett lands konkurrenskraft och välfärd. Som vi påpekade i kapitel 1 kan en avsevärd del av variationen i ekonomisk välfärd mellan länder förklaras av skillnader i produktivitet. Produktiviteten kan mätas på skilda sätt och för olika nivåer - ekonomin i dess helhet, branscher eller företag - samt ta olika produktionsfaktorer i beaktande som till exempel arbetskraft och kapital.²¹⁸ Det är också möjligt att med hjälp av produktivitetmått studera hur effektivt resurserna i samhället används, det vill säga om de är allokerade där de gör mest nytta.²¹⁹ Forskning visar vidare att det finns relativt stora skillnader i produktivitet även inom snävt avgränsade branscher.²²⁰

Regionala skillnader i produktivitetstillväxt kan härledas till för företag eller arbetsställen interna såväl som externa faktorer. De senare faktorerna omfattar bland annat tillgången på humankapital samt institutioner och infrastruktur av hög kvalitet, såsom bredband.²²¹ Det finns även indikationer på att företag i särskilt innovativa regioner förmår bättre än övriga att växa²²² vilket inte sällan leder till andra investeringar, företagslokaliseringar och en positiv utvecklingsspiral över tid. Mer svårämbara men viktiga interna faktorer kan vara hur verksamheten är organiserad och rådande ledningsstrategier²²³. Den omfattande

²¹² UC (2021). UC summerar helåret 2020: Den förväntade konkursvågen uteblev. Pressmeddelande.

²¹³ Casper R Sundin E (2020) Electrification in the automotive industry: effects in remanufacturing, Journal of Remanufacture

²¹⁴ OECD (2019). Regional Outlook 2019.

²¹⁵ The Just Transition Fund. EU kommissionen. Länk på sidan 97(besökt 2021-02-15)

²¹⁶ ESPON (2016). The World in Europe: Global FDI Flows towards Europe.

²¹⁷ Tillväxtverket (2019) Kompetens för framgångsrik internationalisering. Rapport 0311.

²¹⁸ Steindel, C., & Stiroh, K. J. (2001). Productivity: What Is It, and Why Do We Care about It? Disaggregation by Source and Sector Yields Important Insights. Business Economics, 36(4), 13.

²¹⁹ Bartelsman, Haltiwanger och Scarpetta S (2015). Cross-Country Differences in Productivity: The Role of Allocation and Selection. American Economic Review. Vol.103. No.1.

²²⁰ Bartelsman, E. J. & Doms, M. (2000). Understanding productivity: Lessons from longitudinal microdata. Journal of Economic literature, 38(3), 569-594.

²²¹ Revoltella D et al., (2019). Framework Conditions, Innovation and Productivity in European Regions. Comparative Economic Studies.

²²² Burrus R, Graham Ed, Jones J, Adam T (2018). Regional innovatin and firm performance. Journal of Business Research. Elsevier, vol 88C, p357ff

²²³ Bloom N, Van Reenen J, (2010). Why do Management Practices Differ across Firms and Countries? Journal of Economic Perspectives, Vol 24, Nr.1, p203 ff

forskningslitteraturen ger således belägg för att det finns avsevärda branschvariationer i produktivitet som kan följa av såväl interna som externa faktorer. Ur ett regionalpolitiskt perspektiv är skillnader i externa faktorer av störst intresse.

Vi börjar med en jämförelse av produktiviteten och dess utveckling för ett urval regioner och branscher i Sverige mellan åren 2007 och 2018. Utvecklingen redovisas separat för branschaggregaten *tillverkning*, *företagstjänster* samt *information och kommunikation*. För att undersöka i vilken riktning utvecklingen går, det vill säga om ett eventuellt produktivitetsskott mellan regioner inom en industri förändras över tid, skattas den så kallade betakonvergen. Detta är ett mått som ofta används i jämförelser av inkomstskillnader mellan länder. I det här fallet innebär det att förändringen över åren 2007–2018 relateras till startåret för analysen.

Analysen görs på regions- och avdelningsnivå i den svenska näringslivsindelningen på data över företagens ekonomi hos SCB. Produktiviteten beräknas som förädlingsvärdet i regionens arbetsställen delat med antalet heltidsekvivalent anställda totalt och per bransch. Med förädlingsvärde avses verksamhetens omsättning minus inköp av varor och tjänster. För att kunna jämföra produktivitetens utveckling över tid behöver förädlingsvärdet fastprisberäknas. Detta har gjorts med hjälp av implicita priser från nationalräkenskaperna.

Tillverkningsindustrin och verksamheter inom information och kommunikation är de branscher som uppvisar både de högsta produktivetsnivåerna och de största skillnaderna mellan olika län (Figur 77). Informations- och kommunikationsverksamheterna har dock en högre volatilitet. Bland dem som tillhandahåller företagstjänster är variationen mer sammanpressad (Figur 77-4). Det senare är också verksamheter med generellt lägre arbetsproduktivitet, bland annat på grund av minskad möjlighet till automation i jämförelse med tillverkningsindustrin. Även näringslivet som helhet har en förhållandevis sammanpressad variation i arbetsproduktivitet. Detta följer naturligt av den stora andelen tjänsteverksamheter i ekonomin.

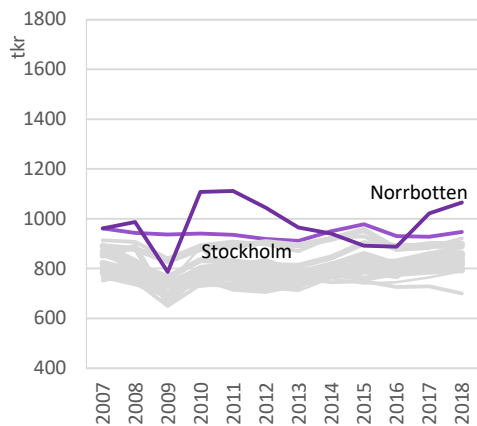
Statistik för näringslivet totalt visar vidare att produktiviteten utvecklas måttligt över tid. Inom ramen för denna utveckling har region Stockholm en förhållandevis konstant utveckling (Figur 77-1) på en något högre nivå än övriga. Även Norrbottens län utmärker sig med en arbetsproduktivitet som ofta är högre än i övriga regioner, om än med viss fluktuation. Detta län har dock betydligt färre arbetsställen, cirka 3 procent av stocken att jämföra med närmare 25 procent i Stockholm. Till skillnad mot Stockholm är Norrbotten däremot en region med avsevärda möjligheter för företagen att erhålla extern stimulans via olika nationella eller internationella stödprogram.²²⁴

Inom tillverkningsindustrin har Uppsala och Stockholm, det vill säga förhållandevis otypiska industriregioner, den högsta arbetsproduktiviteten och Jämtland den lägsta (Figur 77-2). Västernorrland och Norrbotten utvecklas på en högre nivå med mindre fluktuationer än övriga inom information och kommunikation och Gotland har lägst arbetsproduktivitet i denna sektor (Figur 77-3). Det är dessutom i verksamheter inom denna bransch som den största förändringstakten kan iakttas. Bortsett från Skåne och Gävleborg, med inledande värden som närmar sig det extrema är arbetsproduktiviteten i branscher som tillhandahåller företagstjänster mer sammanhållen, med högst värde för Stockholm, där utvecklingen också tilltar. Uppgifter om arbetsproduktivitet per län återfinns även i Bilaga 1.

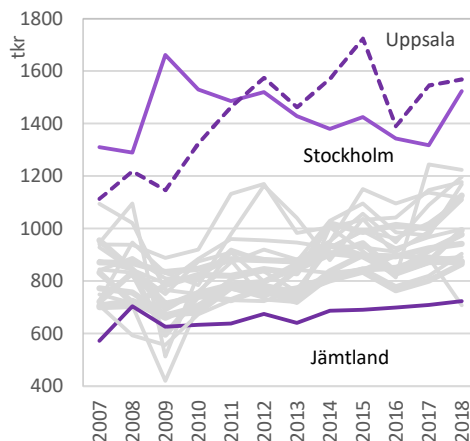
²²⁴ SKR (2017). Regionalt utvecklingskapital. Kartläggning av regionala utvecklingsresurser.

Figur 77 Utveckling arbetsproduktiviteten i olika näringsgrupper och totalt mellan län, tusen kronor, fasta priser

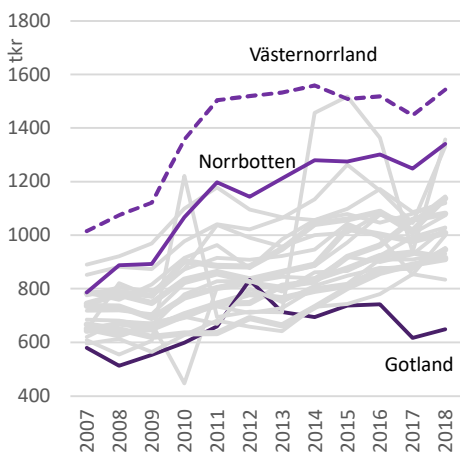
1 Näringslivet totalt

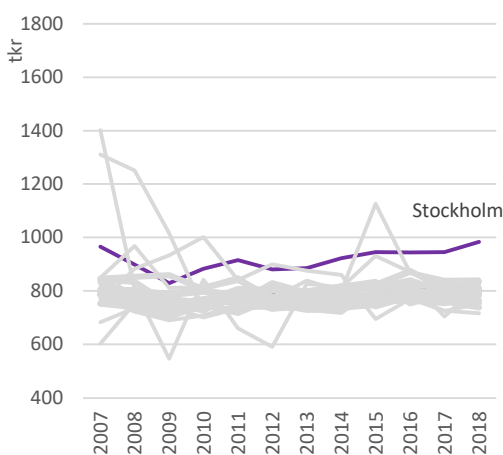
2 Tillverkning

3 Information och kommunikation

4 Företagstjänster

Anmärkning: Företagstjänster avser verksamhet inom juridik, ekonomi, vetenskap och teknik.
 Källa: Statistiska centralbyrån

Precis som litteraturen indikerar en förekomst av stora skillnader i arbetsproduktiviteten mellan olika företag inom samma bransch, visar det sig att det även finns en tydlig variation inom samma sektor över skilda regioner. Skattningarna visar att det endast förekommer signifikanta minskade regionala skillnader inom branschen företagstjänster. För övriga branscher och näringslivet totalt saknas sambanden. I det fall skattningen av betakonvergens leder till statistiskt signifikanta resultat kan de tolkas som att en utveckling pågår i ekonomin mot en utjämnning av skillnader i arbetsproduktiviteten mellan olika regioner. Om så inte är fallet finns utrymme för policyinterventioner. Avsaknaden av konvergens kan bero på att skillnaderna mellan verksamheter där är större och att

tillgången på till exempel fysiskt kapital, humankapital eller infrastruktur är mer avgörande än i vissa tjänsteverksamheter. Ett begränsat mått av konvergens kan även indikera en bristande resursallokering i ekonomin.

Konkurrenskraft i FA-regioner

Tillgänglig statistik tillåter beräkningar av arbetsproduktivitet på regionnivå som med fördel kan användas för övergripande nationella samt internationella jämförelser av regioners konkurrenskraft. Nackdelen med den grova administrativa regionindelningen är dock att den nästan aldrig sammanfaller med hur ekonomin fungerar i geografisk. Detta avspeglas på ett bättre sätt genom funktionella indelningar som exempelvis FA-regioner i denna rapport. Vi kommer att visa nedan att en hög arbetsproduktivitet också slår igenom på lönerna i FA-regioner, det vill säga uttryckt som lönesumma per sysselsatt i FA-regionen.²²⁵ Det antas att lönesumma åtminstone delvis fångar det samlade förädlingsvärdet som utgör basen i produktivetsanalysen ovan. I figurerna nedan redovisas "lönesummeproduktiviteten" för näringsgruppen utvinning och tillverkning samt de ihopslagna näringsgrupperna information- och kommunikation och företagstjänster. Näringsgrupperna utgör delar av Sveriges ekonomi där konkurrenskraften och förädlingsvärdena är som störst. Enbart arbetsställen med fler än 5 sysselsatta tas med i bräkningen.

För *utvinning och tillverkning* framkommer ett mönster av relativt stora skillnader mellan FA-regioner. Lönesumma per sysselsatt är högst i FA-regionerna Stockholm, Kiruna, Göteborg och Gällivare. Många mindre FA-regioner med få arbetsställen och sysselsatta har betydligt färre höga värden. Sådana finns framför allt i regiongruppen glesa-, och mycket glesa landsbygder. Även om det finns relativt stora skillnader mellan FA-regionerna i samma grupp är nivån i genomsnitt lägre än i FA-regioner i övriga regiontyper. Skillnaderna är relativt stora mellan olika FA-regioner. Standardavvikelsen som är den genomsnittliga avvikelsen från genomsnittet motsvarar 45 000 kr. Jämfört med lönesumma per sysselsatt inom näringsgruppen företagstjänster är spridningen mellan FA-regioner dock något mindre. För denna näringsgrupp är standardavvikelsen nästan 60 000 kronor. Det är framför allt storstadsregionerna som drar ifrån övriga FA-regioner. Inom näringsgruppen företagstjänster finns många verksamheter som gynnas av att vara lokaliserade i storstäder, där det finns många huvudkontor och relativt enkel tillgång till internationella marknader. Koncentrationen av företag, arbetskraft och efterfrågan på tjänster och varor stimulerar utvecklingen. I och med att en allt större andel av produktivitetstillväxten kommer ske inom denna grupp av tjänstenäringsgrupper är det sannolikt att de regionala olikheterna inom näringslivet kommer att öka. Det är emellertid värt att notera att skillnaderna mellan FA-regioner vad gäller "lönesummeproduktiviteten" för hela näringslivet bara ökade marginellt perioden 2008–2018.

²²⁵ Eklund J, Thulin P (red) (2017). Svensk konkurrenskraft – har vi problem med den ekonomiska förnyelseförmågan? Entreprenörskapsforum

Analysen här visar att det förekommer regionala skillnader i arbetsproduktivitet både totalt och inom utvalda branscher. Arbetsproduktiviteten beräknas som förädlingsvärdet i regionens arbetsställen delat med antalet anställda. En skattning av korrelationen mellan produktivitetsnivå och dess utveckling över tid (2007 till och med 2018) visar att en viss konvergens förekommer mellan olika regioner, men endast inom verksamheter som tillhandahåller företagstjänster.

Analysen ger således inget svar på vad som kan göras för att öka konvergensen, det vill säga minska produktivitetsskillnaderna mellan regionerna. Som framkommer genomgående i rapporten finns det många faktorer som kan ligga bakom ökande tillväxtskillnader mellan regioner i Sverige. Ett ökat fokus på en sammanhållen och långsiktig regional utvecklingspolitik²²⁶, en betoning på innovationer och förnyelse²²⁷, större investeringar i humankapital samt en väl fungerande infrastruktur²²⁸ har lyfts fram som hörnstenar för utvecklingsarbete framöver.²²⁹ Detta synsätt framkommer också i den befintliga och kommande regionala strategin för hållbar regional utveckling som kan ses som ram för olika insatser och åtgärder på olika samhällsnivåer. Tillväxtverket har under de senaste åren tillsammans med regioner, organisationer och andra myndigheter på många olika sätt visat hur man inom politikens ramar kan arbeta för hållbar regional tillväxt och konkurrenskraftiga företag i alla delar av Sverige. En generell slutsats är att det behövs ännu bättre kunskaper att förstå mer i detalj vad som påverka konkurrenskraft i olika företag runt om i landet.

²²⁶ Tillväxtverket (2019). Regionalt tillväxtarbete efter 2020.

²²⁷ ESPON (2020) T4 Technological Transformation & Transitioning of Regional Economies.

²²⁸ Tillväxtverket (2020). Platsens betydelse för industrin – framtida vägval för kommuner och regioner. Rapport 0314

²²⁹ OECD (2009). How regions grow.

Litteratur

- Agenda 2030-delegationen (2019). Agenda 2030 och Sverige: Världens utmaning – Världens möjlighet.
- Aldén L, Hammarstedt M (2017). Self-employment and life satisfaction among the elderly. Linneaus University. Discrimination and Integration Studies.
- Aldén L, Hammerstedt (2016). Boende med konsekvens – en ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad. R2016:1
- Andersson F W, Andersson J (2012). Företagsledarna i Sverige – En algoritm för att peka ut företagets operativa ledare i näringslivet. Fokus på näringsliv och arbetsmarknad. SCB.
- Andersson F W, Andersson J, Poldahl A (2014). Sannolikhet att byta jobb. SCB
- Andersson L-F, Eriksson R, Hane-Wijman E (2018). Växande obalanser. Ekonomisk debatt. Nr. 8 2018. Årgång 46
- Andersson M Larsson J P (2019). Entreprenörskapets envisa geografi. I: Wennberg K (Red.) Entreprenörskap för en levande landsbygd. Fam. Kamprads stiftelse.
- Andersson M Thulin P (2008). Globalisering, arbetskraftens rörlighet och produktivitet. Globaliseringsrådet.
- Arbetsförmedling (2020). Analyser av kompetensbehov.
- Arbetsmiljöverket (2016). Friska arbetsplatser för kvinnor och män i alla åldrar. Kunskaps sammanställning.
- Bartelsman, E. J. & Doms, M. (2000). Understanding productivity: Lessons from longitudinal microdata. *Journal of Economic literature*, 38(3), 569-594.
- Bartelsman, Haltiwanger och Scarpetta S (2015). Cross-Country Differences in Productivity: The Role of Allocation and Selection. *American Economic Review*. Vol.103. No.1.
- Bjerke L, Mellander Ch (2017). Moving home again? Never! The locational choices of graduates in Sweden *The Annals of Regional Science*, 59,707–729
- Björklund, A., Jäntti, M., Robling, P., Roine, J. och Waldenström, D. (2019). Kapitalinkomster och inkomstfördelning. Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2019. SOU 2019:62. Sida 103.
- Björnstedt J (2013). Interaktion mellan de klimat- och energipolitiska målen. Miljöekonomi. Specialstudie nr 33. Konjunkturinstitutet
- Bloom N, Van Reenen J, (2010). Why do Management Practices Differ across Firms and Countries? *Journal of Economic Perspectives*, Vol 24, Nr.1, p203 ff
- Braunerhjelm P et al (2009). Hur ska Sverige möta globaliseringen? *Ekonomisk debatt* nr 5, årgång 37.
- Braunerhjelm P, Holmquist C, Skoogberg Y, Thulin P (2018). Entreprenörskap i Sverige – Nationell GEM-rapport 2018. Entreprenörskapsforum.
- Burrus R, Graham Ed, Jones J, Adam T (2018). Regional innovation and firm performance. *Journal of Business Research*. Elsevier, vol 88C, p357ff
- Casper R Sundin E (2020) Electrification in the automotive industry: effects in remanufacturing, *Journal of Remanufacture*
- Christopherson, S., Michie, J., & Tyler, P. (2010). Regional resilience: theoretical and empirical perspectives. *Cambridge journal of regions, economy and society*, 3(1), 3-10.

- Conte A, Lecca P, Salotti S and Sakkas S (2020). The territorial economic impact of COVID-19 in the EU. A RHOMOLO Analysis. Territorial Development Insights Series, JRC121261, European Commission.
- Duranton G, Venables A (2019). Place-Based Policies: principles and developing country applications. Department of Economics Discussion Paper Series. University of Oxford.
- Eklund J, Thulin P (red) (2017). Svensk konkurrenskraft – har vi problem med den ekonomiska förnyelseförmågan? Entreprenörskapsforum
- Eklund, J., Eriksson, R. & Lundberg J (2019). Ska jag stanna eller flytta? En analys av nyutexaminerade studenters flyttmönster. Cerum-report 55
- Eliasson K et al (2007) Flyttning och pendling i Sverige. Bilaga 3 till Långtidsutredning 2008
- Eliasson K Westerlund O (2019). Graduate migration, self-selection and urban wage premiums across the regional hierarchy. WP 2019:03 Tillväxtanalys.
- Eliasson K. et al (2010). Jobs and Exposure to International Trade within the Service Sector in Sweden. PM 2010/256 Tillväxtanalys.
- Engdahl M, Forslund A (2016). En förlorad generation? Om ungas etablering på arbetsmarknaden. Rapport 2016:1
- Eriksson R, Rodríguez-Pose A (2017). Job-related mobility and plant performance in Sweden. Geoforum. 83, pp 39-49. ISSN 0016-7185
- ESPON (2012). SEMIGRA - Selective Migration and Unbalanced Sex Ratio in Rural Regions.
- ESPON (2013). TRACC – Transport Accessibility at Regional/Local Scale. Scientific Report
- ESPON (2014). Understanding Green Economy – Policy Brief
- ESPON (2016). The World in Europe: Global FDI Flows towards Europe.
- ESPON (2017). Revealing territorial potentials and shaping new policies in specific types of territories in Europe, Working Paper
- ESPON (2017) Territorial and Urban Potentials connected to Migration and Refugee Flows (MIGATUP).
- ESPON (2018). Small and Medium-Sized Enterprises in European Regions and Cities. Final Report
- ESPON (2019). MIGRARE – Impacts of refugee flows to territorial development in Europe.
- ESPON (2020) T4 Technological Transformation & Transitioning of Regional Economies.
- ESPON (2020). Peer Learning Workshop – Good practices in the integration of migrants from European and local perspectives – The case of Sweden.
- ESPON (2020). Technological Transformation & Transitioning of Regional Economies, T4.
- EU-kommissionen (2019). Den europeiska gröna given. COM (2019) 640 final.
- European Commission (2020). Digital Economy and Society index (DESI) 2020.
- Faggian, A., Gemmiti, R., Jaquet, T., & Santini, I. (2018). Regional economic resilience: the experience of the Italian local labor systems. *The Annals of Regional Science*, 60(2), 393-410.
- Florida R (2002). *The Rise of the Creative Class: And how it is transforming work, leisure, community, and everyday life*. Basic Books, New York
- Florida R, Mellander C, Holgersson T (2012). *Up in the Air: The Role of Airports for Regional Economic Development*. Working Paper – CESIS.
- Folkhälsomyndigheten (2020). *Folkhälsans utveckling – årsrapport 2020*.

Freshwater, D. (2015). Vulnerability and resilience: Two dimensions of rurality. *Sociologia ruralis*, 55(4), 497-515.

Giacometti A, Teräs J (2019). Regional Economic and Social Resilience. Nordregio Report 2019:2.

Glaeser Ed (2012). *Stadens triumf*. SNS-förlag

Grafström J (2020). Automatiseringen och jobben då och nu. Ekonomisk debatt nr 2 årgång 48.

Haas T., Westlund H. (2018). *In the Post-Urban World – Emergent Transformation of Cities and Regions in the Innovative Global Economy*. Routledge.

Helenika T (2017) *From Migrants to Workers: International migration trends in the Nordic countries*. Nordregio

Henderson J, Zmarak S, Venables A. (2000). *Geography and Development*. The World Bank, Policy Research Working Paper Series. 1.

Henderson J, Zmarak S, Venables A. (2000). *Geography and Development*. The World Bank, Policy Research Working Paper Series. 1.

Hermelin B, Trygg K (2018). Lokalt utvecklings- och tillväxtarbete – En studie av kommunernas näringslivsfunktioner.

Holmquist C, Lindmark L (2019). Demografins betydelse för entreprenörskap i Norrlands inland. I *entreprenörskap för en levande landsbygd* (Red. Karl Wennberg), Familjen Kamprads stiftelse.

Holmquist C, Sundin E. (2019). Äldre som företagare – finns de? *Entreprenörskapsforum*. S.3

Högskoleverket (2006). *Högre utbildning och forskning 1945–2005*. R 2006:3

Iammarino S et al (2017). *Why Regional Development matters for Europe's Economic future*. WP 07/2017. EU-Directorate General för Regional and Urban Policy.

IFAU (2017). *Flykting- och anhöriginvandrares etablering på den svenska arbetsmarknaden*. Rapport 2017:14.

Industrins ekonomiska råd (2018). *Industri under omvandlingstryck – regional närvaro, klimatutmaningar och globaliseringskritik*

Industrins ekonomiska råd (2019). *Klimatet, teknologin, demografin och produktiviteten. Långsiktiga trender*

Internetstiftelsen (2020). *Svenskarna och internet 2020*.

Intraprenörskapskompassen (2018). *Digitalt intraprenörskap*. Uppsala universitet.

IPCC (2019). *Climate Change and Land. Summary for Policymakers*.

ITPS (2007). *Samband mellan infrastruktur och produktivitet*. R2007:002

IVA (2012). *Förutsättningar för ett innovationspolitiskt ramverk. En forskningsöversikt*

Jacobsson B (2018). *Den svåra samordningen - Regeringen och Agenda 2030*. Uppsats. Södertörns högskola.

Jämlikhetskommissionen (2020). *En gemensam angelägenhet*. SOU 2020:46.

Klimatpolitiska rådets (2019). *Årsrapport 2019*.

Kommerskollegium (2016). *The Servicification of EU Manufacturing Building Competitiveness in the Internal Market*. Rapport 2016:4

Kommunutredning (2019). *Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget*. SOU 2020:8

Landsbygdskommittén (2017). *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*. SOU2017:1

Landström H Löwegren M (2008). Entreprenörskap och företagsetablering: från idé till verklighet. Studentlitteratur

Liu Z, Ciais Ph (2020). Near-real-time monitoring of global CO2 emissions reveals the effects of the Covid-10 pandemic. Nature communications 11, article number 5172 (2020).

Långtidsutredningen (2019). Huvudbetänkande. SOU 2019:65

Länsstyrelsen Västra Götaland (2019). Rätt insats av rätt aktör i rätt tid - Framgångsfaktorer för nyanländas etablering i Västra Götalands län.

McKinsey (2020). The social contract in the 21st century.

McKinsey (2020). What can other countries learn from China's travel recovery path?

Munro A, Alasia A, Bollman R D (2011). Self-contained labour areas: A proposed delineation and classification by degree of rurality. Rural and Small Town Canada Analysis Bulletin Vol. 8, No.8

Naturvårdsverket - Tre sätt att beräkna klimatpåverkande utsläpp.
<https://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Klimat-och-luft/Klimat/Tre-satt-att-berakna-klimatpaverkande-utslapp/>

Naturvårdsverket (2011). Synergimöjligheter, målkonflikter och problem i miljömålsarbetet.

Naturvårdsverket (2019). Fördjupad utvärdering 2019.

Naturvårdsverket (2020). Territoriella utsläpp och upptag av växthusgaser. (besökt 2020 12 20)

Niedomysl T (2010). Towards a conceptual framework of place attractiveness: a migration perspective. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, Vol 92. Nr1, ss 97-109

Nordregio (2012). Att möte demografiska förändringar. En handbok för inspiration till handling i nordiska kommuner och regioner.

Nordregio (2016). From migrants to workers: Immigration and integration at the local level in the Nordic countries. Nordregio Policy Brief 2016:5

Nordregio (2020). The state of the Nordic Region 2020.

Norut (2012). Tiltakssonen for Finmark og Nord-Troms- utviklingstrekk og gjennomgang av virkemidlene.

Nyström K (2020). Recruitment of scarce competences to rural regions: Policies to promote recruitment. Ratio Working Paper 341

Näringsdepartementet (2020). Analysunderlag från Analysgruppen för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2020.

OECD (2009). How regions grow.

OECD (2011). Regional Outlook 2011.

OECD (2017). Regional Outlook 2017.

OECD (2019). Regional Outlook 2019.

OECD (2019). Regions in Industrial Transition – Policies for People and Places.

OECD (2019). Skills Matter. Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1f029d8f-en>.

OECD (2020) How's life? 2020 Measuring Well-being.

Palm E och Salehi M (2019). Downshifting och livsstilmigration till landsbygden. Kandidatuppsats. Karlstad Universitet.

Paromaa P I (2016). Den subtila ojämlikheten – om grundskolors materiella förutsättningar och elevers utbildningsmöjligheter. Umeå universitet.

Paulsson D (2019). Report on the implementation of smart specialisation in Sweden. Independent expert report.

Petterson L, Klaesson J (2009). Interdependent urban-rural development in Sweden.

Putnam (2001). Den ensamma bowlaren. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse. SNS

Rataj M (2020). The Geography of Entrepreneurship. Regional and individual determinants of new firm formation in Sweden. Cerum. Umeå Universitet.

Regeringen (2017). För ett hållbart digitaliserad Sverige – en digitaliseringsstrategi.

Regeringen (2019). Om regeringens arbete för ökad statlig närvaro i hela landet. Besökt 2020-12-15

Regeringen (2019). Regeringen underlättar för mindre kommuner att söka projektmedel för regional hållbar utveckling. Pressmeddelande från Näringsdepartementet.

Region Skåne (2020). Hur många kan potentiellt jobba på distans? Skåneanalysen.

Reglab (2014). Breddat mått på regional utveckling.

Reglab, Rollkoll – regionernas roll i integrationen. Dokumentationen från Reglabs Lärprojekt 2016-2017

Reshid A (2017). The gender gap in early career wage growth: the role of children, job mobility and occupational mobility. IFAU working paper.

Revoltella D et al., (2019). Framework Conditions, Innovation and Productivity in European Regions. Comparative Economic Studies.

Rodriguez-Pose A (2017). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 11(1). Pp. 189-209.

Romer P M (1989). Human Capital and Growth: Theory and Evidence. NBER.

Rönnlund M et al (2018) Vocational or academic track?: Study and career plans among Swedish students living in rural areas. Journal of Youth Studies, 21(3): 360-375

Samuelsson M, Söderblom A (2016). Entreprenörskap. Individ, Företag, Samhälle. Studentlitteratur

SCB (2017). Regionala miljöräkenskaper 2008-2015. Miljöräkenskaper 2017:2.

SCB (2020). Utsläpp av växthusgaser från svensk ekonomi minskar första kvartalet 2020. Statistiknyheter från SCB.

SCB. Lokala arbetsmarknader (LA), besökt 2020-12-15

Schwab K (2019) The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum.

Schön L (2007). En modern svensk ekonomisk historia. Studentlitteratur (rev. uppl. 2014)

Skolverket (2018). Från gymnasieskola till högskola – en registerstudie.

SKR (2017). Regionalt utvecklingskapital. Kartläggning av regionala utvecklingsresurser.

Statskontoret (2012). Den effektiva staten. Rapport.

Steindel, C., & Stiroh, K. J. (2001). Productivity: What Is It, and Why Do We Care about It? Disaggregation by Source and Sector Yields Important Insights. Business Economics, 36(4), 13.

Svensk Näringsliv (2020). Näringslivets underliggande kompetensbehov och rekryteringsmönster. Svenskt näringslivs rekryteringsenkät 2020.

Svensson L (2006). Vinna eller försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter. Avhandling. Linköpings Universitet

TCO (2017). Förslag till ett omställningsuppdrag för högskolan. Rapport 2017/1

TCO (2020). Lärcentra – för högre utbildning i hela landet. Rapport 2020

Teknikföretagen (2020) Livslångt lärande. Så arbetar Irland, Finland och Kanada med kompetensutveckling för yrkesverksamma.

Tillväxtanalys – Statistik om nystartande företag i Sverige.

Tillväxtanalys (2010). Städer och tillväxt. Vad säger forskningen? Rapport2010/065

Tillväxtanalys (2011). Föreställningar om regional sårbarhet. WP/PM 2011:53

Tillväxtanalys (2013). Näringspolitik i kriser – Vad kan vi lära av finanskrisen 2008–2009?

Tillväxtanalys (2014). Bättre statistik för bättre regional – och landsbygdspolitik

Tillväxtanalys (2015). Funktionella analysregioner – revidering.

Tillväxtanalys (2016). Sverige i en sammanlänkad värld – slutrapport från uppdraget ”Sverige i globala värdekedjor”.

Tillväxtanalys (2018) Främja kvinnors företagande – en statistiksammanställning.

Tillväxtanalys (2020). Framtidens digitala kompetensbehov – en delphiinspirerad studie PM 2020:08.

Tillväxtanalys (2020). Pendling, urbana lönepremier och regionala spridningseffekter. PM 2020:21.

Tillväxtverket (2014) Etablering av Facebooks europeiska datacenter i Sverige och Luleå

Tillväxtverket (2015) Kvinnors företagande. Slutrapport

Tillväxtverket (2016). Regionala kompetensplattformar. En översikt av utvecklingsprojekten mellan 2013–2017

Tillväxtverket (2017). Snabbare integration genom företagande och sysselsättning. Rapport 0213.

Tillväxtverket (2018). Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2018.

Tillväxtverket (2019) Kompetens för framgångsrik internationalisering. Rapport 0311.

Tillväxtverket (2019). Att Fortsätta välja jämställdhet. Kunskapsöversikt

Tillväxtverket (2019). Internationaliseringskompetens – att förbereda små tillväxtföretag och startups för internationalisering.

Tillväxtverket (2019). Regionalt tillväxtarbete 2019

Tillväxtverket (2019). Regionalt tillväxtarbete efter 2020.

Tillväxtverket (2019). Utvecklingskraft i hela Sverige 2030 – Kunskap om regionala förutsättningar för tillväxt

Tillväxtverket (2020). Covid-19 och Europeiska regionala utvecklingsfonden.

Tillväxtverket (2020). Genomförda projekt inom ramen för kompetensförsörjning

Tillväxtverket (2020). Landsbygdens kompetensförsörjning – redovisning till regeringen.

Tillväxtverket (2020). Mångfald I näringslivet. Företagandet bland kvinnor, personer med utländsk bakgrund och unga 2004-2017. Rapport 0310

Tillväxtverket (2020). Platsens betydelse för industrin – framtida vägval för kommuner och regioner. Rapport 0314

Tillväxtverket (2020). Regionala tillväxtarbete efter 2020. Regionernas framtida prioriteringar.

Tillväxtverket (2021). Decenniet för handling är nu. Så kan hållbarhetsarbetet inom den regionala utvecklingspolitiken stärkas.

Tillväxtverket (2020). Städer och landsbygder – Forskning, fakta och analys

Tolstoy D (2019). Hur kan små och mellanstora företag belägna på landsbygden internationalisera sig? I Wennberg (red). Entreprenörskap för en levande landsbygd. Familjen Kamprads stiftelse.

Transportstyrelsen (2019). Tillgänglighet och åtkomlighet med flyg. Dnr TSG 2018-6160

UC (2021). UC summerar helåret 2020: Den förväntade konkursvågen uteblev. Pressmeddelande.

Underlag från beräkningarna av WSP till Långtidsutredningen 2019.

UNEP (2020). Emissions GAP report 2019.

Uppgifter baseras på Företags och arbetsställens dynamik (FAD) och hämtas från LISA/SCB

Urso, G., Modica, M., & Faggian, A. (2019). Resilience and sectoral composition change of italian inner areas in response to the great recession. Sustainability, 11(9), 2679.

Vetenskapsrådet (2019). Forskningsöversikt 2019 - Utbildningsvetenskap.

Västra Götalandsregionen (2005). Västsverige och den nya ekonomiska geografin.

Waldenström D (2020). Perspektiv på ekonomiska ojämlikheten i Sverige. Ekonomisk debatt nr 4 2020, årgång 48

Wernberg J (2020). Små och medelstora företags digitala omställning efter Pandemin. Entreprenörskapsforum.

Westerman J (2020). Motives matters – intrinsic motivation in work learning and labor market performance. Avhandling. Stockholms Univeristitet.

Westholm E (2008). Det användbara regionbegreppet. Kapitel i Regionen som vision - det politiska projektet Stockholm-Mälardalenregionen. SNS Förlag.

Widerstedt B (1998). Moving or staying? Job mobility as sorting process. Umeå Economic Studies. No 464. Umeå University.

Widerstedt B (2008). Permanent förändring. Globalisering, strukturomvandling och sysselsättningsdynamik. Bilaga 7 till Långtidsutredning 2008.

World Economic Forum (2019). Global competitiveness index.

Just Transition Fund https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/just-transition-mechanism/just-transition-funding-sources_en#the-just-transition-fund

Bilaga

Tabell Arbetsproduktivitet i ett urval branscher och regioner, tusen kronor, konstanta priser

Län	Tillverknings- industri C		Information och kommunikation J		Företags- tjänster M		Näringslivet totalt	
	2007	2018	2007	2018	2007	2018	2007	2018
Stockholm	1310	1523	852	1332	966	984	961	947
Uppsala	1114	1569	655	1145	753	800	889	899
Södermanlands	945	1224	644	947	786	806	851	854
Östergötlands	832	873	745	1009	799	755	821	799
Örebro	939	1178	782	1139	785	783	822	860
Västmanlands	877	999	736	915	684	799	821	826
Jönköpings	772	876	647	1074	845	797	786	816
Kronobergs	721	978	651	1080	850	828	799	861
Kalmar	706	866	891	1120	846	739	780	799
Gotlands	726	709	579	649	758	716	751	700
Blekinge	955	995	609	1358	603	819	805	847
Skåne	872	942	719	1027	1402	843	869	833
Hallands	749	905	667	911	754	792	795	818
Västra Götalands	928	1116	775	999	835	834	857	891
Värmlands	707	1111	785	1123	797	763	764	848
Dalarnas	1094	892	620	931	811	814	892	792
Gävleborgs	701	1127	651	953	1311	773	765	851
Västernorrlands	840	1169	1016	1544	806	807	914	922
Jämtlands	573	724	595	834	776	791	794	790
Västerbottens	845	1197	684	1029	825	751	855	885
Norrbottens	708	1109	786	1341	771	824	961	1065

Anmärkning: Arbetsproduktiviteten beräknas som förädlingsvärdet delat med antalet heltidsekvivalent anställda.

Källa: Statistiska centralbyrån

Tillväxtverket

Swedish Agency for Economic
and Regional Growth

Tel 08-681 91 00
tillvaxtverket.se

Tillväxtverket arbetar för hållbar tillväxt och konkurrenskraftiga företag i alla delar av Sverige.

Det gör vi genom att stärka företag och regioner. Vi erbjuder kunskap, nätverk och finansiering. Det ger direkt nytta till företag, och också förutsättningar för företag och regioner att möta framtidens utmaningar. Tillväxtverket är en nationell myndighet med regional närvaro på nio orter. Ett Sverige med fler företag som vill, kan och vågar är vår vision.